BIJDRAGEN TOT DE KENNIS
VAN SUMATRA'S NOORD -
OOSTKUST.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

XXI :-
721 U

482
378
104

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Rp 297.900,-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
Tanggal : 30-7-2010
Nomor Induk : 1/612/PN-Museum/10
BIB - ID : 0010 - 42932560
ITEM - ID : 07102090 47
Asal : Museum Pusat

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

bal 132 XXI-72

BIJDRAGEN TOT DE KENNIS VAN SUMATRA'S NOORD-OOSTKUST.

I.

RAPPORT OVER EENE REIS VAN TANDJONG BALEI NAAR DE OMSTREKEN VAN PASIR MENDAGEI, BOVENLANDEN VAN ASAHAN,

door den kontroleur 1ste klasse,

A. C. VAN DEN BOR.

De gebeurtenissen in de maand October 1866, die een twintigtal invloedrijke personen in de bovenlanden van *Asahan* in betere verhouding tot het bestuur van *Asahan* bragten, deden het wenschelijk voorkomen, om reeds spoedig daarna onzen invloed in die streken nader te bevestigen door de zending derwaarts van den tijdelijk in *Asahan* geplaatsten kontroleur. Tevens moest die zending dienen om meer plaatselijke kennis van land en volk op te doen dan – de algeheele onbekendheid dier streken, waar sedert 1823, na den Engelschen reiziger *Anderson*, geen Europeaan meer geweest was, in aanmerking genomen – van *Tandjoeng Balei* uit mogelijk was geweest.

Vergezeld van toeankoe *Tenga*, zwager van den IJang dipertoean moeda, verliet ik den 30sten October met twee prauwen *Tandjong Balei*.

In 't bezit eener kopij van de opname der *Aik Silouw*, door den luitenant ter zee *D. J. A. D. van der Steen*, mij welwillend afgestaan door den kommandant van

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.

Z. M. stoomschip *Maas en Waal*, den luitenant ter zee 1e klasse *C. A. B. De Rijk*, was ik in de gelegenheid, over dat gedeelte der rivier, de ligging der verschillende plaatsen nauwkeurig aan te teekenen; wordende, voor de nederzettingen tot *Sintang* naar de bijgevoegde schets verwezen. Bijlage no. 1.

De reis van *Tandjong Balei* levert weinig afwisseling op en ziet men tot *Sintang* slechts enkele woningen langs den oever, daar de meeste bewoners de ladangs een weinig landwaarts in hebben aangelegd.

In den avond, ten zes ure, werd geankerd te *Seroesoe*, op de plaats waar de eerste ontmoeting met de bovenlanders plaats had in de maand September jl. Van de destijds door hen opgeworpen versterkingen waren er geene overgebleven; bij hun terugtogt van *Tandjong Balei* naar de bovenlanden werden ze, ingevolge de ontvangen bevelen, allen door hen geslecht.

31 October 1866. Vroegtijdig verlieten wij *Seroesoe* en waren weldra de plaats genaderd, waar de landtroepen in September 1865, onder den majoor *W. E. F. van Heemskerck* gelegerd waren.

Op verscheidene plaatsen draagt de linker oever sporen van eerst kort geleden verlaten te zijn; daarentegen de regter oever, dat zich sedert onlangs daar verscheidene menschen met den landbouw bezighouden.

Weldra bereikten wij de woning van intji *Gantie*, hoofd van *Sintang*. Van hier werd aan het hoofd van *Kwalo Piasa* kennisgave gezonden van mijne aanstaande komst.

Het vooruitzenden van boden is noodig wil men niet overal met groote verwondering worden ontvangen. Onder elkander beschouwen de bovenlanders het als een vijandig teeken, wanneer zij, zonder voorafgaande waarschuwing, in andere kampongs komen. Inmiddels de bode vooruit gezonden werd, waarbij intji *Gantie* de behulp-

Bylage I.

SCHETS DER AIK SILOUW,
van Bagan tot Sintang,
de Rivier gevolgd naar de opname in 1865,
door den Luitenant ter zee
D. J. A. D. van der Steen,
figuratief bijgewerkt
door
den Controleur 1e klasse in Asahan
1866.

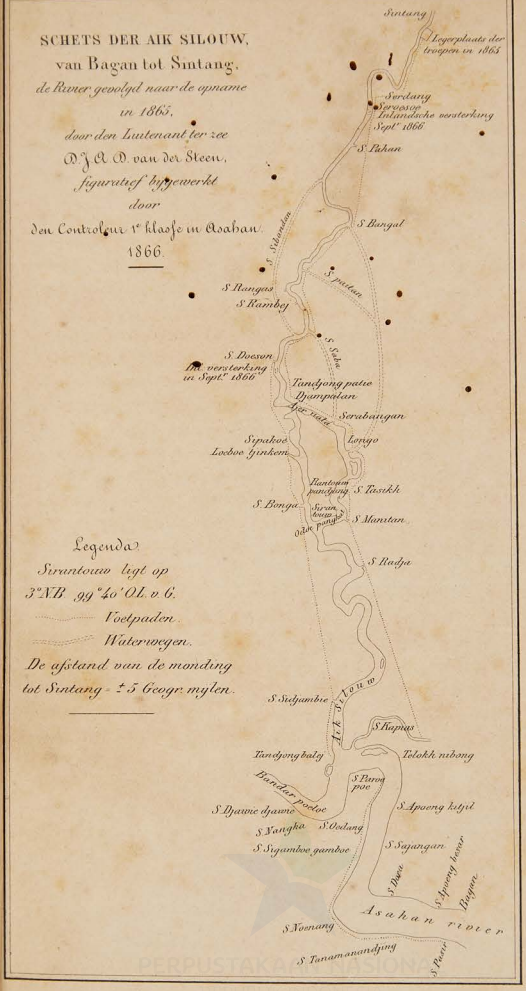

Legenda.
Sirantouw ligt op
3° NB. 99° 40' OL. v. G.
Voetpaden.
Waterwegen.
De afstand van de monding
tot Sintang = ± 5 Geogr. mylen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

zame hand verleende, bezigtigden wij de ladangs in den omtrek van *Sintang*. Hoewel de padi nog ongeveer 2 maanden noodig zou hebben voor zij tot rijpheid kwam, was de voorraad van den vorigen oogst reeds opgeteerd, zoodat tegen hoogen prijs padi ingekocht moest worden en velen zich met aardvruchten moesten behelpen.

Behalve padi verbouwt men hier eenig suikerriet, dat in 6 à 7 maanden tot rijpheid komt, tabak en djagong.

De oevers dragen alleswege kenteekenen van vroeger zeer bevolkt te zijn geweest.

Aanvankelijk zetten zich de landbouwers aan den oever neder, maar zijn weldra gedwongen tot verhuizen, daar de velden zelden meer dan tweemaal worden beplant; van daar de vele vruchtboomen, zonder dat men heinde of ver eene woning bespeurt. Door 't verlaten van den eens ontgonnen grond verliest echter de aanvankelijke ontginner geenszins zijne regten op de door hem geplante vruchtboomen, die daardoor eene rijke bron van onderlinge geschillen en twisten worden.

Sintang is verdeeld, door de ajer Sintang, in *Sintang kiri* en *Sintang kanan*, die beiden echter onder een hoofd sorteren: beide plaatsen kenmerken zich door een zeer groot aantal klapperboomen, dat haar een aangenaam aanzien geeft.

Een weinig boven *Sintang* vindt men eene plaats, *Poeloe silawan* genoemd; deze streek vormde vroeger een eiland; een der rivierarmen is echter verzand en de welige plantengroei bedekt de vroegere bedding voor 't oog. Op den oever prijken vele pisang-, klapper-, pinang- en andere vruchtboomen, alsmede veel bamboe, doch huizen bespeurt men nergens.

De streken *Laratan apie* en *Pantei kerbouw* leveren, door schilderachtige oevers, die echter nagenoeg onbewoond zijn, eene aangename afwisseling op.

Bij den oudste van *Pantei kerbouw*, hadji *Moka*, lokten de met schoone padi prijkende ladangs, op heuvelachtig

terrein, mij aan den wal. Velen der bovenlanders, die zich met het winnen van boschprodukten een bestaan verschaffen, vinden in hem een tusschenpersoon, daar hij, naar 't schijnt, eenige middelen bezit en de kleine hoeveelheden opkoopt, om die naderhand in massa aftevoeren.

De reis vervolgende kwamen wij achtereenvolgens te *Gisaran* en *Gisaran noga*.

De regter oever is hier p. m. 40 voet hoog en bestaat uitsluitend uit roode klei, waarschijnlijk een verweerings produkt van vast gesteente, terwijl tot nog toe alleen de grijze kleiachtige grond gezien werd, die van het zeestrand onafgebroken tot hiertoe wordt voortgezet.

Goeroebatoe is eene nog pas onlangs aangelegde ladang, waarop weinige hutten worden aangetroffen. Even boven deze plaats verdeelt zich de rivier en sluit een met schoon geboomte begroeid eiland in, *Poeloe Batisan* genaamd. Vele prauwen, die het vaarwater niet kennen, worden hier door den stroom medegesleept, en verongelukken daarbij niet zelden. Een onzer prauwen ontging dat lot ter nauwernood en waren wij genoodzaakt ons de rivier een eind weegs te laten afzakken, om haar assistentie te verleenen, daar zij tot vier malen toe teruggedreven en eindelijk medegevoerd werd.

Even boven *Poeloe Batisan* vindt men eene uitgebreide streek, waar een tal van slaven en pandelingen van *Tuoeloeng*, aan zich zelven overgelaten, ladangs bewerkt.

Een weinig verder verheffen zich eenige kale heuvels; de voornaamste, naar schatting ongeveer 60 voet hoog, is *Pengoendjaan* genaamd. Zij zijn, met uitzondering van eenige struiken, alleen begroeid met alang alang; de dunne laag roode aarde, die de vaste rotsen dekt, levert voor geboomte nog geen genoegzame aardlaag op.

Wij besloten om te *Pasir poetie*, dat we inmiddels genaderd waren, te overnachten, daar deze plaats, wegens hare schoone rijstvelden en schilderachtige ligging, op een p. m. 30 voet hoogen oever, aandacht verdient.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Een zestal huisgezinnen bebouwt hier een rijken grond en trekt van de ladangs een ± 80 voudigen oogst. De bewoners kenmerken zich door tevredenheid en groote hulpvaardigheid. Ik trachtte hier de grafstede van den vijfden IJang di pertoean van *Asahan* te bezoeken, die echter onder fraaije waringien-boomen verscholen en door allerlei gewassen voor 't oogenblik ontoegankelijk was. Een der landbouwers bood aan, om een pad te kappen om mij, bij terugkeer, in de gelegenheid te stellen aan mijn wensch te voldoen.

Op 1 November vertrokken wij met zonsopgang van *Pasir poetie*. Weldra komt men aan een klein eiland, dat eene gunstige legplaats aanbiedt voor de zoutprauwen, die in de drooge moeson door gebrek aan water genoodzaakt zijn hier te blijven liggen, tot dat hare lading door middel van kleine sampans naar *Pasir Mendagei* is overgebragt, waarmede soms maanden tijds verloren gaan.

De nederzetting *Siehadar* bestaat uit een tiental huisgezinnen en heeft schoone velden, waarop behalve rijst, eenig suikerriet, djagong en een weinig tabak wordt verbouwd. Een der bewoners vroeg mij om mede naar boven te mogen gaan, onder belofte trouw mede te zullen helpen opboomen. Van hem vernam ik, dat het eiland dat wij weldra bereikten, tot *Simatang lajar* behoort, over welke streek intji *Neik* hoofd is. Toen mijn gast bemerkte, dat ik mij intji *Neik* scheen te herinneren, zonder met zekerheid te weten van waar, kwam hij mijn geheugen te hulp, door te zeggen „dat intji *Neik* een dergenen was, die meê naar het groote schip waren geweest."

De toon en de wijze waarop hij dit zeide gaven duidelijk te kennen, dat de bovenlanders het reisje naar *Sirantouw*, naar *Tandjong Balei* en hun bezoek aan boord van Zr. Ms. stoomschip *Maas en Waal*, niet ligt vergeten zullen.

Van intji *Neik* vernam ik, dat de bovenlanders van

Bandar poeloe, over drie dagen eene zamenkomst te *Pasir Mendagei* hadden afgesproken, waarom ik besloot zoo spoedig mogelijk mijne reis te vervolgen, om vóór die van *Bandar poeloe* te *Pasir Mendagei* te zijn.

De streek *Pantei Badak* is zeer volkrijk en bebouwd.

De kleine landschappen *Simatang lajar Tratak*, van welke laatste datoe *Moeda alang* hoofd is, zijn gescheiden door een klein eilandje. Voor men aan de woonplaats van datoe *Moeda alang* komt, passeert men, op den linkeroever den kleinen voeder der *Aik Siloww*, soengei *Rangas*, welke, naar men verzekert, bij hoogen waterstand, aan de visch tot schuilplaats strekt, die daar dan in menigte wordt gevangen. Ook geeft de visch aan deze rivier de voorkeur om hare kuit te schieten.

Voor de woning van datoe *Moeda alang* werd rust genomen om de bemanning der prauwen gelegenheid te geven hare rijst te kooken. Weldra kwam genoemd hoofd met zijne vrouwelijke bloedverwanten en kinderen aan boord. Men bood mij eenige veldvruchten aan, waaronder een paar zeer mooije suikerrietstokken. De uitgebreide ladangs belooven een rijken oogst; ook verbouwdt men tabak, die zeer welig tiert.

Tegen den middag waren wij genaderd tot *Tandjong alam*, dat op een zeer steilen oever is gelegen. Omstreeks 4 uren landwaarts in van *Tandjong alam* bestaat een veel gebruikt wordende landweg naar *Panangaripan*, dat, volgens opgave, zeer volkrijk en bebouwd moet wezen.

Van daar komt men te *Asa*, vervolgens te *Dadap*, dat in deze streken om zijn tabak bekend is, en eindelijk te *Sintang*.

Na *Tandjong berajoeng*, een klein eiland, gepasseerd te zijn, komt men te *Kwalo Piasa*, waar de *Aik Siloww* de *ajer Piasa* opneemt. De linker oever, waarop de woning van panglima *Itam* is gelegen, is laag; de regter oever der *ajer Piasa* daarentegen ruim 50 voet hoog. De *ajer Piasa* is eene,

door hare nederzettingen niet onbelangrijke rivier, maar sedert eenigen tijd onbevaarbaar gemaakt door het omkappen der boomen op den oever, zoodat alleen nog zeer kleine sampans kunnen passeren. De voornaamste nederzettingen zijn: *Djandie radja*, *Djarangan*, *Troessan*, *Loeboe radja* en *Kota berhoe*; dit laatste bereikt men tegenwoordig langs de rivier in 6 dagen, zoodat meestal de weg over *Pasir Mendagei* wordt genomen.

De door intji *Gantie* vooruitgezonden bode bragt het berigt, dat panglima *Itam* afwezig was. Ik meende mijne reis te vervolgen, toen twee der kinderen van panglima *Itam* de prauw naderden en verhaalden, dat hunne moeder niet zou gedoogen, ik *Kwalo Piasa* verliet zonder haar ontmoet te hebben, ten ware ik haar niet zien wilde. Daar dit niet in mijne bedoeling lag, liet ik haar weten, hare komst mij welkom zou wezen, hoewel ik naderhand berouw had over mijne toegevendheid. Zij liet zich niet lang wachten, maar kwam met een zevental vrouwelijke bloedverwanten en kinderen op mijne prauw. Zelden heb ik praatzieker inlandsche vrouwen gezien dan dezen, zonder dat er iets vermeldenswaardigs werd gesproken. Na ruim een uur oponthoud vervolgden wij de reis.

Weldra komt men aan eene openkapping aan den regter oever, waar landbouwers van *Djandjie radja* (linker oever der *ajer Piasa*) ladangs beginnen aanteleggen.

De onbevaarbaarheid der *ajer Piasa* en de weinig vruchtbare bodem leidden deze menschen tot het verlaten hunner aanvankelijke nederzetting. Verder op hebben zich andere, vroeger aan de *ajer Piasa* gevestigde landbouwers nedergezet, naar welke deze streek almede *Djandjie radja* is genaamd.

Bij een der oudsten in deze streek, *Lebij Gontoeng*, aangeland, ontving ik vele klagten over een Maleijer, die zich hier afpersingen veroorloofd had als gemagtigde

(bebas) van den IJang di pertoean moeda en mij. Ik stelde de menschen gerust en beloofde de zaak te zullen doen onderzoeken.

Na de nederzetting *Djoedi* en verscheidene eilandjes gepasseerd te zijn, landden wij ten 5 ure tegenover de streek *Bahranoediri* om te overnachten. Een onder den linker oever wegsluipende sampan, met schijnbaar een aanzienlijk persoon er in, trok mijne aandacht; nadat de sampan aangeroepen was werd de daarin zittende persoon herkend voor den voornoemden gevolmagtigde. Bij eenig navragen bleek het, dat deze sampan met roeijers door hem geprest was, onder belofte van ruim amfioen te zullen uitdeelen, waarvan hij een geheele kist vol bij zich had. Bij onderzoek bleken er steenen en tabak in te zijn.

De schoone, op heuvelachtig terrein aangelegde ladangs in den omtrek van *Bahranoediri* werden bezocht; ter bereiking van velen moet men met trappen naar boven klimmen. De rijke grond levert een ruimen oogst.

Na dien nacht door den heftigen stroom en een zware bui afgedreven te zijn vertrokken wij den 2den November van *Bahranoediri*.

Een vierde uur verder is de regter oever geheel open gekapt, zoodat men een ruimen blik heeft over de tot den top toe beplante heuvels.

Tot bij *Kwalo Kianga* levert de oever verder niets belangrijks op.

Ter laatstgenoemde plaats aangekomen meldde zich bij mij aan zekere *si Kasiem*, die in September jl. een der policie oppassers, die door de bovenlanders was weggejaagd van de ladangs van *Boentoe panei*, naar de rivier terug geleid heeft; dientengevolge had hij een bezoek van eenige bovenlanders te verduren, dat echter met het rooren van padi en suikerriet aliep. *Kwalo Kianga* heeft eene ruime bevolking en goed bebouwde ladangs.

Eenigen tijd later ontmoet men eene landstreek, die mij levendig aan de Westkust herinnerde, bepaaldelijk aan het zoogenaamde *Karbouwengat* nabij *Fort de Kock*. Het daaromtrent door den mijningenieur *P. van Dijk* gezegde, in zijne inleiding tot de géologie van *Sumatra's Westkust* (bijdrage XXII tot de géol. en mineral. kennis van *Nederlandsch-Indië*, opgenomen in het natuurk. tijdschrift voor 1860) is ook op deze streek van toepassing. De wanden zijn echter veel minder hoog en strekt deze vorming zich slechts over p. m. 150 ellen uit; het geheel mist daardoor het imposante karakter, dat het Karbouwengat kenmerkt.

Bij 't passeren dezer plaats had er juist eene afstorting plaats, met een geluid alsof er een salut uit een 20 tal geweren werd gelost.

Tusschen *Kwalo Kianga* en *Poeloe Mandi* werden onze prauwen verscheiden malen door den stroom teruggedreven: wij overwonnen dien eindelijk door het vooruitbrengen van touwen naar den oever en door de vaartuigen op die wijze op te slepen.

Poeloe Mandi is de woonplaats van *Si Chamar*, een vrijgegeven slaaf van den voorlaatsten IJang di pertoean van *Asahan*, sedert zijn overlijden algemeen bekend als Marhoem masidjiet. Volgens anderen is *Si Chamar* een natuurlijke zoon van genoemden Marhoem, die hem, daar zijne moeder eene slavin was, tot vrij man maakte; hij koos hem daarna tot zijn werktuig, dat ongestraft velerlei geweld en knevelarij pleegde.

Deze *Si Chamar* oefent ook nu nog in *Poeloe Mandi* zeker gezag uit, waarin hij zeer gesteund wordt door de omstandigheid, dat de afgezette vorst van *Asahan* zijne zuster tot echtgenoot heeft verheven, ten koste der regten van de zuster van den door het Gouvernement erkenden vorst van *Asahan*.

Spoedig daarna passeerden wij de woning van nachoda

Ismail, wien vroeger het regt tot debiet van amfioen en tot het houden van djoedie spelen verpacht was door Tongkoe *Achmat* voor *f* 5 per maand, welke pacht echter sedert December 1865 is ingetrokken.

De oevers nabij de streek *Berampat djandji* leveren een sterke tegenstelling op. Terwijl de regter oever prijkt met schoone ladangs, op vlak terrein, verheft de linker oever zich steil, en zijn daarop waringies en reusachtige varens, door allerlei slinger- en klimplanten tot eene ondoordringbare massa verbonden.

De *Kwaloe Ambaloetoe*, langs welke rivier men *Pingan mendjawa* kan bereiken, gepasseerd zijnde, komt men aan een zeer nauwen doorgang in de rivier, waarin men met de boomen aan beide oevers der rivier kan reiken. De rivier is hier door een zware dam heen gebroken, waarin zij hare bedding heeft uitgespoeld.

Langs een zeer steil voetpad, aan den regter oever, komt men op de ladangs van *Maria dagei*. De afwisselende plantengroei, de steile oevers, de zich in 't verschiet trotsch verheffende Tobasche bergen, leveren hier een prachtig natuurtooneel op.

De op den hoogen oever gelegen velden werden bezocht; 't plateau stelt één onafzienbare ladang daar, waarop men velen, allen door Battaks bewoonde hutten opmerkt.

Op deze wandeling vernam ik, dat er van *Maria dagei* een weg bestaat over land naar *Kota tabing*, waar de radja van *Boentoe panei* is gevestigd.

Op mijne vraag, of men mij op dien weg tot gids wilde dienen, kreeg ik een bevestigend antwoord. Met mijn gedurig aangroeijend gezelschap, kwam ik bij eene hut, waar een paar vrouwen juist haar weefgetouw hadden geborgen: ik het haar uitnoodigen om nog eenige slagen te doen, waartoe zij zich na eenige moeite lieten overhalen. Mijne poging, om 't nagenoeg voltooid stuk lijnwaad te koopen gelukte niet, daar dit bestemd was voor een

geleerd man, die, tegen dien prijs, aangenomen had hare zieke moeder weder gezond te zullen maken: de belofte was voor ruim drie maanden afgelegd.

Nadat we teruggekeerd waren, werd besloten den volgenden dag, over land, naar *Kota tabing* te gaan.

3 November. Vroegtijdig namen wij de wandeling aan en werd de weg tevens opgemeten. Nog pas een paar honderd ellen daarmede gevorderd, kwam de radja van *Boentoe panei* mij achterop. Het hoofd van *Maria dagei* had hem doen weten, ik gisteren aangekomen was, waarop hij mij te gemoet was gegaan. Hij betuigde mij zijn leedwezen, ik hem niet vroeger gewaarschuwd had, daar hij dan den weg in orde gemaakt en zijn paard gestationneerd zou hebben. De afstand van *Maria dagei* tot *Kota tabing* bedraagt 2312 Ned. ellen, en voert de weg nagenoeg geheel door onafzienbare ladangs; alleen ondervindt men bij het beklimmen en weder afdalen van deze uitgestrekte hoogvlakte eenige moeijelijkheid. *Kota tabing* is eene kleine, goed gepalisadeerde kampong, voornamelijk strekkende tot verblijf van den radja en de zijnen.

De radja deelde mij mede, dat hij, na zijn terugkeer van *Tandjong balej* te *Kwaloe Piasa* aangeland was, en verder langs den landweg naar *Kota tabing* retourneerde, om de bewoners gerust te stellen, daar men, tijdens hun togt naar *Tandjong balej*, uitgestrooid had, dat de compagnie op velen hunner wraak genomen had en den radja van *Boentoe panei* en den penghoeloe van *Pasir Mendagei* gevankelijk had medegevoerd naar *Batavia*.

Toen hij te *Kota tabing* terugkwam vond hij de kampong ledig; allen waren in hun angst weggeloopen.

Hij had zich daarop weder op reis begeven, om de menschen te overtuigen van hunne dwaling, door zich zelf te vertoonen en hen naar hunne woonplaatsen te doen terugkeeren. Op enkele uitzonderingen na was hem dit gelukt.

In zijn eigenaardigen spreektrant betuigde hij: „ver-„heugd van hart te zijn, dat ik mij zoo spoedig in de „bovenlanden vertoonde, daar nu gelteel het menschdom „weten zou, hoe goed de compagnie is, wier grootheid „hij aanschouwd had, onder vreezen en beven des harte, „toen hij aan boord was geweest van 't groote schip, dat „een eiland geleek, maar een fort bleek te zijn" enz.

Na over eenige zaken, den landbouw betreffende, gesproken te hebben, verliet ik *Kota tabing*, na afspraak, om de reis verder in gezelschap van den radja te doen, dat door hem met genoegen werd aangenomen.

Wij passeerden *Si Bandoe*, dat te midden van uiterlijk goede ladangs is gelegen, en bereikten daarna de *ajer Kapas*, die zich op den linker oever in de *Aik Silouw* ontlast; genoemde voeder ontspringt in *Simeloengan*.

Eenige uren later bevonden wij ons in eene streek, die door overhangend zwaar geboomte voortdurend in schaduw verkeert.

Links verheft zich een steile wand, gekroond door reusachtig geboomte; allerlei slingerplanten bedekken den overigens naakten wand, en een eigenaardige kilheid vervult hier den dampkring.

De steile wand wordt ter hoogte van p. m. 40 voet als een hol ingebogen; bij de kromming der rivier heeft tegen den avond eene stuiting van den geweldigen stroom plaats, die een tegenstroom van aanmerkelijke kracht doet ontstaan; de volksmeening zegt, dat ver beneden den waterspiegel de ingang bestaat van een rotsspleet, wier weg naar *Bandar poeloe* leidt.

Een bijgeloovige angst bezielt den inlander bij 't passeren dezer plaats, die bekend is onder den naam van *IJang bernala*.

Rantauw bandar met mooije ladangs en de *Batoe paringiran*, twee gevaarlijke rotsen, die, bij vrij hoogen waterstand, slechts even passage voor 1 koijangs prauwen

overlaten en waar 't water met een verdoovend geweld tusschen heen stuift, gepasseerd zijnde, komt men aan *Sibinoean*, een liefelijk landschap met verscheidene goede huizen, te midden van rijke ladangs.

Boven het riviertje *Mahija* wordt de streek meer en meer bergachtig. Wij besloten voor de woning van *Siper djaloe* te ankeren, te midden van tot den top toe bebouwde heuvels.

Den 4en November vervolgden wij vroegtijdig onze reis. Een weinig hooger op neemt de grond blijkbaar in hoedanigheid af; slechts een dunne laag humus bedekt den vasten grond. De veldgewassen hebben dan ook een veel minder goed aanzien. De gevaarlijke rots *Batoe kinihier*, waarbij menige prauw verongelukt, wenschte ik gezamenlijk te passeren, om zoo noodig wederkeerig assistentie te kunnen verleenen, waartoe de achtergebleven prauwen werden ingewacht. De reis hervattende, passeerden wij de rotsen *Telinga toba* en *Moeloet djahoe*. De steenachtige oever, die tot dusver uit zandsteen bestaat, treed magtig te voorschijn tusschen het zware geboomte en verheft zich op vele plaatsen p. m. 200 voet hoog, loodregt of zelfs dreigend overhellende.

Voor we aan de *Batoe kinihier* kwamen wenschte de bemanning der prauwen zich te versterken, om aan de gevaren dier plaats wederstand te kunnen bieden.

Met de beschrijving van *Anderson* in handen, meende ik dat dit welligt noodzakelijk was.

Radja *Tenga* ging inmiddels vooruit en kwam weldra terug met den penghoeloe van *Pasir Mendagei* en intji *Kapar* om mij te ontvangen en mij langs de *Batoe kinihier* te geleiden, „die zoo gevaarlijk is." Toen wij die plaats genaderd waren, vond ik twee rotskoppen, p. m. 2½ el boven het water uitstekende, die eene passage vrij laten van p. m. veertig voet.

Na eenige minuten werkt men, tusschen vervaarlijke

rotswanden door, de rivier op, als wanneer zich *Pasir Mendagei* verrassend aan het oog voordoet.

De reis duurde in werkelijkheid niet langer dan 39 uur, 45 minuten.

Voor de beoordeeling der onderlinge afstanden zijn de gepasseerde plaatsen in een figuratieve schets bijeengebragt; zie bijlage No. 2.

Al dadelijk na aankomst begaf ik mij aan den wal langs eene uitspoeling in den ongeveer 30 voet hoogen oever, uit zand bestaande, dat langzamerhand wegbrokkelt; op het voorplein van een uitgebreide heuvelrei ligt de kampong *Pasir Mendagei*. Er zijn eenige kleine winkels of kadeis, waar een weinig pisang, gedroogde visch en aardewerk, maar geen lijnwaad te verkrijgen is. Voor de woning van den penghoeloe werd ik begroet met een 20tal geweerschoten. Na aldaar eenige oogenblikken gepraat te hebben, vernam ik, dat de ladangs zich alleen op de heuvels, achter de kampong gelegen, bevinden. Gezamenlijk gingen wij naar boven langs een zeer moeijelijk pad in den uitgespoelden zandgrond, immer langs een vrij diep ravijn. Van dat pad gezien, doet de kampong, te midden van vele klapperboomen zich lief voor en merkt men de armoede, die van nabij 't oog treft, minder op.

Men nadert de ladangs door een smallen rand bosch, die bij 't schoonkappen dezer heuvels gespaard bleef, waarschijnlijk met het doel om 't afspoelen van den behouden grond te voorkomen. De grond is schraal en dientengevolge de padi ook, waaraan, blijkens 't welig opschietend onkruid, bovendien na de uitplanting weinig zorg meer besteed wordt.

De keuze van den grond is niet gelukkig, daar zand het voorname bestanddeel dezer heuvel is. De ladangs worden bijna telken jare op ander terrein aangelegd, zoodat met veel moeite slechts een schrale oogst wordt verkregen; de oogst is zelden meer dan 60 voudig. De vijf

Bijlage II.

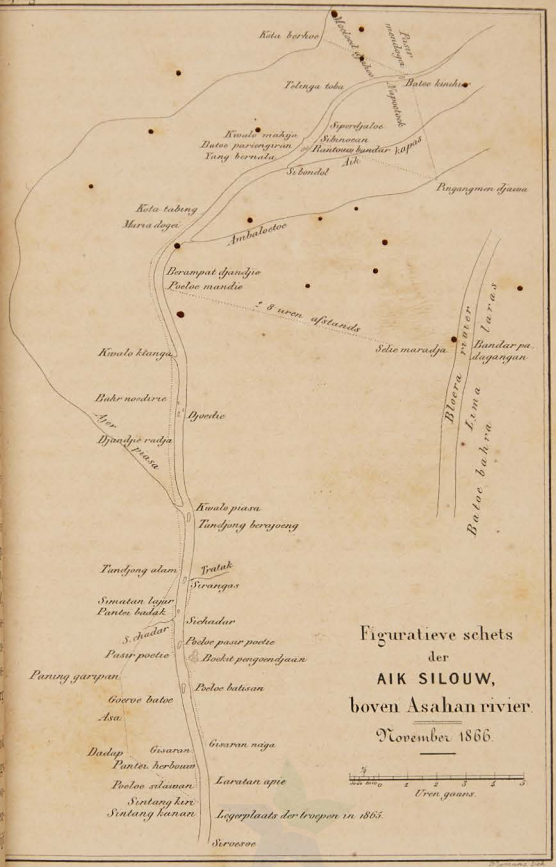

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

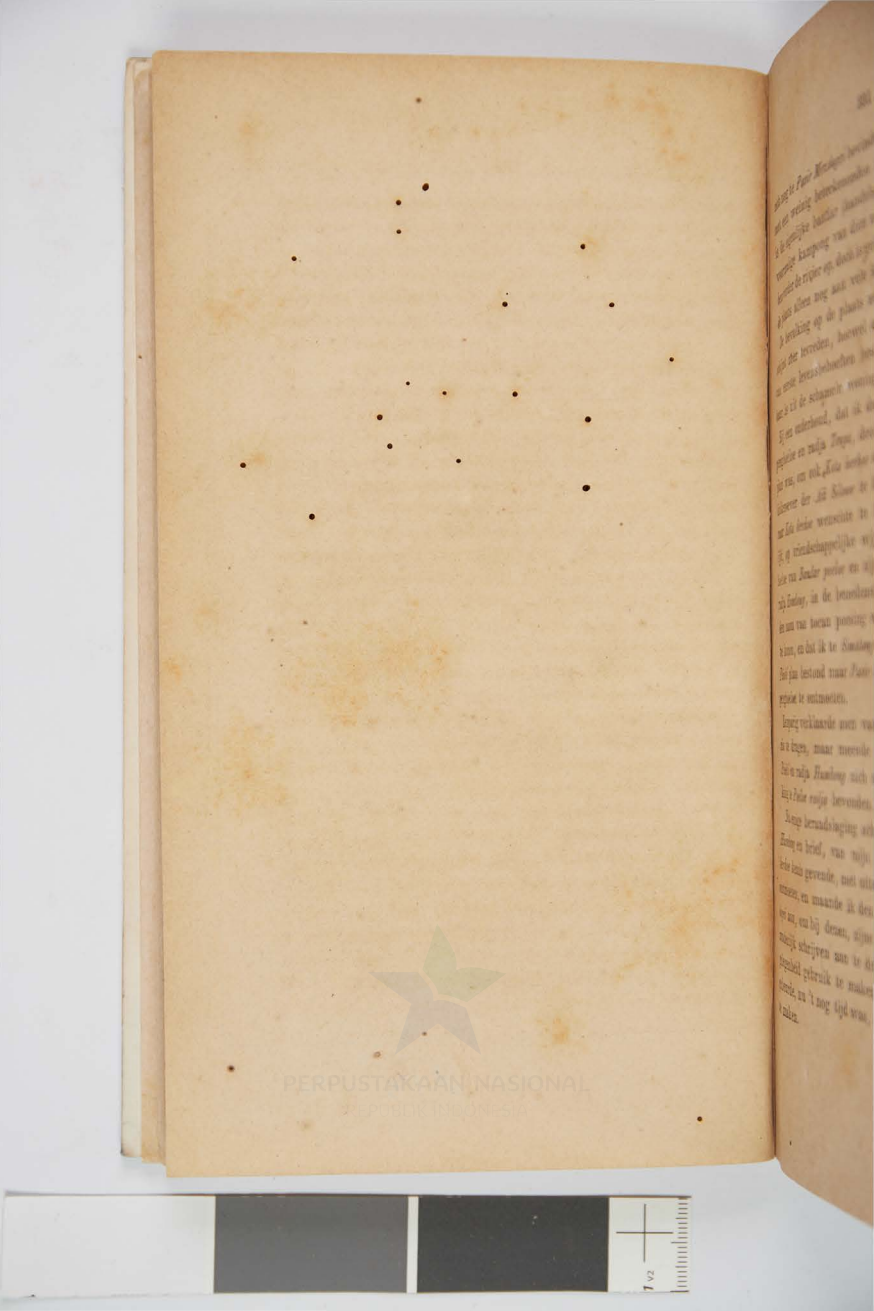

zich nog te *Pasir Mendagei* bevindende Chinezen, houden zich met een weinig beteekenenden handel bezig. Deze plaats is de eigenlijke bandar (handelsplaats). *Pasir Mendagei*, de voormalige kampong van dien naam, ligt een 100tal schreden verder de rivier op, doch is geheel vervallen en kent men de plaats alleen nog aan vele klapper- en pisangboomen.

De bevolking op de plaats zelve, geschat op 150 zielen, schijnt zeer tevreden, hoewel er geen overvloed, zelfs niet van eerste levensbehoeften bestaat en de armoede blijkbaar is uit de schamele woning en kleeding.

Bij een onderhoud, dat ik des namiddags had met den penghoeloe en radja *Tenga*, deelde ik hun mede, dat mijn plan was, om ook *Kota berhoe* en eenige streken aan den linkeroever der *Aik Silouw* te bezoeken; dat ik mijne reis naar *Kota berhoe* wenschte te benutten, om, zoo mogelijk, op vriendschappelijke wijze met *Pénété*, den penghoeloe van *Bandar poeloe* en zijn voornaamsten aanhanger, radja *Humbong*, in de benedenstreken beter bekend onder den naam van toean poesing van *Goenoeng*, in aanraking te komen, en dat ik te *Simatang lajar* vernomen had, er bij *Pénété* plan bestond naar *Pasir Mendagei* te komen, om den penghoeloe te ontmoeten.

Eenparig verklaarde men van dat voornemen geen kennis te dragen, maar meende men zeker te weten, dat *Pénété* en radja *Humbong* zich nog steeds in hunne versterking te *Poeloe radja* bevonden.

Na eenige beraadslaging schreef ik aan *Pénété* en radja *Humbong* een brief, van mijn aanstaande komst te *Kota berhoe* kennis gevende, met uitnoodiging mij daar te komen ontmoeten, en maande ik den penghoeloe van *Pasir Mendagei* aan, om bij dezen, zijne bloedverwanten, met een afzonderlijk schrijven aan te dringen, om van deze gunstige gelegenheid gebruik te maken, om altans te trachten het gebeurde, nu 't nog tijd was, zooveel mogelijk weder goed te maken.

Na lang draken waren de boden voor *Goenoeng* en *Bandar poeloe* tegen den middag van 5 November gereed om te vertrekken.

In den middag kwam de radja van *Boentoe panei* aan; door het afdrijven zijner prauw had hij oponthoud gehad, dat hem had belet reeds eerder mij te volgen, zooals de afspraak was geweest.

Daar men de rivier nog een dagreis hooger op kan komen met middelmatige prauwen, vertrokken wij den 6en November van *Pasir Mendagei*. De steeds woester wordende natuur, de steile rotswanden, die den oever daarstellen, de bruischende stroom en weelderige vegetatie, leveren menig imposant schouwspel op.

Op den linkeroever, p. m. een half uur boven *Pasir Mendagei* treft men een schoonen waterval aan, die uit drie terrassen bestaat, waarop het water met verdoovend geraas neêrslaat.

Een tweede dankt zijn bestaan aan de rivier *Gampoeal*, die haar water, met een p. m. 45 voet en een tweede p. m. 15 voet hoogen val, op den linkeroever in de *Aik Silouw* stort.

Na door den hevigen stroom teruggedreven te zijn, kwamen wij een uur hooger op aan een derden waterval van p. m. 180 voet hoog, in één val, gevormd door den bergstroom *Si Ham*. Het bekken, dat de watermassa opvangt, ligt verscholen tusschen zwaar geboomte. Door het opstuivende water, waarin de lichtstralen duizendvoudig gebroken worden, maakt deze waterval, te midden van het schoone landschap, een treffend effekt.

De rivier wordt op vele plaatsen zeer gecomprimeerd tusschen de steile wanden, waarin de kracht van het water vele diepe groeven vormde, waarvan sommigen tot 30 voet boven den tegenwoordigen waterspiegel. De groote arbeid, die 't tegen den stroom opwerken kost, wordt, daar men hoegenaamd geene huizen of velden meer bespeurt, niet genoegzaam beloond.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

De gesteenten in de rivier leveren weinig verscheidenheid op; mijn pogen om eenige onverwoerde monsters te verzamelen werd verijdeld door gemis aan voldoende gereedschappen.

De bosschen bevatten vele goede houtsoorten en leveren voorts: was, rotan enz. waarvan echter slechts weinig wordt ingezameld.

Bani-, *Serdang-*, *Bintan-* en *Kaloebi-*bladen dienen tot bedekking der woningen, hoewel er eene massa arenboomen is en de idjoe dus zonder veel moeite te verkrijgen zou zijn.

Door de inlanders wordt voor hunne ellendige hutten alle hout gebezigd; duurzaamheid is geen vereischte bij het gedurig verhuizen naar andere streken. Duurzame houtsoorten zijn: *doemali*, *goewi*, *bintangoer*, *dulok*, *djiloek* enz.

Met den radja van *Boentoe panei*, den penghoeloe en radja Tenga sprekende over mijn voornemen, om, in afwachting van berigten van *Bandar poeloe*, *Pingan mendjawa* te gaan bezoeken, vernam ik, dat een der voornaamsten in die streken afwezig was, namelijk toean *Batoe*.

Deze was na de conferentie in October jl. met de inlanders dezer bergstreken, bij hun overhaast vertrek naar de bovenlanden, teruggekeerd en waren er sedert zendelingen van hem naar *Pasir Mendagei*, *Goenoeng* en *Bandar poeloe* vertrokken. De heer van eigenlijk *Pingan mendjawa* was almede afwezig naar *Simeloengan*, om een voor jaren overleden bloedverwant te helpen begraven.

Bij 't afsterven toch van een aanzienlijk persoon wordt zijn lijk in eene kist gelegd, en deze bewaard totdat het bekleedsel der beenderen geheel is vernietigd. Zoolang het gebeente niet in de kist rammelt, wanneer deze, om zich te overtuigen of de tijd voor de begrafenis nog niet daar is, op zijde wordt gehouden, zou 't geringachting van den doode heeten, wanneer men het lijk begroef.

Onder deze omstandigheden vermeende de radja van

Boentoe panei, dat ik een vergeefschen togt zou maken en besloot ik dus den heer van *Pingan mendjawa* kennis te geven van mijn aanstaande komst, na den voorgenomen togt naar *Kota berhoe*.

Den 7den November werd een toer gemaakt door de ladangs op de heuvels van *Pasir Mendagei*.

De padie staat hier zeer schraal; over 't algemeen levert de zaai-padi niet meer dan 60voudig produkt.

De op eenigen afstand stroomende *Gampoeal*-rivier geeft waarschijnlijk gelegenheid om hier sawa's aan te leggen en werd daarop de aandacht gevestigd. Men ziet hier vele verspreide woningen, waarvan sommigen dienen tot rustpunten op den weg, die verder naar het gebergte leidt. In een daarvan zag ik 4 Bataks, die elk een vracht zout van *Pasir Mendagei* hadden gehaald. Zij kwamen uit *Dulak*, aan welken afstand zij drie dagreizen hadden besteed. Deze lieden krijgen voor een Mex. dollar slechts 5 gantangs zout, welke prijs gelijk staat met *f* 420 per koijang. Vijf gantangs is het maximum dat men aan de Bataks geeft. 't Gebeurde, volgens den penghoeloe, dat zij slechts twee en, enkele malen, één gantang ontvingen voor een Mex. dollar; zeker nog veel verschillende van de prijzen, voor jaren op *Java* besteed, toen men „zout opwoog tegen goud," maar voorzeker een prijs, die dit onmisbaar artikel buiten 't bereik houdt van velen.

Den 8sten November werd eene meer naar 't gebergte gelegen streek bezocht. De bebouwers zijn gedeeltelijk Maleijers van de Westkust, die zich hier sedert eenige jaren met der woon hebben gevestigd. De ladangs zien er beter onderhouden uit dan die op andere heuvels. De verbouwd wordende padi bepaalt zich tot 4 soorten, namelijk: simajam, silantir, singkamanoe en sipadang. De eerstgenoemde soort is wel gevuld en levert een groote korrel; de kwaliteit der drie andere soorten is minder. Het golvend terrein is, zoover men ziet, bebouwd met padi, djagong,

pisang en een aardvrucht, gadong djalor geheeten, die in tijd van schaarschte bij velen de rijst moet vervangen en in grootte en kleur geheel overeenkomt met den aardappel. Behalve het genoemde, plant men, voornamelijk voor eigen gebruik, katoen aan, die hier goed schijnt te tieren. De draad wordt op de eenvoudigste wijze gesponnen en daarna geverwd met het sap van boombladeren; voor rood met bengkoedoe, voor blaauw met tajam, voor zwart met salouwan en voor zeer zwart (itam betoel) met een mengsel der beide laatsten. De bladeren worden, onder bijvoeging van asch, in ruim water gekneusd; een onvolkomen bereiding, maar die 't bewijs levert, dat de grondstoffen voorhanden zijn en de industrie slechts op voorlichting wacht om zich te ontwikkelen.

Op dezen togt ontmoette ik drie troepjes Bataks, op weg om zout en visch te *Pasir Mendagei* aan te koopen. Over 't algemeen zijn zij zeer beleefd en opgeruimd, zonder luidruchtigheid; hun uiterlijk viel mij zeer meê, daar van de woestheid, die men bij menscheneters zou verwachten, geen spoor op hun gelaat te vinden was. Met een hunner (die mij als een radja was aangewezen, kenbaar aan een paar ivoren armbanden boven den elleboog), knoopte ik, door middel van een tolk, een gesprek aan. Hij had met de zijnen 4 dagen reis en hoopte bij zijn terugkeer koning te worden; ten minste de groote koning van *Loemban lahhoe*, Bindo genaamd, had hem een koninkrijk beloofd als hij met 't zout terugkeerde. Ik liet hem de vraag doen, waarom hij nu reeds de koninklijke sieraden droeg, waarop hij verlegen werd en al de zijnen hem uitlachten. Op mijne vraag waarom hij zich te *Pasir Mendagei* met 5 gantangs zout voor $ 1 vergenoegde, daar hij te *Tandjong balei* 12½ gantang kon verkrijgen, luidde zijn antwoord: „wij bergmenschen durven niet in de sampan." „Maar er „is immers een voetpad, waar langs gij te *Tandjong balei* „kunt komen" zeide ik. „Dat is verboden", antwoordde hij,

PERPUSTAKAAN NASIONAL

„wanneer wij beneden komen wordt ons goed gerooft, dat is altijd zoo geweest." Hij informeerde wie ik was en vroeg daarop of ik den prijs van 't zout niet had verlaagd, waarop ik hem mededeelde, men 't gerust te *Tandjong balei* kon komen halen.

Te *Pasir Mendagei* worden de Bataks gedwongen om in eene loods te vertoeven, terwijl een hunner 't zout gaat halen. Deze maatregel is noodzakelijk om hun diefachtigen aard. Is er een groot getal te gelijk, dan is de maatregel moeijelijk te handhaven en met hen verschwijnen doorgaans een menigte kleinigheden. Inzonderheid is dit 't geval met katten: ze eten die op en maken van 't vel een tampat siri.

Den 9den November maakten wij een toer, om na te gaan of de *Gampoeal* dienstbaar gemaakt kan worden tot besproeijing van rijstvelden. Over schoone ladangs en door zwaar bosch komt men aan die rivier; deze een tijd lang gevolgd hebbende kwam ik tot de meening, dat men hare wateren zou kunnen brengen op eenige velden nabij *Pasir Mendagei*, doch de waterleiding zou eene aanmerkelijke lengte moeten hebben, zoodat er vooreerst nog niets van zal komen. De zendelingen naar *Pingan mendjawa* keerden dien dag terug. De heer van die streek was nog niet van *Simeloengan* geretourneerd, maar werd de brief achtergelaten aan den jongeren broeder.

Ik ontmoette een zwager van den penghoeloe van *Bandar poeloe*, van wien ik vermeende eenige inlichtingen omtrent *Pénété* te zullen erlangen. Deze, *Si Oedin* genaamd, is degeen, die in Augustus jl. den oppasser *Si Kedoh* naar *Bandar poeloe* trachtte te geleiden, doch wien destijds den toegang werd ontzegd. *Si Oedin* werd door *Pénété* en toean *Poesing* later den terugkeer in *Bandar poeloe* verboden, zoodat ik van hem omtrent genoemde personen geenerlei inlichtingen ontving.

In een onderhoud, dat ik met den radja van *Boentoe panei* en den penghoeloe had, openbaarden zij hunne vrees,

dat de zending naar *Bandar poeloe* vruchteloos zou afloopen, en deze streken, na mijn vertrek, waarschijnlijk aan de baldadigheden van *Pénété* en consorten zouden blootstaan.

Hun voornemen, om allen gezamenlijk naar *Tandjong balei* te vlugten, ging ik te keer en trachtte hen zooveel mogelijk te bepalen tot het voornemen, deze streken in geen geval aan *Pénété* te laten, maar des noods geweld met geweld te keer te gaan, 't geen hun volstrekt niet kwalijk genomen zou worden, daar de vijandelijkheden geprovoceerd werden door die van *Bandar poeloe*.

Den 10den November kwamen de zendelingen van *Bandar poeloe* en *Goenoeng* terug. Het verslag hunner zending kwam hierop neder:

Toen zij tot *Goenoeng* genaderd waren, waar toean *Poesing* aanwezig was, deden zij hem weten, dat zij met eene zending van mij belast waren en overhandigden mijn schrijven, waarop toean *Poesing* al aanstonds besloot, naar *Kota berhoe* te gaan, om balej balej gereed te maken, om mij te ontvangen. De zendelingen vertrokken verder naar *Bandar poeloe*, waar hen eene geheel andere ontvangst wachtte. Vóór de kampong werden zij afgewezen; mijn schrijven werd later echter aangenomen, waarop hen gelast werd naar *Pasir Mendagei* terug te keeren, daar *Pénété* zich vier dagen bedenken wilde. Tot *Kota berhoe* genaderd, vonden de zendelingen radja *Humbong* nog daar, die echter op het vernemen van het te *Bandar poeloe* ontvangen bescheid zich derwaarts begaf.

Na ontvangst van dit verslag werden de radja van *Boentoe panei*, de penghoeloe en radja *Tenga* tot een onderhoud uitgenoodigd.

Na den gang van zaken in herinnering gebragt te hebben, waren zij van meening, dat ik nogmaals eene poging zou moeten doen, om toean *Poesing* over te halen, mij te *Kota berhoe* te komen ontmoeten.

De omstandigheid, dat hij in zijn goed voornemen wan-

kelde, toen hij de houding van *Pénété* vernam, zou een tweede poging, nu hij sedert verscheidene dagen met *Pénété* in aanraking was geweest, met geen beteren uitslag bekroonen. Daar ik hun echter geheel vrij liet, om zonder mijne bemoeijenis nog eene poging te doen, zonden zij brieven, vergezeld van kleine geschenken. De bloed- en aanverwantschap, die onderling bestaat, maakte deze poging gemakkelijk.

Den 11den November werd een togt gemaakt naar *Kota berhoe*. De weg loopt aanvankelijk over ladangs van aanmerkelijke uitgebreidheid; die, welke men op eenigen afstand van *Pasir Mendagei* aantreft onderscheiden zich gunstig van deze, door betere bewerking en minder schralen grond.

Door wildernis en over enorm uitgebreide alang-alang-velden komt men aan de rivier *Si poepoel*, naar welke men langs een zeer steil pad afdaalt, om aan den anderen kant weder een even hoogen oever te beklimmen, waar zich weder bosschen, afgewisseld door alang-alang voordoen. Deze tweede hoogvlakte afdalende langs een voetpad, dat door de, tengevolge van de hevige regens, zeer afstortende massa's aarde, met de zich daarop bevindende boomen, dien naam niet meer verdiende, kwamen wij, na de *Aik Bagad* en *Aik Nalingis* doorgewaad te zijn, aan de *Ajer Piasa*, in welke zich de beide voorlaatste riviertjes ontlasten. Ook deze doorgetrokken zijnde, is men genaderd aan de bandar *Kota berhoe*, de vroegere woonplaats van den Chineschen pachter. Er stond vroeger een viertal woningen, die echter door de benden van *Pénété*, tijdens hunne strooptogten in deze streek en de verdrijving der Chinezen, gesloopt zijn.

Met behulp van boomwortels en afhangende slingerplanten, beklommen wij den zeer steilen heuvel, waarop de kampong *Kota berhoe* is gelegen.

Deze plaats is een goed, door aangepunte bamboe omheind vierkant, van omstreeks 100 el de zijde; in twee der tegenovergestelde zijden vindt men poorten van bataksch

maaksel: zij bestaan uit een zestal aan elkander gesjorde bamboes, die des avonds door een boom gesloten worden. Deze ruimte bevat een huis en een 10- of 12tal hutten, de laatsten alleen bestaande uit 4 staken met een dak er op en een vloer, p. m. 4 voet bovenden beganen grond. De hutten dienen der burgerij tot woonplaats; de radja bewoont het huis, dat, hoe ellendig ook, beschutting opleverde tegen den sedert eenige uren neêrstroomenden regen; we bevonden ons in 't gebied van radja *Ambaloe*, een oud afgeleefd, maar voorkomend man.

Omtrent de zaken, de verdrijving der Chinezen betreffende, mogt ik weinig vernemen. radja *Ambaloe* bepaalde zich tot de verklaring, dat hij daarvan weinig gemerkt had en er zich ook niet mede wilde bemoeijen.

Binnen de omheinde ruimte vindt men de grafstede van twee, kort na elkander, gestorven dochters van radja *Ambaloe*. Op den heuvel, die door een dak tegen zon en regen is beveiligd, zijn twee in hout gesneden beelden geplaatst, die de afgestorvenen voorstellen; voor het beeld der oudste, die den huwbaren staat bij haar overlijden naderde, was een scherm geplaatst. Nabij de beide beelden bevonden zich rijst, een watervat en siribladen; de heuvel was omgeven door een hekwerk, waaraan, daar 't met uit de hand gesneden versieringen voorzien is, veel tijd en moeite besteed werd.

Een tweede grafstede was versierd met eene zuil, wier top uitgesneden is, namelijk twee vrij goede rhomboïden in elkander.

Ten huize van den radja *Ambaloe* bemerkte ik een soort van troonheuvel, uit bamboe en rotan vervaardigd. Onder dezen troonheuvel worden de godsdienstige plegtigheden verrigt. Daarbij wordt gebruik gemaakt van een staf van zwart hout, wiens bovenste gedeelte een goed gesneden menschenhoofd voorstelt en wiens geheele lengte uitgesneden is, eerst met menschelijke aangezigten, die

langzamerhand overgaan in bokkenkoppen, andjieng tanah en eindigen in slangen, — ik telde op dien staf 47 van die voorwerpen — en voorts van p. m. 4 voet lange bamboezen, die van boven tot onder beschreven zijn.

De radja plaatst zich, tot het verrigten van 't ceremoniëel, onder den troonhemel met den staf, die met zijn ijzeren punt in den grond wordt gezet en waarvoor de geheiligde bamboezen-schriften worden voorgelezen.

Wordt die plegtigheid in tijds verrigt, dan bestaat er weinig kans, dat een der drie goden (waarvan een op, een boven en een onder de aarde heerscht) onheilen over 't land zenden zal.

Het predikaat van heilige wordt onder deze menschen verkregen, door zich naar een, in 't gebergte gelegen, afzonderlijken heuvel te begeven. Daar bevindt zich een bamboe-stoel, wier stammen geheel moeten beschreven zijn met heilige spreuken; wanneer deze geheel afgelezen zijn, is men in staat, om ziekten en andere onheilen te keer te gaan.

Mijne bedekte vraag, of men van een der genoemde voorwerpen afstand wilde doen, werd verworpen, daar er dan spoedig ongelukken zouden gebeuren.

Na eenigen tijd over den landbouw gesproken te hebben, die zich hier uitsluitend tot rijst en djagong bepaalt, verlieten wij *Kota berhoe*, na eenige kleine geschenken in lijnwaad en zout te hebben uitgereikt.

De onophoudelijke regen belette mij den omtrek van *Kota berhoe* nauwkeurig in oogenschouw te nemen.

Op drie dagreizen van *Kota berhoe*, te *Boeloe aijo*, komen menigvuldig voor kristallen, welke mij de schoone series van dergelijke kristallen in 't mineralen kabinet te *Buitenzorg* voorhanden, herinnerden; deze laatsten zijn, naar ik meen, afkomstig uit de mijnstreken op *Banka*.

Den 13den November werden van *Pénété* brieven ontvangen, waarin gemeld werd, dat ongesteldheid hem verhinderde

mij te komen ontmoeten, doch dat hij zijn zoon zou zenden, onder voorwaarde, dat ik met niet meer dan 9 volgelingen zou komen; in 't tegenovergestelde geval zou zijn zoon onmiddelijk van *Kota berhoe* weggaan en naar *Bandar poeloe* terugkeeren.

Den zendelingen werd opgedragen, om terug te keeren en aan *Pénélé* mede te deelen, dat hij dwaas gehandeld had deze gunstige gelegenheid te laten voorbijgaan, en er geen kwestie van kon zijn, dat ik nu andermaal naar *Kota berhoe* zou gaan, daar 't hem den 7den reeds bekend was, ik daar den 12den zou zijn. Deze lieden werden voor de terugreis van leeftogt voorzien.

Mijn voornemen om van hier uit naar *Pingan mendjawa* te gaan, vond moeijelijkheden bij den radja van *Boentoe panei* en den penghoeloe, daar de reis niet op een dag heen en terug gemaakt kon worden en daar geene gelegenheid bestaat, om te overnachten. Mitsdien werd besloten *Pasir Mendagei* te verlaten en van *Sibinoean* uit *Pingan mendjawa* te bezoeken. De namiddag werd besteed, om den tegenoverliggenden hoogen oever te beklimmen; op de helling vindt men eenige jeugdige koffijboomen, die een zeer welig uiterlijk hebben.

Deze oever is geheel onbewoond, wat men mij daardoor verklaarde, dat men voortdurend bevreesd is, voor invallen van *Simeloengan*. Bij zeer lagen waterstand wordt steeds de voorzorg genomen, om des nachts eenige lieden op wacht te plaatsen tegen mogelijken overval.

Den 14den November werd de terugreis aangenomen.

Door de hevige regens der laatste dagen was de rivier hevig gezwollen en werden onze prauwen met groote vaart naar beneden gevoerd. De gevaarlijke plaatsen *Batoe kinihier* en *Batoe paringieran* werden zonder eenig ongeval gepasseerd; vooral bij het afzakken der rivier vereischen deze plaatsen met het gevaar bekende roeijers, daar een gering verzuim de vaartuigen, zonder twijfel, tegen de rotsen doet verbrijzelen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

ontvangen door den radja van *Boentoe panei*, die een weinig vooruitgegaan was, om de matten te spreiden.

Pingan mendjawa is, even als *Kota berhoe*, een ruim vierkant, waarin verscheidene huizingen staan; de plaats is omheind door hooge, scherp aangepunte bamboe en voorzien van twee aan tegenovergestelde zijden aangebragte poorten.

Er werden hier door mij aangetroffen vier zendelingen van den kontroleur van *Batoe Bara*, die in last hadden om den heer van *Pingan mendjawa* en den radja van *Boentoe panei* op te roepen naar *Seliemeradja* (*), om met den kontroleur en de daar aanwezige hoofden van de *Lima laras* te spreken, over den aanleg van een marktplaats (bandar, pedagangan) die, van *Batoe Bara* uit, zal worden voorzien van zout, amfioen en andere door de grensbewoners gewilde artikelen.

De radja van *Boentoe panei* en de heer van *Pingan mendjawa* werden in hunne handelingen vrijgelaten, maar wenschten mij, daar zij wisten, dat mijn reisplan ook *Seliemeradja* gold, derwaarts te vergezellen; daarvan werd den kontroleur voornoemd kennis gegeven.

De tijd werd, daar 't inmiddels was begonnen hevig te regenen, besteed om over de produkten van 't land, voornamelijk rijst, een weinig suikerriet en djagong te spreken.

Onder vrolijke kout van de aanwezigen ging de amfioenpijp ijverig rond; elk op zijn beurt doet, bij gemis van vele dergelijke pijpen, een teug. Met den heer van *Pingan mendjawa* werd afgesproken, om den volgenden dag gezamenlijk de reis naar *Poeloe mandie* en van daar verder naar *Seliemeradja* te maken.

Na eenige geschenken in lijnwaad uitgereikt te hebben, verliet ik *Pingan mendjawa*.

Aan de rijstkultuur wordt alhier meer zorg besteed, dan ik in den omtrek van *Pasir Mendagei* en *Kota berhoe*

(*) Deze naam wordt in *Batoe Bara* uitgesproken *Silo Meradja*.

In den vroegen morgen van den 15den November werd de reis naar *Pingan mendjawa* aanvaard. Een klein eind weegs gaat men door pisang- en suikerrietttuinen, om daarna den p. m. 150 voet hoogen oever te beklimmen; men heeft alsdan een zeer uitgestrekte vlakte, *Padang bekirej* genaamd, voor zich, op welke niet dan alang-alang groeit, hier en daar afgewisseld door kleine boschjes, in welke zich eene menigte wilde of verwilderde karbouwen ophouden. De vlakte ten einde zijnde, daalt men over heuvelachtig terrein, dat heinde en ver bebouwd is, tot aan de *ajer Kapas*, die ruim 2 uur beneden *Silinoean* in de *Aik Silouw* valt. De benaming *Kapas* dankt dit riviertje aan zijne melkachtige kleur, ontstaande door het uiterst ligte zand, dat in den stroom zwevende wordt gehouden Den togt, door bosch en over ladangs, op aanhoudend klimmend en dalend terrein gedurende een en een half uur voortzettende, nadert men eene tweede rivier, de soengei *Ambaloetoe*, die zich p. m. 6 uur beneden *Silinoean* met de wateren der *Aik Silouw* vereenigt.

Van hier uit merkt men op den regter rivier-oever eene menigte klapperboomen op, te midden waarvan *Pingan mendjawa* gelegen is.

Alvorens deze laatste hoogte te beklimmen rustten wij in een schoon, geheel bebouwd dal, een oogenblik in een ladang-huisje uit. Twee der kinderen van toean *Pingan mendjawa*, vrolijke jongens van 4 à 5 jaren, liepen al joelende tusschen de menigte, waartoe onze trein langzamerhand was aangegroeid, rond. Ik liet hen een stuk kakelbont gekleurd lijnwaad zien, waarop ze vlug naar mij toekwamen en 't aangebodene aannamen. Dit geschenk deed den heer van *Pingan mendjawa* blijkbaar genoegen, daar hij, op liefkozende wijze, zijne kinderen met het doek versierde.

Met behulp van takken en wortels beklommen wij nu den heuvel, waarop de kampong gelegen is, en werden

eenige bezwaren, over hunne houding tegenover *Pénété* en anderen na mijn terugkeer, en niet minder over de wijzigingen, die, naar geruchten, in de hadat waren gebragt.

Het schijnt, dat de kwaadwilligen ook dit middel te baat hebben genomen, om de bovenlanders afkeerig te maken van de nieuwe orde van zaken.

Ik bragt in herinnering, dat de handhaving der hadat in de bedoeling ligt der regering, dat dus hunne bezorgdheid te dien opzigte voorbarig was.

't Bleek mij, dat in deze streken onbekend was de publikatie van 29 September 1865 en zeide ik hun een extrakt daaruit toe, voor zoover dat dokument betrekking heeft op de handhaving der hadat.

Ten aanzien van hunne vrees voor ontrusting door *Pénété* resumeerde ik kortelijk het op den 9den te voren besprokene.

De aanwezigheid van den heer van *Pingan mendjava* en tevens diens goede gezindheid gaven nog gelegenheid, om bij dezen te bewerken, dat hij al wat in zijn vermogen zou zijn, doen zou, om zijne bloedverwanten, den radja van *Simeloengan* en den heer van *Pingan begasan* terug te houden van eventueele medewerking in de zaak van *Pénété*. Ik hield hem voor, dat zelfs het zoo magtige *Asahan* er geen oogenblik aan had kunnen denken, om den wil van het Gouvernement te weêrstaan en 't dus voor de veel kleinere vorsten in de binnenlanden een noodzakelijk gevolg van hun eigen belang is, om door voegzaamheid te trachten zich de welwillendheid van dat Gouvernement te verwerven, daar toch tegenwerking niet anders dan tot hun eigen nadeel kan uitloopen.

Eindelijk deed men een algemeen verzoek om 't zout meer onder hun bereik te brengen, daar hierdoor de verhouding tot de Bataks zeer verbeterd zou worden en werd de toezegging gegeven, dat pogingen in den geest van hun verzoek zouden gedaan worden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

opmerkte. Geen ladanghuisje of men ziet een tal koewis, werktuigen van bamboe vervaardigd, om 't onkruid uit te roeijen, waarvan, blijkens de goed onderhouden velden, ijverig gebruik gemaakt wordt. Men bepaalt zich voornamelijk tot de *Seprioe padie*, die een p. m. 90 voudigen oogst oplevert.

Met de inzameling van boschprodukten houdt men zich slechts zeer weinig bezig. De tabak, die men verbouwt, dient alleen voor eigen gebruik.

Op den vermoeijenden togt genoten wij veel van een verkwikkenden drank, bagoen genaamd, zijnde het sap door insnijdingen van den arenboom verkregen, die veel door de bovenlanders wordt gebruikt. In gegisten toestand gebruiken zij hem alleen bij groote maaltijden, waarbij vleeschgeregten van honden, varkens, katten en eekhoorns een voorname rol spelen.

Den 16den November werd de reis aangenomen van *Sibinoean* naar *Poeloe mandie*, die medegemaakt werd door den radja van *Boentoe panei*, den heer van *Pingan mendjawa* en den penghoeloe van *Pasir Mendagei*.

Intjie *Chamar*, oudste van *Poeloe mandie*, deelde mij mede, dat er zendelingen van den kontroleur van *Batoe Bara* waren gekomen, om hem naar *Seliemeradja* op te roepen. Van den kontroleur werd door deze zendelingen kennisgave ontvangen, dat de terugreis den volgenden dag door hem zou worden aangenomen.

Hoewel ongaarne, zag ik, bij de ongunstige weêrsgesteldheid en door ongesteldheid van verscheidenen der opvarenden en van mij zelven, mij verpligt, mijn voornemen, om *Seliemeradja* te bezoeken, op te geven. Des namiddags verzamelde ik mijne geleiders en deelde hen mede, dat 't reisplan gewijzigd was en ik naar *Tandjong balei* wenschte terug te keeren.

Bij deze gelegenheid kwamen de radja van *Boentoe panei* en de penghoeloe van *Pasir Mendagei* voor den dag met

haard is in den grond uitgegraven, met den open kant naar de ladangs gekeerd, om, door de daar ruimer toegang hebbende winden, de trekking te bevorderen.

Om 't overkoken van 't vocht te beletten, bezigt men eene, zoo eenvoudige als vernuftige inrigting. Bijgaande schets geeft er eene voorstelling van.

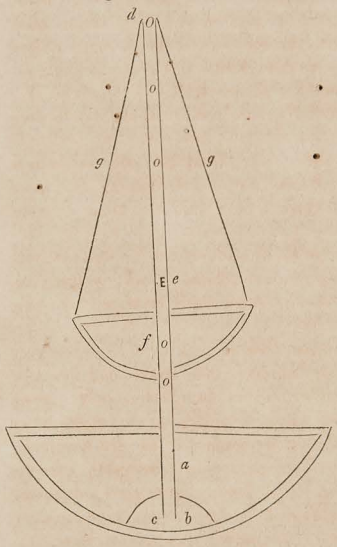

a is de suikerpan; *b* is een klapperdop, die van boven doorboord is en waarin een bamboe *c d* sluit; van deze bamboe zijn van *c* tot *e* de leden doorgestoken. Zij is bij *e* van verscheidene openingen voorzien. *f* is een bakje van rotting vlechtwerk, hangende aan twee touwen *g g*. Wanneer de verhit wordende vloeistof een temperatuur verkregen heeft, die haar, bij verdere verhitting buiten 't vat zou doen vloeijen, ontsnapt de ontwikkeld wordende stoom (?) door de buis *c e*; de medegevoerd wordende vloeistof stort zich in 't bakje *f* uit en vloeit in de pan terug.

Hoewel de ontsnapping bij *e* met veel gedruis geschiedt, is de kokende massa geheel rustig bij de oppervlakte. De koking is in p. m. 8 uren afgeloopen. De suiker heeft een donker bruine kleur en de kristalschieting is zeer onvolkomen.

Van den penghoeloe van *Bandar poeloe*, *Pénété* werd een schrijven ontvangen, in substantie inhoudende, dat, vóór de vier dagen van uitstel verstreken waren, door hem genomen om zich te bedenken of hij al dan niet aan mijne uitnoodiging gevolg zou geven, door mij een togt naar *Kota berhoe* was gemaakt, en 't dus naderhand niet aan hem behoorde geweten te worden ik hem niet had ontmoet.

De streken van *Pénété* als zoodanig in 't ware licht gesteld hebbende, verzocht de radja van *Boentoe panei* mij pogingen aan te mogen wenden om *Pénété* over te halen, zich met hem naar *Tandjong balei* te begeven, waartegen mijnerzijds geenerlei bedenkingen gemaakt werden.

Voor mijn vertrek kwamen de radja van *Boentoe panei*, de heer van *Pingan mendjawa* en intjie *Chamar* uitsluitsel vragen, of zij al dan niet naar *Batoe bara* behoorden te gaan. Ik gaf hun te kennen, dat ik tegen die reis geenerlei bezwaar had, maar vertrouwde, dat zij zich nergens toe zouden verbinden, zonder voorkennis van den IJang di pertoean moeda en mij.

In den namiddag vertrokken wij van *Poeloe mandie*, om te *Tratak* te overnachten. Hier had ik gelegenheid, om de suikerbereiding gade te slaan. Het p. m. 10 voet lange riet wordt ter lengte van 3 of 4 geledingen aan stukken gesneden en daarna geperst tusschen twee verticale cilinders, waarvan een, door middel van een 12 voet langen hefboom, waaraan 2 menschen werken, wordt rond bewogen. De beweging van dezen cilinder wordt, door een schroefdraad zonder einde, op den cilinder uitgesneden, op den tweeden cilinder, almede met een schroefdraad voorzien, overgebragt. Deze schroeven zijn overbodig te achten, daar bij de aangrijping van het riet, de tweede cilinder van zelf in de beweging deelt; bovendien wordt er werkkracht verkwist, daar de wederstand van de slecht ineengrijpende schroeven overwonnen moet worden.

De koking heeft plaats in een gewone open pan. De

Door verbetering der rijstkultuur en bescherming der bevolking tegen knevelarijen en hebzuchtige opkoopers van produkten, zal veel te doen zijn om het land tot ontwikkeling te brengen, en daardoor de bronnen van inkomsten te vermeerderen. Voor de teelt van koffij, katoen, peper, suiker enz. liggen gronden in massa voor de hand, die slechts op de spade wachten, en bezit het land, bij eigen krachten, genoegzame bevolking, om met snellen tred in ontwikkeling vooruit te gaan.

De bevolking is niet gering, maar hare krachten worden ondoelmatig aangewend en verspild, voornamelijk doordien de arbeidende klasse nagenoeg geheel uit slaven bestaat, wier eigenaars door slechte, niet zelden wreede behandeling, de aanwending van meerdere werkkracht beletten.

De slaaf is niet afkeerig van den arbeid wanneer hij door meerdere vlijt vooruitzigt heeft op verbetering in zijn lot; hiervoor getuigen de gevallen, welke zich voordeden, om door 't aangaan eener overeenkomst, op wettige wijze, tot levering van padie, tegen de helft der waarde, daarin verbetering te brengen. Geheel aan zich zelven overgelaten werkt de verdrukte, niettegenstaande de onbillijke voorwaarden, met ijver, om zich den bedongen losprijs te verschaffen en eindelijk in 't genot der vrijheid te geraken. Wordt dit vooruitzigt aan de menigte geopend, en de te dien aanzien genomen proef tot maatregel van algemeene toepassing gemaakt, dan zal *Asahan* zich in weinige jaren mogen verheugen in eene nijvere en welvarende bevolking, terwijl zonder schokken aan den schandelijken staat van slavernij een einde zal zijn gemaakt.

Een doeltreffend middel tot bevordering van den handel zal, even als overal elders, zijn, daarstelling van communicatie met de binnenlanden, langs een landweg. Het bestaan van kleine voetpaden tusschen de meeste plaatsen, op eenigen afstand van den oever, toont, wat de beneden-

Den 18den November verlieten wij *Tratak* en bereikten *Pasir poetie*, waar eenige tijd werd vertoefd om het graf van den vijfden ijang di pertoean van *Asahan* te bezigtigen. Het graf was genaakbaar langs een door de nabijwonenden, volgens belofte, gekapt voetpad. Te midden van weelderige warigienboomen rust daar 't stoffelijk overschot van genoemden inlandschen vorst; een kleine zandheuvel, waarop een groote rolsteen uit de rivier, bijna geheel door kreupelhout overdekt, toont weinig zorg voor de laatste rustplaats des afgestorvene.

Des avonds ten half 10 ure retourneerden wij te *Tandjong balei*.

Gelijk te verwachten was, werd door eene eerste reis in de bovenlanden van *Asahan* ondernomen, niet meer dan eene oppervlakkige kennis van een klein gedeelte ervan verkregen.

De wijze waarop de Gouvernements ambtenaar ontvangen werd, mag allezins voldoende geacht worden; de volharding van *Pénété* in zijn opzet hier buiten rekening latende.

De toestand, waarin land en volk in 't algemeen verkeeren, eischt een nauwkeuriger studie dan mogelijk was gedurende den tijd, sedert de inbezitname verloopen en waarin het landschap door partijzucht en kuiperij werd geschokt. Lijdzaamheid en goede wil, die der bevolking niet mogen worden ontzegd, zullen haar weldra overtuigen, dat zij, bij erkenning der Nederlandsche souvereiniteit en van de door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement gemaakte bepalingen, niet anders dan winnen kan.

Leiding en aanwijzing, die het belang der bevolking in de eerste plaats beoogen, miste zij tot dus ver ten eenemale.

Door bewijzen van belangstelling in haar welzijn te ontvangen zal zij zich gemakkelijk schikken naar onze instellingen, behoudens hare eigene hadat.

II.

AANTEEKENINGEN

GEHOUDEN OP EENE

REIS NAAR DE MARKTPLAATS (PEDAGANGAN) DER LIMA LARAS,

VIER DAGREIZEN DE RIVIER VAN BATOEBARA OPWAARTS GELEGEN,

door den kontroleur 1e klasse

L. DE SCHEEMAKER.

Zooals bekend is, drijven de Bataks van af de oeloe *Langkat* tot en met de oeloe *Bila*, die aan deze zijde van het gebergte wonen, handel met de bevolking van de Oostkust. Die aan gene zijde van het gebergte en aan de oevers van het *Toba*-meer, meer met de Westkust.

Daar de Bataks zelden tot aan het strand komen, en het den Maleijers niet altijd gecorloofd is zich diep in het binnenland te begeven tot het drijven van koophandel, zoo wordt, met onderling goedvinden, drie of vier dagreizen de rivier opwaarts eene marktplaats aangelegd.

Bijna langs de geheele kust vindt men eenige dagreizen van het strand, dergelijke marktplaatsen. Waar deze bestaan bloeit de handel met de benedenlanden en heerscht er welvaart onder de bevolking.

Ook *Batoe bara* had zijn pedagangan, doch de knevelarijen, die de Bataks van de zijde der Maleijers ondervonden, schrikten hen af, en zij bleven weg. Zij gingen toen naar andere plaatsen om hun zout en amfioen te halen.

Door hun wegblijven ging ook de handel met het binnenland te niet, waarvan het gevolg was, dat de invoer

landen aangaat, dat daaraan, ook bij den Maleijer, behoefte bestaat; wat den bovenlander aangaat, deze geeft aan een moeijelijken bergweg de voorkeur boven den waterweg in een sampan.

De gebrekkige wijze van opvoer van voor de bovenlanden benoodigde artikelen (zout, amfioen, lijnwaad, aardeen ijzerwerk) en de daaraan verbonden risico, bij eene reis van gewoonlijk 10 dagen, doet die artikelen stijgen tot een prijs, die ze buiten 't bereik van velen houdt: betrekkelijk neemt daardoor het eenigst betaalmiddel, padi, zeer in waarde af.

Behalve het belang, dat de bevolking bij zoodanigen landweg zou hebben, is de uitbreiding van onzen invloed in 't binnenland daarvan een natuurlijk gevolg, terwijl den handel in 't binnenland een ruim veld zal geopend worden.

Wanneer het terrein daartegen geene overwegende bezwaren oplevert, zou van zoodanigen landweg voordeel te trekken zijn wanneer hij daargesteld werd van *Tandjong balei* regelregt naar *Kota berhoe*, met zijtakken naar *Pasir Mandagei* en *Bandar poeloe*; de volkrijke streken, door de beide riviertakken besloten, zouden daardoor 't meest worden gebaat.

't Zal noodig zijn om de mogelijkheid van daarstelling te constateren, dat het bestaande opgemeten en in onderling verband worde gebragt: daarbij zal tevens eene schoone gelegenheid geopend worden, om van dit gedeelte van het landschap en zijne bevolking meerdere kennis op te doen.

Tandjong balei, 20 December 1866.

Wenschende een bewijs van belangstelling in de onderneming der hoofden te geven, besloot ik een reisje naar de pedagangan te maken.

Den 9den November 1866 vertrok ik per sampan-pandjang van *Batoe bara* en kwam, tegen den stroom oproeijende, des namiddags in de kampong *Rawa* aan. Hier verbleef ik en logeerde bij den orang-kaija *Topa*, hoofd dier kampong.

Genoemd dorp ligt aan den regteroever der soengei *Kiri*, of de rivier der soekoe *Lima Laras*.

De soengei *Kiri* is breeder en dieper dan de soengei *Kanan;* van af hare monding, nabij *Bagan*, tot aan de kampong *Lalang*, heeft zij eene gemiddelde diepte van 8,5 Ned. ellen, bij eene breedte van 120 tot 150 ellen.

Tot hier zijn de oevers laag en staan bij zeevloed geheel onder water. Zij zijn dan ook digt begroeid met baks, kendeka, api-api, nengadei en andere plantensoorten, die tot hun groei zout water noodig hebben. Van af genoemde kampong tot de kampong *Rawa*, worden de oevers iets hooger en vormen als 't ware een dijk. Drie of vier honderd passen van den oever is het terrein laag en staat het in den regentijd geheel onder water. Deze lage gronden worden voor de teelt van padi gebruikt.

Van *Lalang* tot de koewala soengei *Lima Kapas* heeft de rivier eene breedte van 45 tot 90 Ned. ellen en eene diepte van 3 Ned. ellen. De kleur van het water, in de oostmoeson helder, wordt in den regentijd donkerbruin.

De bodem bestaat uit modder en zand, en nabij de kampongs *Pinang*, *Sintang* en *Rawa* uit klei. De modderlaag is 1 á 2 ellen dik, daarbeneden heeft men zand.

Tot aan haren oorsprong, $1^1/_2$ uur roeijens voorbij de kampong *Rawa*, behoudt de rivier den naam van soengei *Kiri*, en zou tot daar bevaarbaar zijn met prauwen van twintig koijangs, indien ze gezuiverd werd van de overhangende takken van de aan den oever groeijende plan-

van zout, amfioen en andere artikelen, die een debouché naar de Bataklanden vonden, verminderde.

Overtuigd dat alleen de herstelling van het verkeer met de binnenlanden den handel met die plaatsen kon doen herleven, heb ik, na de militaire expeditie van September 1865, den hoofden van de *Lima Laras* aangeraden te trachten weder vriendschapsbetrekkingen met de bataksche hoofden aanteknoopen, en met hen overeentekomen, om aan den linkeroever der soengei *Beloeroe*, even als voorheen, eene marktplaats opterigten.

Als een gevolg hiervan werd, nu ongeveer zes maanden geleden, aan genoemde rivier, even voorbij de koewala soengei *Serdang*, eene loods gebouwd, tot berging van zout en andere artikelen, en tot bewaring van de produkten, die daar gekocht worden.

De groothandelaren echter, hetzij vreemdelingen of landzaten, mogen het zout en andere koopwaren niet zelf naar boven opvoeren, maar doen die, bij aankomst op eene plaats in de haven, dadelijk aan de pachters, hoofden of kadé-houders over, die ze dan weder in het klein aan de bevolking van de hand zetten. Ze brengen de waren in kleine sampans naar de bovengelegen markt, om ze tegen produkten te verruilen.

De meest ingevoerde artikelen naar het binnenland zijn: zwart zout, Benares-opium, adrianopel-rood katoen, ongebleekt idem (kain blatjoe), zwart katoen, gebatikte hoofddoeken van eene soort; voorts kruid, lood, schietgeweren, gambir (*), trasi en gedroogde visch.

De hoofdprodukten van daar uitgevoerd zijn: rotting, getah maijam, getah ramboen, hars, witte en zwarte peper en padi, alsmede olifantstanden en rhinoceros-hoornen.

Paarden, karbouwen en geiten komen ook van daar.

(*) De gambir, die langs deze kust t./m. *Panei* verbruikt wordt, komt van de binnenlanden van *Deli*, *Amparang*, *Peirak*.

waarschuwde mij tegen een langer vertoeven op zulke plaatsen, waar allerlei plantaardige bestanddeelen liggen te verrotten.

Na vier uur roeijens waren wij aan de koewala soengei *Galo-Galo*. Hier verdeelt zich de soengei *Beloeroe*; de eene tak, aan de linkerhand, die naar de *Boenoet* stroomt, heet *Galo-Galo*, de andere is de zoo even bedoelde *Lima Kapas*, die in de *Kiri*-rivier uitloopt.

De *Beloeroe* heeft een ander aanzien. De stroom is sneller en het water helder. De oevers zijn evenwel laag doch niet moerassig.

Meer landwaarts in is het terrein iets hooger en treft men er enkele verhevenheden aan door de inlanders pematang genoemd.

Dés namiddags om drie ure bereikten wij de ladang *Taloek Menio*. Sedert een jaar hebben zich hier 35 huisgezinnen, waaronder een vijftiental Bataks van *Silo Meradja*, gevestigd tot het aanleggen van ladangs. Men plant hier rijst, djagong, obies en veel pisang.

Den 11den November bleef ik hier. De penghoeloes zonden eenige sampans vooruit om zooveel doenlijk de overhangende takken en dwars over de rivier liggende boomstammen weg te ruimen. Des morgens maakte ik eene kleine wandeling in den pisangtuin en kwam bij een ladanghuisje, waarin eene Bataksche familie woonde. De vader van het gezin leed sedert eenigen tijd aan koortsen. Te vergeefs, zeide hij, had hij alle inlandsche medicijnen daartegen aangewend en zelfs op bataksche wijze de ziekte doen bezweren hem te verlaten.

De man was werkelijk ziek en zag er zeer vervallen uit. Hij vroeg mij of ik hem niet kon helpen, en op de vraag, of hij medicijnen van de compagnie wilde gebruiken, een: „gaarne mijnheer!" tot antwoord bekomen hebbende, liet ik hem een paar greinen chinine geven.

Toen ik hem den volgenden morgen bezocht, gevoelde

ten, die de vaart zeer belemmeren en op sommige plaatsen onmogelijk maken.

Aan den rand van de rivier groeit van af de kampong *Pinang* eene plantsoort, rengas aijam genoemd, welker sap eene schadelijke uitwerking heeft en bladders op de huid veroorzaakt. Voorbij de kampong *Rawa* ziet men dien plant niet meer.

10 November. Na de sampan pandjang met een klein schuitje van 12 voet lang en 6 breed verwisseld te hebben, zette ik des morgens de reis voort. De orang-kaija *Djaija*, hoofd van de kampong *Radja*, en een aanverwant van het hoofd van *Rawa* vergezelden mij. De orang-kaija *Topa* zelf kon niet medegaan, omdat hij sedert een paar dagen aan koortsen leed.

Elk hoofd had acht sampans met volgelingen. In elke sampan konden twee of drie, hoogstens vier personen zitten.

Grootere prauwtjes zouden de reis vertragen.

Te acht uur kwamen wij aan de koewala soengei *Lima Kapas*. Deze zoude even zoo goed koewala soengei *Boenoet* genoemd kunnen worden, daar deze beide rivieren hier tezamenvloeijen.

Aan de vereeniging van deze rivieren heeft de soengei *Kiri* haren oorsprong te danken.

De soengei *Boenoet*, die aan de linkerhand ligt, en waar langs in September 1865 de levensmiddelen voor de militaire expeditie tegen *Asahan* werden opgevoerd, is een hoofdrivier; de *Lima Kapas*, aan de regterhand, is een tak van de soengei *Beloeroe*. Dezen arm voeren wij op. Hij is ondiep, smal en op sommige plaatsen geen $2^1/_2$ el breed. De stroom is echter niet sterk. De oevers zijn laag en moerassig. Het hooge loofgewelf is op sommige plaatsen zóó digt, dat geen zonnestraal er doordringen en geen windje de onzuivere lucht verfrisschen kan. Eene duffe lucht werkte klaarblijkelijk op mijne reukzenuwen en

storte boomstam stuitten, die, alvorens verder te kunnen gaan, eerst weggeruimd moest worden.

De volgelingen van de penghoeloes, den vorigen dag vooruitgezonden, hadden hun pligt niet gedaan. Zij verontschuldigden zich met te zeggen, dat zij te vermoeid waren, en daarom maar halfweg in het bosch waren blijven overnachten.

Toen zij de vorige keer met de penghoeloes de rivier opvoeren waren zij niet verder gegaan, en daarom moest het ditmaal ook zoo zijn.

De zon was juist ondergegaan toen wij eene geschikte rustplaats vonden aan den regteroever der rivier pekotoan *Silo* genaamd.

Het is een genoegen om bij aankomst op eene rustplaats, de beweging onder de inlanders te zien. De sampans worden dadelijk aan den oever vastgemaakt. Een gedeelte der manschap gaat uit om hout en boombladeren of alang-alang te halen tot het bouwen van hutjes; een ander gedeelte blijft en maakt vuren aan om hun potje rijst te koken. Elk inlander heeft zijn eigen koperen rijstketeltje, dat juist zooveel inhoudt als voldoende is voor een maal van één volwassen persoon.

Als het afdakje klaar is, is de rijst gaar; een stukje gedroogde visch wordt even op het vuur gehouden, een weinig sambal gemaakt, en het maal is gereed.

Na het eten wordt het matje op het gras uitgespreid, en vleit men zich er op neder om van de vermoeijenissen van den dag uitterusten.

Was alles zoo even nog vol leven en beweging, thans heerscht er eene diepe stilte.

Hier en daar brandt een lampje onder een hut. Bij het schijnsel van het flauwe lichtje ziet men een man, uitgestrekt op zijn tikar, op zijn gemak zijn opium rooken. Eerst hoort men hem nu en dan een woord uiten; allengskens wordt hij, naar mate zijne tong door het

hij zich wat beter. Bij mijn vertrek gaf ik aan den oudste der ladang nog medicijnen voor den man en toen ik terugkeerende deze plaats even aandeed, vond ik mijn patiënt geheel hersteld. Uit erkentelijkheid bragt hij mij pisang en andere vruchten ten geschenke.

De Bataks die hier wonen zijn gedeeltelijk schuldenaren. Hun schuld bedraagt echter niet meer dan 12 of 15 dollars de man. Hiervoor moeten zij voor hunne meesters rijst planten en boschprodukten verzamelen, die zij dan tegen een overeengekomen prijs, in mindering op hun schuld, afleveren.

Zout, rijst, kleedingstukken en gereedschappen worden hun op schuld verstrekt.

Is hun debet aangezuiverd, dan keeren zij weder huiswaarts of blijven er, wanneer zij eene goede behandeling hebben ondervonden, zich voor goed vestigen.

Nabij het strand willen zij echter niet wonen, wijl zij nog steeds in het denkbeeld verkeeren, dat zij, wanneer zij beneden komen, nimmer naar hunne kampongs zullen wederkeeren, maar als slaven over zee vervoerd worden.

Den 12den November vervolgden wij de reis.

De oevers, hoewel laag, zijn niet moerassig. Links en regts ziet men digte bosschen. Een paar honderd ellen van de oevers heeft men enkele heuveltjes, begroeid met alang-alang.

Nabij pekotoan *Silo* verdeelt zich de rivier en vormt een eiland, *Poeloe Banding* genaamd, dat twee uren gaans lang en een kwartier breed is. Op deze hoogte werden wij door een hevigen regen overvallen. Ik schuilde zooveel mogelijk onder het regenscherm, doch had medelijden met de inlanders, die door en door nat waren en klappertandden van de koude. Zij hadden wel kadjangmatten bij zich, doch konden ze niet gebruiken op eene rivier als deze, waar wij elk oogenblik op een neêrge-

keukentje, waarin verscheidene gezouten hammetjes van apen en siamangs hingen. In het midden is eene kleine zoldering, dienende tot berging van kook- en andere gereedschappen. Aan den wand hingen lansen en donderbussen. De vloer was van niboonglatten en het dak met de bladeren van den kapoerboom gedekt. De omwanding bestond ook uit dezelfde materialen.

De ieboel en de kapoer behooren tot de palmsoorten. De eerste bereikt bij eene middellijn van drie palmen eene lengte van 50 tot 60 voet. De spint is hard en overtreft de niboong ver in duurzaamheid.

De kapoer is gelijk aan den sagoboom, doch de bladeren hebben, wat den vorm betreft, veel overeenkomst met die van den pinang. Beide boomen worden in deze streek veel gevonden.

De veelwijverij schijnt bij de Bataks zeer in zwang te zijn; althans *Si Perkiet*, die slechts aan het hoofd staat van vijf familiën, had drie vrouwen.

Des namiddags kwam het door mij opgeroepen hoofd aan. Hij werd vergezeld door een zijner kollega's, den toean *Nan Godang*, ook een ondergeschikt hoofd van *Tanah Djawa*, en eenige volgelingen.

Nan Godang staat bekend als een goed mensch en is algemeen bemind.

Beide pertoeans zijn onafhankelijk van elkander, en hebben ieder een 25tal huisgezinnen onder zich. Zij wonen, even als de Bataks van *Pekoeboean* en *Passar Meligas*, boven *Lima Poeloe*, op heuveltjes, in kotta's of versterkte dorpen.

Ik ontving hen in mijne van katjangmatten opgeslagen hut, maakte hun het doel van mijne reis bekend en raadde den toean *Djahinan* aan, zich in den vervolge te onthouden van het plegen van vijandelijkheden jegens de ladang-bewoners van *Silo Meradja*. Tevens deelde ik hun mede, dat zij, nu er eene pedagangan be-

heulsap wordt ontbonden, luidruchtiger, tot dat hij, eerst opgewekt, daarna bedwelmd, in een diepen slaap valt.

De naam pekotoan *Silo* zou doen denken aan een versterkt dorp of gehucht; dit is het geval niet. Hier wonen slechts vijf bataksche huisgezinnen, die zich op den landbouw toeleggen.

Volgens het hoofd van de kampong *Radja* bestond hier, een twintigtal jaren geleden, eene bataksche kampong met 300 zielen. Aan het hoofd daarvan stond een zekere pertoean, *Silo* genaamd; van daar de naam: pekotoan *Silo*. Uit vrees voor *Asahan* verliet hij met zijn volk de plaats en trok hij naar het binnenland terug.

13 November. Een paar uren landwaarts in, van den linkeroever der rivier, woont een zeker bataksch hoofd van *Tanah Djawa*, met name toean *Djahinan*, die bekend staat als de grootste slavenhandelaar in deze streek. Vijandig gezind jegens de inwoners van *Silo Meradja*, die zich langs den regteroever van de *Beloeroe* tot het aanleggen van ladangs gevestigd hebben, laat hij hen voortdurend verontrusten. Wanneer zij, aan den linkeroever produkten verzamelende, zich te ver in het bosch wagen, worden zij door zijne doebalangs opgeligt en naar het binnenland weggevoerd om als slaven voor nietige prijzen verkocht te worden.

Op verzoek van de hoofden van *Rawa* en *Radja* liet ik hem oproepen.

Inmiddels maakte ik van het gunstig weder gebruik, om het rijstveld, dat op een paar heuveltjes was aangelegd, te bezigtigen. De padi, die reeds hoog stond, beloofde een goeden oogst. De djagong, die tusschen de padi in was geplant, groeide welig.

Al wandelende kwam ik bij *Si Perkiet*, het hoofd der ladang. Het huis, waarin hij woont, 5 voet hoog van den grond gebouwd, is eene zaal van 7 ellen lang en 5 breed. Aan het einde der zaal, aan de linkerhand, is een

Aan den oever der rivier ziet men nu en dan eene aschkleurige klei, door de inlanders napal genoemd.

Een paar uren boven pekotoan *Silo*, scheidt zich de rivier weder; de hoofdtak behoudt den naam van *Beloeroe* en de andere arm, die bij de kampong *Rawa* in de soengei *Kiri* uitloopt, heet soengei *Bolei*.

In den vroegen morgen was het weder goed, doch tegen 9 uur begon het op nieuw te regenen, wat eerst tegen den avond ophield.

De hoofden en hunne volgelingen kwamen met een nat pak te *Pangkalan Silo Meradja* aan.

Hier sloegen wij ons bivouac op, aan den voet van een heuveltje. Het landschapje *Silo Meradja*, gelegen tusschen de *Beloeroe* en de rivier *Boenoet*, is ongeveer 6 uur gaans van hier gelegen.

Het telt, volgens den penghoeloe van de kampong *Rawa* 500 zielen en wordt bestuurd door een Radja, *Toean Dollot* genoemd en twee pertoeans, *Si Kidam* en *Si Oemboel*, beiden aan den eersten ondergeschikt.

De bevolking woont niet in kotta's, maar in de ladangs verspreid.

De produkten zijn: padi, een weinig zwarte peper, tabak en katjang poetih. Deze katjang is eene peulvrucht, ter grootte van een erwt. In de bovenstreken van *Asahan* wordt zij veel geplant en van daar uit naar *Poeloe Pinang* uitgevoerd, alwaar zij alleen door chinesche handelaren wordt opgekocht. Voor de 100 gantangs wordt te *Tandjong Balei* van 13 tot 15 pilaarmatten betaald.

De padi kost hier, na den oogst, gemiddeld $ 3 de 100 gantangs; thans was die hoeveelheid voor geen 6 spaansche matten te verkrijgen. Hier, en verder de rivier op, heerschte gebrek aan rijst; sedert een paar maanden voedde het grootste deel van het volk zich met tweede gewassen, zooals djagong, kladi, bira, obies en pisang.

Zulks is echter niet het gevolg van een mislukten oogst of rampen van hooger hand, maar van eigen schuld.

stond, vrij konden handel drijven met de bevolking van de *Lima Laras;* dat zij er alles mogten verkoopen behalve menschen, zijnde de handel hierin ten strengste door de compagnie verboden.

Zij beloofden dit te zullen nalaten, waarna zij, na hun sembah gemaakt te hebben, vertrokken.

Tusschen de kleeding van de hoofden en die van hunne volgelingen was geen onderscheid te zien.

Zij hadden allen een soort van sarong om het middenlijf, die tot aan de knieën reikte en een gelijk kleedingstuk los om het bovenlijf. Deze kleedjes zijn van eigen maaksel. De hoofddoeken, die zij droegen, waren allen van dezelfde soort; echter niet zelf geweven maar ingevoerd.

Tot wapens hadden zij donderbussen, sabels van één model, en bovendien een badee badee, die zij in een scheede, aan de linkerzijde droegen.

Het haar was rondom het hoofd kaal geschoren of kort geknipt; boven op het hoofd laten zij het lang groeijen.

De pertoean *Nan Godang* had het hoofd geheel kaal geschoren en droeg geen hoofddoek. Naar de reden hiervan vragende kreeg ik ten antwoord: dat hij in de rouw was over het overlijden van zijne moeder.

14 November. Des morgens vroeg verlieten wij deze plaats.

Van pekotoan *Silo* beginnen de oevers zich te verheffen. Heuveltjes van 20 tot 70 voet hoogte vertoonen zich langs dezelve, doch meer aan den linker- dan aan den regteroever. Volgens de hoofden is het terrein een half uur landwaarts in heuvelachtig en bedekt met uitgestrekte alang-alangvelden, even als tusschen *Koewala Goenoeng* en *Passar Meligas.*

Die heuvels bestaan uit roode aarde, vermengd met fijn, wit zand, en een rijke laag humus. Deze gronden zijn bijzonder geschikt voor de peperkultuur.

ken over onze onverwachte komst. Zij begonnen elkander toeteschreeuwen, om te zien of niet deze of gene reeds door den vijand was opgeligt. De vrouwen liepen weg en gingen zich met hare kinderen in het bosch verschuilen.

Dit vernemende, zond ik dadelijk den orang-kaija *Toekang*, een goede kennis van den pertoean, derwaarts, om hen gerust te stellen en hun te verzekeren, dat wij hier met geene vijandelijke oogmerken gekomen waren.

De vrouwen keerden wel naar hare woningen terug, doch niemand vertoonde zich bij ons. Ik liet daarom den volgenden morgen het hoofd zelf bij mij komen, herhaalde hetgeen door genoemden orang-kaija was gezegd en voegde er bij, dat het geenszins de gewoonte van de dienaren der compagnie is, om vreedzame menschen eenig leed te doen.

Voor de kippen en pisang, die het hoofd mij ten geschenke aanbood, gaf ik een paar ellen adrianopel-rood katoen en een gebatikte hoofddoek, met welk cadeautje de man, naar het scheen, zeer ingenomen was.

Nauwelijks was hij in zijn ladang teruggekeerd, of er kwamen dadelijk andere Bataks met djagong, obies en andere vruchten te koop, en vroegen aan de Maleijers of zij ook zout en trasi hadden.

Ik wees een plaatsje aan nabij de loods, waarin ik mijn intrek had genomen, alwaar zij gelegenheid hadden om het een en ander te verkoopen. Zulks deed ik om daarop het oog te kunnen houden, want de Maleijers zijn maar al te geneigd om die arme menschen te misleiden.

Den 17den November verschenen ook vrouwen met hare kinderen – waaronder van eene maand oud – op den rug gedragen in eene slendang.

Van de pedagangan zond ik een paar zendelingen om de hoofden van *Silo Meradja*, *Boentoe Panei* en *Pingan Mendjawa* van mijne komst te verwittigen.

Den 18den November kwamen de hoofden van het land-

De Maleijers hebben de loffelijke gewoonte om een gedeelte van hunne rijst aftezonderen: in den regel 500 gantangs padi, de behoefte van een gezin voor een jaar. Dit doen de onnadenkende Bataks niet; zij verkoopen den geheelen voorraad, al zouden zij verpligt zijn een paar maanden daarna zich met wortels en boombladeren te voeden.

„Als de Batak gemaaid heeft", zegt de Maleijer, „viert hij feest; dan is het bij hem hari raja (feestdag). Varkens en honden worden geslacht en vrienden en bekenden uitgenoodigd, om aan het feest deel te nemen."

De Batak heeft ook zijne kramats of geheiligde plaatsen. Tusschen pekotoan *Silo* en de pengkalan *Silo Meradja* vindt men aan den regteroever van de *Beloeroe* een klein, schoon plekje in het bosch, waar twee uitwassen (wortels) van boomen staan, die eene zittende vrouw en een zittenden man moeten voorstellen. Deze plaats wordt door de Bataks geëerbiedigd en komen zij er op zekere tijden van het jaar geloften afleggen, zoo tot herstel van zieken, als anderzins.

Het is opmerkelijk dat de Batak, die anders niet zeer fijn is in de keuze zijner vleeschspijzen, hier geen ander dan geiten- of kippenvleesch mag gebruiken. Zelfs varkensvleesch is verboden, terwijl de kookgereedschappen, die hier gebruikt worden, niet tot het bereiden van andere, onreine spijzen mogen dienen.

Op 15 November bereikten wij voor den middag onze bestemmingsplaats, de pedagangan.

De marktplaats, aan den linkeroever der soengei *Beloeroe* aangelegd, is goed gekozen.

Aan den tegenovergestelden oever is eene ladang, *Deri Panei* genoemd, waar vijftien bataksche familiën wonen, die onder een pertoean, ondergeschikt aan den radja van *Boentoe Panei*, staan.

De ladangbewoners schenen zich zeer ongerust te ma-

„welke van 3 tot 5 duim lang zijn, veelal wordt aange-
„kweekt. De verfstof is aan die der indigo fera gelijk.
„Dit gewas wordt van stek voortgeplánt, en deszelfs bla-
„deren kunnen gedurende vier of vijf jaren maandelijks
„ten deele worden ingezameld." (1)

Men vertelde mij, dat in deze streek de cardamum plant gevonden wordt. Ik heb echter gedurende mijn aanwezen alhier vruchteloos er naar laten zoeken. In het binnenland van *Deli* groeit zij in het wild, en wordt nu en dan naar *Poeloe Pinang* uitgevoerd. De soort is echter van mindere hoedanigheid dan die, welke van elders komt. Te *Deli* is zij bekend onder den naam van batang plaga.

De jaarlijksche katoen wordt hier en in *Silo Meradja* geteeld, doch voor eigen gebruik. Het weven van kleedjes behoort tot de taak der vrouwen.

Na het een en ander geregeld te hebben, voor zoover ik dit doen mogt, besloot ik tot de terugreis en kwam op den 21sten November op het etablissement te *Batoebarah* terug.

De bodem van de soengei *Beloeroe* bestaat in den beginne uit een zandsoort, gelijk aan die, welke op het etablissement wordt aangetroffen. Hooger op, bij de pangkalan *Silo Meradja*, is zij vermengd met kleine geele steentjes en nabij de pedagangan vond ik er fijn glinsterend zwart zand bij.

Tot aan haren oorsprong behoudt deze rivier den naam van *Beloeroe*. Hare breedte, van af de koewala soengei *Galo-Galo* of daar, waar zij zich verdeelt, tot aan de pedagangan, is gemiddeld van 13 tot 25 el, bij eene diepte van 1 tot 4 el.

Volgens de inlichtingen, die ik hier bekomen heb aangaande de rassen, die het binnenland van *Batoebarah* bewonen, zouden de Bataks, die aan den regteroever van de *Beloeroe* zijn, tot den stam *Perdembanan* behooren, waar-

(1) Zie ook W. L. de Sturler. Handboek voor den landbouw in Nederlandsch Oost-Indië. Leiden, 1863. pag. 897.

schapje *Silo Meradja* mij een bezoek brengen. Zij bragten mij roode en witte hanen en rijst, in een van pandan-bladeren gevlochten zakje, als een teeken van een opregt hart. Hiervoor gaf ik hun gebatikte hoofddoeken met een paar ellen rood katoen. De hoofden waren de hiervoren genoemde toean *Dollot* en de pertoeans *Si Kadiem* en *Si Oemboel*.

Ik gaf hun kennis van de oprigting van eene marktplaats en vertelde hun, dat zij nu hier vrij konden handel drijven, doch niet in menschen. Zij gaven ten antwoord, dat het hun reeds bekend was, dat de compagnie den menschenhandel verboden had en dat zij sedert het aanwezen van kontroleurs te *Asahan* en te *Batoebarah* dien handel niet meer hadden gedreven.

De radja van *Boentoe Panei* en de pertoean van *Pingan Mendjawa* waren, volgens mijne zendelingen, bij mijn ambtgenoot van *Asahan*, die zich ook boven bevond.

Den 19den November lieten de hoofden van de kampongs *Rawa* en *Radja* het terrein in den omtrek door hunne volgelingen schoon maken. Ik bezocht de ladangs van *Deri Panei* en deed even de woning van den pertoean aan.

De padi, geplant op de heuvels, begon te rijpen en kon tegen het einde van December gesneden worden.

Het huis van den pertoean is in denzelfden trant als dat van *Si Perkiet* te pekotoan *Silo*, en van dezelfde materialen gebouwd. Nabij hetzelve zag ik papaja, pisang, suikerriet en twee soorten van indigo: de zaad- en de wortel- of rankindigo. Omtrent dezen laatsten struik vindt men in het werk: de landbouw tusschen de keerkringen, van *W. L. de Sturler*, op bladzijde 336, het volgende aangeteekend:

„Ook aan *Sumatra* is bijzonder eigen de *Taroemakar*, „wortel- of rankindigo (marsdenia tinctoria), zijnde een „rank of klimmende overblijvende plant, die bij de in-„boorlingen wegens de bijzondere grootte harer bladeren,

De kleeding, die de Bataks dragen, vervaardigen zij zelven. De hoofddoeken echter, die de mannen dragen, worden ingevoerd. De hoofden en hunne vrouwen dragen ook zijden sarongs en zijden atjinesche slendangs. Roode kleuren zijn bij hun zeer gezocht.

De inlichtingen, die ik nopens hunne godsdienst, zeden en gewoonten ontving, waren zoo uiteenloopend, dat ik het niet gewaagd heb ze hier ter neder te stellen. Op een volgende reis, die ik na de poeasa naar den *Bandar* en meer landwaarts in, hoop te maken, zal ik trachten te dien opzigte volledíger informatiën intewinnen.

De bosschen van de *Lima Laras*, gelegen tusschen de *Beloeroe* en de soengei *Boenoet*, leveren deugdzame houtsoorten op; zooals de merbo, de boengar, de petatal en de loso, voor den scheepsbouw. De bintangoer dient alleen voor masthout. De bira-bira, de sono, djohor, ketaroem, rengas, merontie en de poelei voor den huisbouw. De twee laatstbedoelde soorten worden voor de omwanding der woningen gebezigd; het hout is ligt, zacht en dus gemakkelijk te bewerken. Van zwart ebbenhout (kaijoe arang) worden enkele boomen gevonden. Hiervan worden heften en scheden voor krissen gemaakt.

Langs de oevers van de *Beloeroe* zag ik verscheidene zware, gevelde boomstammen van 3 tot 4 voet diameter en van 35 voet lengte. Een enkele stam wordt gekloofd, doch van de meesten worden sampans gemaakt. Van een volwassen boom verkrijgt men een, hoogstens twee sampans, die te zamen geen $ 18 opbrengen.

Wanneer de boomen van bovengenoemde houtsoorten tot planken gezaagd werden zouden zij een voornaam artikel van uitvoer naar *Poeloe Pinang* kunnen uitmaken, alwaar ze goede prijzen zouden halen.

De kosten van vervoer van boven zijn niet hoog. In de oostmoesson worden de boomen gekapt en in den regentijd naar beneden afgevoerd.

onder gerekend worden: die van *Silo Meradja*, *Boentoe Panei*, *Pingan Mendjawa*, en zij die te *Bandar Poeloe*, *Pasir Mendagei* en *Kota Berhoe* gevestigd zijn. Of die van *Pgewaloe* en *Kila* ook daaronder ressorteren, wist men mij niet met zekerheid te zeggen.

Aan den linkeroever van gemelde rivier, aan deze zijde van het gebergte, woont de stam *Si Meloengoen*. Deze stam strekt zich uit tot *Bedagei* en wordt verdeeld in de volgende soekoes, die geheel onafhankelijk van elkander zijn: als soekoe *Tanah Djawa*, *Si Antar*, *Silou*, *Raijo*, *Dollok* en de soekoe *Bandar*. Aan het hoofd van elke soekoe staat een radja, die verscheidene pertoeans onder zich heeft. Dezen voeren het gezag over 50 tot 600 zielen.

Hij die slechts nu en dan een Batak ziet, weet niet of hij een *Si Meloengoen* of een *Perdembanan* voor zich heeft; doch een inlander, die zich lang in het binnenland heeft opgehouden, herkent dadelijk het onderscheid tusschen die twee stammen, onder anderen aan den knoop van de hoofddoek, het dragen van den sabel of het maken van de sembah.

„Over het algemeen", zegt de Maleijer, „is de Batak van *Si Meloengoen* beschaafder in manieren en zijn de pertoeans zindelijker gekleed dan die van *Perdembanan*."

De vrouwen van *Perdembanan* dragen het haar steeds lang; die van *Si Meloengoen*, wanneer zij nog maagd zijn kort tot op de schouders en dezen gebruiken hoofddoeken, die zij zelve weven en *boelang boelang* noemen. Beide stammen maken gebruik van amfioen en zijn hartstogtelijke spelers. Het is ook geen zeldzaam verschijnsel eene vrouw met een opiumpijp in de hand te zien. In *Tanah Djawa* ontvangen de zonen van hoofden onderrigt in het schuiven en dobbelen.

De *Tobas*, die gene zijde van het gebergte en de oevers van het meer bewonen, zouden hierop eene gunstige uitzondering maken. Zij rooken dat heulsap niet.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Geprepareerd met olie, dient zij hier tot het kalfaten van prauwen, terwijl zij in de woning van den geringen man tot verlichting gebruikt wordt. Eene fijnere soort wordt er ook gewonnen, doch in mindere kwaliteit. De inlanders noemen het damar mata-koetjing. Deze is doorschijnend en maakt een bestanddeel van het vernis uit.

Nabij pekotoan *Silo* trof een reusachtige wilde kapasboom mijne aandacht. Op den togt over land naar *Asahan* zag ik er een, waarvan de stam met geen zes personen te omarmen was.

Batoebarah, 28 December 1866.

Voor het uitoefenen van dezen tak van nijverheid zijn de Chinezen goed.

Van den bast vân de tarap, een boom, wordt door den Batak touwwerk geweven.

Verscheidene rottingsoorten worden in de bosschen gevonden, als: de bekende rottan saga, waarvan in dit jaar 900 pikols van *Batoebarah* werden uitgevoerd. Bindrotting of rottan melaijoe: hiervan worden de netten en de djeremals [visch-fuiken in zee] gemaakt. Jaarlijks worden hier van deze soort 7 à 8000 bossen verkocht.

Semamboe, hoewel in overvloed voorhanden, wordt niet verzameld, omdat, volgens de handelaren alhier, te *Poeloe Pinang* daarop geen winst te behalen is. Voorts rottan manou, getah, rottan oedang, rottan tiga-sagie of driekantige rottan, alle welke soorten tot bindrotting of tot het maken van mandwerk gebruikt worden.

De verfhoutsoorten zijn: de nangka, de kedarang, de koenjiet-koenjiet en de sepang.

Van de sepang verkrijgt men de roode, van de drie andere genoemde soorten de geele verfstof. De kedarang wordt hier gebezigd om groen te verwen. Om deze kleur aan het goed te geven, wordt het eerst blauw geverwd. De djernang of drakenbloed-rotting, die de bekende karmozijnroode verf geeft, zag ik er ook.

De kaijoe laka en de garoe zijn de welriekende houtsoorten. Men zegt, dat de garoe het hart is van den alimboom, welks bast de Batak gebruikt tot papier om er er zijne tooverformulieren, bezweringen enz. op te schrijven. Een zoodanig handschrift noemt hij postaha.

Bijenwas wordt hier mede verzameld. De uitvoer bedraagt steeds 5 à 6 pikols per jaar. Deze bijen bouwen hare nesten bij voorkeur in de toealang, damar-getah en in de teniket. Zoodra zij zich er in gevestigd hebben krijgen al die boomen den naam van sialang.

Damar, hars, is hier in groote hoeveelheid aanwezig.

tot aan *Si Langsi-Oetan*, door de drie vorsten, aan radja *Boerhanoedien* als afgezant van het gouvernement, in 1864 afgestaan, ligt het onder direkt gezag van het gouvernement staande *Laboeanbatoe*. Dit *Laboeanbatoe* beslaat langs de rivier, van af *Pintassan* boven tot aan soengei *Baroe* beneden *Laboeanbatoe*, een lengte van ongeveer drie palen en gaat 750 vadem landwaarts in, zoo als bepaald is bij de publikatie aldaar afgekondigd door den resident van *Riouw* op 5 November 1865. Het overige van dat afgestaan gebied, waarover de radja's van *Kota Pinang* en *Panei* verschil en zelfs oorlog hadden, beslaat ongeveer 50,000 Nederlandsche ellen langs de rivier, aan beide zijden welligt, en wordt bestuurd door wakils der hoofden, ingevolge dezelfde publikatie op last van het bestuur aangesteld. Van dit distrikt is landwaarts in de grens moeijelijk op te geven, doch loopt die aan de regterzijde door tot aan de grens met *Koeboe*, en langs den linkeroever tot aan die met *Bila*, beiden geheel onbewoonde wildernissen. Van af *Silang Sioetan* begint een, door ons onder den radja van *Kota Pinang* begrepen gebied van soengei *Toros* of *Kampong radja*, aan beide zijden der rivier, gaande tot *Alahantiga* stroomopwaarts, waarover, volgens adat en geschiedenis, een afzonderlijk, op zich zelf staand hoofd, soetan *Moeda* genaamd, het gezag heeft. Ook worden onder *Kota Pinang* gebragt het stroomgebied van de *Aijer Merah*, die bij *Si Soemoet* in de soengei *Baroemoen* valt met radja *Alang*, familie van den ijang di pertoean van *Kota Pinang* als radja, en dat van de *Mahoewam*, in de bovenlanden, waar over het landschap *Simongi* van oudsher een afzonderlijk hoofd staat, thans genaamd soetan *Mangsoer*, die, eveneens als de radja van *Kota Pinang*, *Merhoem Mangkat di Tassik* tot voorvader heeft. Onder de verdere aanzienlijke rivieren in 't *Kota Pinangsche* — er is ook een kampong *Kota Pinang*, thans als zetel van den radja verwisseld met *Kala Panei* aan de uitwatering der *Roembia* in de

III.

MEMORIE

VAN

OVERGAVE VAN HET BESTUUR OVER DE AFDEELING

PANEI EN BILA,

DOOR

den kontroleur 1e klasse

J. C. F. VIGELIUS.

November 1866.

Deze afdeeling bestaat uit de drie radjaschappen, *Kota Pinang*, *Bila* en *Panei*. Het laatste strekt zich uit van het zeestrand, aan de *Koewala Panei*, tot aan *Si Bedongkong*, langs den regteroever der rivier *Beroemoen* of *Panei*, zoo als zij hooger op, bij haren oorsprong genoemd wordt. Langs den linkeroever loopt *Panei*, van af *Tandjong Kopijah* of wel van het strand, wat echter door die van *Bila* wordt tegengesproken, tot aan *Si Langsi-Oetan*. Van daar begint het gebied van *Kota Pinang* tot hoog in de bovenlanden, waar het begrensd wordt door de nog niet toegetreden radjaschappen *Si Mengambat*, *Binanga*, *Oedjoeng Batoe*, *Oedjoeng Padang* en westelijk met *Si Langgé*, waarna *Oeloe-Bila* begint. Hier is de oorsprong van de rivier *Bila*, die de uitgestrektheid van het derde radjaschap onder onze souvereiniteit, *Bila*, langs zijnen loop bepaalt tot eene zekere hoogte, en stroomafwaarts tot dáár, waar de *Bila*-rivier zich in de *Panei*-rivier stort, bij *Tandjong Kopijah*, nog ruim vijf mijlen van zee. In het terrein langs den regteroever der *Panei*-rivier, van af *Si Bedongkong*

digheden, meer nog de willekeur der radja's, doen ze meer in een smelten. Te *Kota Pinang* is op 't oogenblik geen radja *Moeda*, als onderkoning. Wel iemand van dien naam, gesproten uit denzelfden stam als de ijang di pertoean, n. l. een zoon van diens grootvader; de betrekking schijnt vervallen. Daarentegen heeft de ijang di pertoean besar in zijne kampong vier indoeks of oudsten, (waaronder twee vreemdelingen), en over de andere kampongs, tot zijn gebied te rekenen, staan afzonderlijke hoofden. Deze hebben elk een eigen gebied, waarvan de produkten, ten deele altans, tot hun onderhoud strekken. De ijang di pertoean heeft zich vele ontevredenen gemaakt door wel die gronden aan die kampenghoofden, meer of minder van hem afhankelijk en hem aanhangende, te blijven toekennen, maar de produkten geheel en al als zijn eigendom te beschouwen en daarover in strijd met de adat en hunne regten te beschikken. In *Panei* zijn slechts, behalve de radja *Moeda*, hier radja *Ketjil Moeda* genaamd, twee datoeks of besars, orang kaija *Nain* en penghoeloe *Aroe*; de laatste over de soekoe *Aroe*. Vroeger waren onder deze hoofddatoeks nog twee datoeks bintara, die echter niet meer gebruikt worden. Een dezer werd bintara *Saleh* genaamd. Ook was er een bandarshoofd, penghoeloe der soekoe *Panei*, die boven de vier soekoes stond. Bij ontstentenis nam hij boven den radja *Moeda* 't bestuur als radja waar, tot een nieuwe gekozen was.

In *Bila* heeft na den dood van den in Februarij ll. overleden radja, *Tongkoe Soetan Bidar Alam* en de minderjarigheid van zijn zoon *Tongkoe Abas*, in Augustus 1865 met goedkeuring van het gouvernement, als soetan *Bidar Alam* uitgeroepen, de radja *Moeda* het bestuur geheel in handen, en onder hem, de hoofden der twee soekoes, *Rau* en *Oeloe*, respectivelijk datoe *Bintara* en datoe *Setia Radja* (thans bij waarneming *Hadji Omar*). Een derde soekoe, de soekoe *Radja*, bevattende alle aanzienlijken in den lande van vorstelijke

Beroemoen gelegen — behoort vóór de beide eerstgenoemden rivieren de Soengei *Kanan* genoemd te worden, zoowel door de uitgestrektheid van zijn loop als door de er langs wonende vrij aanzienlijke bevolking.

In het landschap *Bila* is, als gezegd, de *Bila*-rivier de voornaamste; alle anderen loopen daarin uit. Van hun oorsprong af, zijn de voornaamste dezer:

de aijêr *Koemboet*, regteroever bij de kamp. *Bandar*
" " *Katiak*, linkeroever.
" *Balamingké*, linkeroever, met *Djandji Masti*, kampong van soetan *Moeda* er aan gelegen,
" *Aloerran Naga* bij *Si Alangakar*, regteroever
" *Merbouw*, westwaarts ontspringende in de Batak-landen, linkeroever, en
" *Aijer Bila* aan den regteroever.

In het Paneische zijn geen aanzienlijke rivieren. De voornaamsten zijn de soengei *Berambang*, de soengei *Loemoet*, de soengei *Palao* (twee van dien naam), de soengei *Laboeanbilik* en de *Gala Koewala*.

BESTUUR.

Over deze radjaschappen staan drie radja's, allen van gelijke en dezelfde afkomst, voor 9 á 10 geslachten, uit één afstammeling van 't Menangkabousche vorstenhuis. Zij voeren voor *Bila* en *Panei* den titel van *Toengkoe Soetan Bidar Alam*, en *Tongkoe Soetan Mangidar Alam*, thans *Gagar Alam*, terwijl die van *Kota Pinang*, *ijang di pertoean besar* genaamd wordt. Ieder hunner voert in zijn gebied een bijna onbegrensd gezag, steunende op adats en gebruiken, die het hun belang dikwerf medebrengt niet al te streng toe-tepassen. Onder hen houdt een radja *Moeda*, gewoonlijk een jongere broeder van een der vorige vorsten, met twee of meer besars, genaamd datoeks, welke ieder een soekoe representeren, het gezag. Volgens de adat zijn die betrekkingen vrij juist afgebakend, doch de omstan-

bij mijn aanwezen te *Bandar* in Mei ll. (1866), mij een bezoek bragten en te kennen gaven, zij gaarne in vrede en vriendschap met het gouvernement wilden leven; iets, waartoe zij trouwens door de omstandigheden reeds tamelijk gedwongen waren. Vóór *Bandar* komt men aan de kampongs *Djandji Maoli* en *Belimbing*, beiden zeer door de natuur versterkt, liggende op hooge, moeijelijk te beklimmen heuvels, slechts van eene zijde genaakbaar. Over die kampongs en nog een achttal anderen staat zekere toewankoe *Ali*, een afstammeling van de Rauwenaren uit *Bandar*, en door wijlen soetan *Bila* tijdens de Padri-oorlogen — hij ontving zijn galar van toewankoe *Tamboesè* — daaruit verdreven, zonder het dezen gelukken mogt hem in handen te krijgen. Integendeel wist toewankoe *Ali* zich, nadat de ijang di pertoean van *Belattan* hem een zeker uitgekozen terrein had afgestaan, niet alleen daar staande te houden, maar door voortdurende ontwikkeling en toename der bevolking, alsook door verbonden aan te gaan met den ijang di pertoean besar van *Kota Pinang* en den radja van *Kwaloo*, een gevreesd hoofd te worden, gevaarlijk voor de rust van *Bila*, vooral nadat hij zich door het huwelijk van zijnen zoon, radja *Bandharo* in *Bila* of soetan *Moeda* in *Kwaloo* met eene dochter van den ijang di pertoean *Moeda* van *Kwaloo* de hulp van dat hoofd verzekerd had. Hij is dan ook als geheel onafhankelijk van *Bila* te beschouwen en voert een eigen, gematigd en goed bestuur in zijn gebied. Ook radja *Bila*, hoofd van het vorstendom *Belattan*, noemt zich onafhankelijk. Deze is echter meermalen door den radja van *Bila* overwonnen en zijn land bijna verlaten, door de taktiek van wijlen soetan *Bila*, die verschillende vijanden zich vooraf tegen elkander liet verzwakken voor hij zelf zich in de zaken mengde. *Sie Oelveng*, de nog in leven zijnde zoon van den ijang di pertoean van *Balattan* doet moeite (vergeefsche) om het bestuur weder in handen te krijgen. In de bovenlanden van de *Merlon*

PERPUSTAKAAN NASIONAL

bloede, wordt als vroeger door tongkoe *Meradja besar*, oudste broeder van wijlen soetan *Bidar Alam* (*Merhoem Mangkat di Kota Lama*) bestuurd. Behalve uit een deel der hasil, hun door den vorst toegewezen, vinden zij voornamelijk hunne inkomsten in hunne regterlijke functiën, waarmede zij door hunnen rang alleen bekleed zijn, terwijl een deel van de inkomende en uitgaande regten, die inkomsten vergroot, die nog toenemen door willekeurige kleine heffingen en onbetaald gebruik maken van de krachten der bevolking.

Eigenlijk *Bila* gaat tot aan de *Merbau* stroomopwaarts, die sinds een twintig jaar, tengevolge van aanvallen uit *Kwaloo*, meer en meer bewoond werd door de uit de bovenlanden vlugtende bevolking (Bataks, voor een deel reeds Mohammedaansch) die zich, onder toezegging van hulp door den radja van *Bila*, aan dezen, om zoo te zeggen, onderwierp. Voorbij de monding der *Merbau* komt men bij *Pintoe Proet* aan het gebied van een thans bijna geheel vervallen staat, die van *Belattan*, welks radja, ijang di pertoean *Belattan*, geheel geruineerd en onmagtig voor ongeveer negen jaar overleed, en het bestuur door de minderjarigheid van zijn zoon *Si Oeloeng* in handen liet van radja *Bila*, gevestigd te *Mendjantan*. Dit vrij uitgestrekt rijk bevat voornamelijk in de bergachtige streken veel goud, waarvan het graven, wegens de aanhoudende oorlogen, die in de laatste twintig á dertig jaar die landschappen teisterden, tot nu toe bijna geheel stil staat. Het loopt tot aan het gebied van *Bandar*, bewoond door Rauwenaars, die hier een tweede vaderland vonden en nog immer in dadelijke connexie met hunne Rausche stamgenooten zijn. Voorbij *Bandar*, dat direkt onder den soetan van *Bila* staat (bij de *Si Koemboel*) komt men aan de onafhankelijke staatjes *Goenoeng Tinggi* (*Soetan Koemala Pandjang*), *Si Moendoel* (*Menga radja Pinaijoengan*), *Pinnarik*, (*Dja di atas*), *Si ari ari* (*Mengaradja si Langga ou*) en onderscheiden geringere kampongs, waarvan de hoofden

BEVOLKING.

Deze kan over de drie radjaschappen, *Bila*, *Panei* en *Kota Pinang*, niet meer gerekend worden te bedragen dan hoogstens 20,000 inwoners. Daarvan komen 5000 á 6000 op *Panei*, even zooveel voor *Kota Pinang* en de overigen op *Bila*. Zij is van Batakschen oorsprong, hoewel reeds lang tot het Islamisme overgegaan. Een vijfde, welligt, bestaat uit vreemdelingen, die zoowel uit de bovenlanden, uit *Rau* en *Mandeling*, uit de aan deze zeekust gelegen rijken, als van den overwal zijn overgekomen. Bovendien is het aantal slaven en pandelingen op 3000 te schatten.

Door de inmenging dier vreemdelingen is de bevolking meer ontwikkeld, brutaler en moeijelijker te besturen dan anders te verwachten zou zijn, wat door den handel, die van hier uit over zee gedreven wordt, moet toenemen. Het ontzag voor de hoofden en adat lijdt daardoor, en maakt het gezag der radja's zwak en weinig beteekenend, vooral zoo lang zij geen direkt belang daarbij hebben. De eerbied, die elk inlander, als aangeboren neiging zijn hoofd toedraagt, geeft hierbij een noodig tegenwigt.

De bevolking is als welvarend te beschouwen en werkzaam.

MIDDELEN VAN BESTAAN.

I. *Handel*. Deze ontwikkelde zich van zelf ook door de vijandige houding der hoofden onderling. Steeds op aanval of overval bedacht, zonder landwegen, moet men in de vlugt met prauwen of in verdediging daarmede zijne redding zoeken. De scheepsbouw in *Panei* en *Bila* ontwikkelde zich daardoor bijzonder en handel was daarvan het gevolg. De rijke boschprodukten van allerlei aard, als gutta, rottan, damar, allerlei harssen en oliën, semamboe, was, kaijoe garoe en laka, rhinoceroshoornen en ivoor voedden dien onophoudelijk; in het bijzonder was

behoort pertoean *Si Ala*, hoofd van *Si Ala*, onder de voornaamste onafhankelijke Batakhoofden, afkomstig uit de beroemde kampong *Poldoeng*, de bakermat van alle aanzienlijke hoofden in dit gebied der Bataklanden.

De sinds dertig jaar telkens op nieuw uitbrekende twisten en oorlogen in deze streken maken dit land, dat ontegenzeggelijk door zijn milden bodem, als door zijne uitgestrekte bosschen en metalen bevattende gebergten, als ook door zijn klimaat en tal van rivieren, bijna allen bevaarbaar, onder de voortreffelijkste streken mag gerekend worden, inderdaad tot een halve woestenij, zeer slecht bevolkt en waarin soms gebrek aan de eerste voedingsmiddelen verhuizingen noodzakelijk, althans de teelt van klappers en andere overjarige gewassen onmogelijk maakte.

Die twisten, gevolgen van niet te verzoenen veeten tusschen de regerende vorsten, waren voor dezen bovendien een middel van bestaan door het rooven van menschen en goederen, de eersten waarvan, als slaven gebruikt, meesttijds buiten 's lands werden verkocht. Die schandelijke handel is door de heilzame inwerking van het Nederlandsch-Indische Gouvernement thans zoo goed als opgehouden, eveneens de rust weder hersteld en blijft dus alleen het pandelingschap, dat hier overal in sterke mate in zwang is, de knagende worm aan de ontwikkeling dezer streken, die, nu al zigtbaar, nog meer zal toenemen, wanneer de onbegrensde magt en willekeur der radja's van lieverlede in een goed, regtvaardig en billijk bestuur zal zijn veranderd. —

De politieke spanning, die tusschen de verschillende vorsten zoo lang bestond en zoo nadeelig werkte, vindt door onze zachtere en meer verlichte beginselen geen voedsel, en zal daardoor van weinig nadeel meer zijn. Ook de onafhankelijke, omliggende staatjes, meestal één kampong of eene vereeniging van kampongs, bleken nimmer ongenegen zich met de bedoelingen van ons Gouvernement bekend te maken, en ze eenigermate op te volgen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

op honderdvoudigen oogst, hoewel een honderdvijftigvoudige geen zeldzaamheid is. Verder hebben de meeste inlanders tuinen, waarin hoofdzakelijk pisang en suikerriet en overigens de gewone ladang-voortbrengselen, katjang, terong, antimon, peria, peper, enz., voorkomen. Hier en daar treft men ook tuinen aan van manggis, mangga, nangka, doerian, rambé en lantjatboomen, terwijl men de klapperteelt, in vorige dagen begonnen, doch tengevolge der onrustige tijden telkens verlaten, eerst nu onder de kultures begint te rekenen. Koffij wordt in de bovenlanden hier en daar in geringe hoeveelheid aangetroffen, eveneens katjang idjoe en poetih; tabak wordt voor eigen consumptie geteeld en is van min goede hoedanigheid. Te *Si Soemoet*, in 't Kota-Pinangsche, trof ik een pepertuin aan van 1000 ranken. Katoen, vroeger noodzakelijk tot het weven van de kleederen die de inlanders gebruikten, vindt men bijna niet meer, en dan nog zeer hoog in de bovenlanden geteeld, doordien de invoer van Europeesch lijnwaad in de behoefte aan kleeding voorziet en zoo door meerdere afwisseling in stoffen en teekening als door goedkoopheid zich aanbeveelt.

IV. *Veeteelt.* Deze bestaat niet. Bij een enkel hoofd wordt hier en daar een enkele karbouw of koe aangetroffen. Geiten komen meer voor, doch ongenoegzaam voor de behoefte. Invoer geschiedt uit de bovenlanden van *Kota Pinang* en *Padang Lawas*, vooral uit *Koeristak*. Paarden zijn daar evenwel ook zeldzaam en slecht.

V. *Visscherij.* Is eveneens gering. Hoewel de rivieren zeer vischrijk zijn, is echter de menigte krokodillen en andere vischvretende dieren evenzeer een reden dat de visscherij weinig oplevert, als de zeldzaamheid van het visschen en het weinige werk dat men er van maakt, hoewel de verschillende middelen, netten, fuiken, vischlijnen, enz., die men gebruikt, diep in de dertig beloopen. Het visschen met djermals aan de mondingen der rivieren in

een produkt daarvoor geschikt, namelijk de padi, die hier in rustige tijden, bij middelmatige bewerking, op de lagere streken zeer goed gelukt. De invoeren bestaan in lijnwaden, zout, opium, ijzer en ijzeren gereedschappen, tabak, klappers, olie en inlandsche suiker, vroeger ook uit kanonnen, lilla's, geweren, kruid en lood en allerlei snuisterijen. De jaarlijksche invoer van zout wordt geschat in het geheel te bedragen zestig koijangs ruim; die van lijnwaden eene waarde te hebben van 60000 spaansche matten 's jaars. Die van opium is onbeduidend, daar het artikel weinig of niet door den inlander gebruikt wordt. Aan rottan wordt voor dertig à veertig duizend matten uitgevoerd; aan padi voor 10 à 15000, was voor $ 5000 en andere artikelen bijeen welligt mede voor $ 15000.

II. *Nijverheid.* Deze bepaalt zich hoofdzakelijk bij het maken der voor ieder huisgezin onvermijdelijke benoodigdheden, als: matten, zakken, voorwerpen van rottan en bamboe, potten en pannen, aarden gendies en watervaten [gobo], geen tempajans; borduren met goud- en zilverdraad, weinige slechte smeden en nog mindere goudsmeden, die doorgaans nog buitenlanders zijn. Timmerlieden of personen die andere ambachten uitoefenen treft men hier niet aan; elk timmert zooveel als hij voor eigen behoefte noodig heeft. De bouw van schepen en sampans van allerlei grootte, tot aan 18 à 20 koijangs laadruimte is hier een voorname tak van industrie; mede het breijen van vischnetten en het maken van suiker uit suikerriet mag hier genoemd worden. Eindelijk, doch alleen voor de bovenlanden, de gambierteelt.

III. *Landbouw.* Deze bestaat hoofdzakelijk in de kultuur van padi, die niettegenstaande de vrij slordige wijze van bewerken der velden hier toch uitmuntend slaagt, vooral in de ladangs, die bij hoogen waterstand of veel regenweder gemakkelijk onder water staan. Gemiddeld rekent men

slaven zelfs tot den dood toe, doch is dit een overblijfsel uit de dagen toen ruw geweld regeerde en de adat werd op zijde geschoven.

GODSDIENST EN ONDERWIJS.

De eerste is voor de drie radjaschappen het Islamisme, dat hier reeds lang schijnt beleden te worden. In de bovenlanden zijn de meesten nog heidenen. De regeling in het bestuur over 't godsdienstige is overgelaten aan maliems van allerlei rang, zooals is voorgeschreven bij den koran. Huwelijk en echtscheiding worden daarvoor beslist en behooren tot de attributen der priesters. Erfenissen gaan over op de kinderen, niet als in de menangkabou's maleische landen op de zusterskinderen; in deze aangelegenheid heeft ook de koran reeds eenigen invloed. Het aantal priesters en hadji's is vrij aanzienlijk; de laatsten zijn meestal vreemdelingen, die als goeroe werkzaam zijn. Met wat zij hierdoor verdienen, – 7 tot $ 10 voor elk die volleerd is – door de opbrengst der zedikan, door bijzondere schenkingen en de hulp hunner anak moerits, voorzien zij gemakkelijk in hun onderhoud. Ander onderwijs dan het lezen van den koran en 't bidden, met wat daarbij behoort, wordt zelden gegeven. Geschiedt dit, zoo als in lezen en schrijven met maleisch, mandelingsch en soms hollandsch karakter, dan is het door vreemdelingen, die vroeger te *Mandeling* en *Rau* van het onderwijs profiteerden, dat op de inlandsche schoolen aldaar gegeven wordt. Moskeën of soerans en messigits zijn zeldzaam en wordt er zeer weinig werk van gemaakt. Zoo al fanatisme wordt aangetroffen kan dat alleen bij enkele hadji's zijn; over 't algemeen zijn ook dezen vrij meêgaande en generen zich met den handel, die hen hier en elders met allerlei godsdiensten, zelfs met de Chinesche in aanraking brengt.

ZEDELIJKHEID.

Deze staat op lagen trap en laat veel te wenschen over. List en bedrog zeldzaam te noemen, zou onwaar-

zee begint een tak van bestaan uit te maken; te *Laboeanbilik* willen zich Chinezen vestigen hoofdzakelijk met dat doel.

VI. *Teelt van pluimvee.* Deze bepaalt zich alleen tot de gewone of huiskip en wordt evenmin als al het bovengenoemde tot bestaansmiddel gebezigd, maar alleen als bijzaak en voor eigen behoefte.

VII. *Jagt.* Daar alleen een klein gedeelte langs de rivieren bewoond en bebouwd is, leveren de uitgestrekte bosschen veel wild, in groote verscheidenheid, dat men jaagt met geweer of piek of honden, dan wel met vallen of netten [djarings] zoekt in zijn magt te krijgen.

SLAVEN EN PANDELINGEN.

Hierin vindt de voorname en gegoede ingezetene een voornaam middel van bestaan, daar zij alleen bijna alle noodige werk moeten verrigten.

De slavernij is thans stationnair door het verbod van handel in menschen te drijven, waardoor tevens de voornaamste aanleiding tot oorlogvoeren is weggenomen. Beiden, slaven en pandelingen, hebben in de adat hunne bepaalde regten. Algemeen worden die echter door de eigenaars of bezitters weinig in het oog gehouden, terwijl klagten van slaven en pandelingen alleen bij zware mishandeling bij de besturende hoofden een gunstig oor vinden.

Het pandelingstelsel vooral is drukkend. In de vroegere onrustige tijden had het regt van den sterkste de overhand; zóó werden velen voor kleine schulden pandeling en raakten door de eigenbaatzuchtige handelingen der geldschieters gewoonlijk meer en meer in schuld, waardoor al spoedig aan afbetaling door familie of anderen niet te denken was.

Bij schatting zijn hier ongeveer 1500 menschen in slavernij en welligt het dubbel aantal of 3000 menschen in pandelingschap. Beiden verrigten zoowel den huis- als den veldarbeid. De eigenaar heeft het regt van straffen, voor

manslag worden opgelegd door het hoofd. Die opgelegde boeten, als ook opgelegde vergoedingen, worden doorgaans naar een vasten maatstaf verdeeld.

STRAFFEN.

Verminkende straffen komen niet voor in de adat. Het aandringen daarop door sommige hadji's heeft geen gevolg gehad. Doodstraf door onthalzing of krissen komt bij zware misdaden soms voor. Anders alleen beboetingen, en voor onwil, verzet en wegloopen, vooral voor minderen, past men ook blokarrest, soms maanden lang, toe, waarmede het vastleggen aan ketenen soms gepaard gaat. Allerlei graden van wreedheid komen hierbij voor wanneer de hartstogten der regters zijn opgewekt. De eed vindt hier weinig ingang. Meer gewigt hecht men aan het regtsmidddel *salam*, waarbij partijen, of anderen voor partijen, onder zekere omstandigheden moeten duiken en de eerst boven water komende het geding verliest. Pogingen, om deze middeleeuwsche wijze van zaken te beslissen te doen ophouden, zijn afgestuit op de gehechtheid der bevolking en hoofden aan die adat, en vooral op 't belang der radja's, die daarbij telkens veertig reaal van 280 duiten verdienen.

Verbeurdverklaringen zijn hier mede te vermelden doch komen zeldzaam voor.

HUWELIJKEN.

Onder de Maleijers dezer streken is het huwelijk bij *semando*, waarbij een maghr – koopprijs – betaald wordt, gewoonte. Die maghr verschilt naar den rang en rijkdom der huwenden en hunner familie. Die der radja's onder elkaâr gaat van $ 500 tot $ 1000, en hij daalt dan af tot dien voor den gemeenen man, gewoonlijk $ 20. Zelden wordt die koopprijs geheel betaald, zelfs de helft meestal niet, vooral niet door de hoofden, die er echter sterk op staan hem geheel te ontvangen. De man woont bij de vrouw in,

heid spreken zijn. Het eigenbelang doet dikwijls bij de keuze der middelen, aan te wenden om zijn doel te bereiken, waarheid en eerlijkheid weinig achten. Onkuischheid en overspel komen mede veel voor, hoewel minder in de kampongs.

GENEESKUNDE.

Deze is niet veel beter of slechter dan de gewone inlandsche geneeswijze. Zij bestaat, bij de aanwending van gebed en van allerlei formulieren enz., hoofdzakelijk uit het in- of uitwendig gebruik van zekere middelen, die van lieverlede bekend zijn geraakt als vóór de genezing van de een of andere kwaal of ziekte heilzaam te zijn. Het aanroepen van geesten en dergelijken is bijna bij elke kuur een vereischte. Vaccine is nog niet onder hen in werking gebragt, hoe er ook naar verlangd wordt.

Siphilis, die dikwijls voorkomt, en menigmalen van een zeer kwaadaardig karakter is, behandelen zij slecht en zonder ernst, zooals over 't algemeen de Maleijer doet.

REGTSPRAAK.

Deze berust voor kleine zaken in de soekoe's bij den besar of datoek, het soekoehoofd; bij kwestiën, zoo in 't civiele, correctionele als criminele, tusschen leden van verschillende soekoe's bij de hoofden dier soekoe's, voor zoo ver dezen partij zijn. Bij verschil van opinie of zaken van meer gewigt voegt zich de radja *Moeda* in den raad, die ook wel alleen zaken uitmaakt, terwijl bij moeijelijke, belangrijke kwestiën zelfs de radja met de overige hoofden in overeenstemming werkt.

Geregtskosten betaalt men niet, doch cadeaux worden gaarne aangenomen. Omkoopbaarheid wordt daardoor mogelijk. De datoeks kunnen regtens niet hooger straffen dan met 20 reaal boeten; de radja *Moeda* tot 40, en al het meerdere tot $ 120, en de bangon bij moord of

zamelaars, geheven 10% dan wel 20% der produkten. Behalve deze opbrengsten zijn de ingezetenen – ongetrouwde vreemdelingen uitgezonderd – verpligt tot levering van persoonlijke diensten, zoowel speciaal voor den radja en voor de andere hoofden, als in 't algemeen belang. Tot deze diensten behooren niet het maken van djambans, het oproepen van ingezetenen en dergelijken, die volgens de adat speciaal door de slaven worden verrigt. Hasil op mijnprodukten, die alleen te *Bila* zou kunnen voorkomen, is nog niet vastgesteld.

GESCHIEDENIS VAN HER VORSTELIJK HUIS.

Volgens de meeste en geloofwaardigste berigten stammen de thans regerende vorsten dezer drie rijken af van het maleische vorstenhuis te *Pageroejong*, dat, zegt de overlevering, gesproten is uit soetan *Iskander Dzoe'l karnain*, die voor eeuwen te *Room* regeerde, en wiens jongste zoon radja werd te *Menangkabou* bij de *goenoeng Merapi*. De middelste werd *radja* van *China* [?] en de oudste, soeltan *Maha Radja Alip* bleef te *Room*. Verder, zegt de geschiedenis, „*Sidjarah Menangkarbau*", dat ontelbare geslachten uit dat huis hunne magt oost- en westwaarts op *Sumatra* uitbreiden, tot dat eindelijk sultan *Alam Sjah Ahmat Sipoet'ldin* het bestuur in handen kreeg. Deze had vier kinderen; drie zoons en eene dochter. De laatste was van zoo uitstekende schoonheid, dat zelfs hare broeders op haar verliefden en haar trouwen wilden. Hun vader wees hen daarop het land uit. Aan die verbanning gaven de middelste zoon, *Batara Goeroe Pinaijoengan*, en de jongste *Batara Goeroe Paijong* met hunne zuster gevolg. Zij trokken gezamenlijk noordwestwaarts. Gekomen in *Mandeling*, te *Babijat Toenggat Sahoboean*, scheidden zij van elkander; de jongste bleef te *Mandeling*, terwijl de oudere, die door list zijne zuster in zijne magt gekregen had, met haar oostwaarts trok. De legende zegt, dat ten gevolge dier scheiding de kaijoe

die gewoonlijk in hare negorij blijft; evenwel doet zich ook het omgekeerde voor, n. l. dat de vrouw den man volgt. Doorgaans is dan de maghr voluit betaald. Bij scheiding of afsterven krijgt de vrouw het door haar hij 't huwelijk ingebragte altijd terug; van wat man en vrouw zamen gewonnen hebben de helft. Het overige komt aan de kinderen, die bij scheiding, ingeval zij nog te klein zijn om hun vader te volgen, bij de moeder moeten blijven. Scheiden door talak komt veel voor. Veelwijverij is algemeen. De gewone gegoede burgers hebben gemeenlijk slechts twee vrouwen.

Onder de bovenlanders is nog immer het huwelijk bij djoedjoer in gebruik, ook als zij hier woonachtig zijn. Die djoedjoer is echter niet zeer hoog en wordt daardoor de vrouw als 't ware, het eigendom van haar man. Scheiding is hier zeldzaam, moeijelijk en schandelijk; deze huwelijken zijn gewoonlijk duurzamer en gelukkiger dan de anderen.

Huwelijk ten gevolge van bersitang kappan komt mede voor. De vrouw dwingt dan haar vrijer, van wien zij eenig kleedingstuk als tanda heeft weten te krijgen, en dien zij beschuldigt met haar een zamenkomst gehad te hebben, tot huwen, waartoe de regter uitspraak doet na de oplegging eener boete [toelak sendjata].

BELASTINGSTELSEL.

Dit bestaat in persoonlijke diensten, behoudens het geval dat er inkomende en uitgaande regten geheven worden, die in geld voldaan worden. De heffing geschiedt naar tarieven, door de hoofden in elk rijk gezamenlijk opgemaakt, waarbij de belaste voorwerpen en de hoegrootheid der belasting voor elk handelsartikel worden opgegeven. Lijnwaden en tabak worden vrij ingevoerd. De zouthandel is in handen der hoofden. De sialangboomen, die was en honig leveren, zijn altijd het eigendom der hoofden. Bij het verzamelen van boschprodukten wordt, behalve de regten van de ver-

de oudste radja *Indra Alam*, die naar *Oeloe Bila* ging en zich te *Si Koemboel* vestigde, waar de bataksche soekoe *Dadi Moenté* leefde; de middelste, radja *Segar Alam*, die zich te soengei *Toras* vestigde en hoofd werd van daar tot aan het strand langs de *Paneï*-rivier, terwijl de jongste, alleen bekend als merhoem *Mangkat di Tassik* te *Kota Pinang*, het rijk van dien naam stichtte.

Door het vóórtrekken door *Mangkat di Djamboe* van zijne andere kinderen ontstond oneenigheid en deze respectabele familie. Merhoem *Mangkat di Tassik*, volgens anderen alle drie de broers, zochten hun toevlugt bij merhoem *Maha Kota Alam* van *Atsjè*, die hen, met genoegzame hulp onder den radja *Moeda* van *Pidir* naar hunne negorij terugzond. Merhoem *Mangkat di Djamboe* werd bij die gelegenheid, onder een groote djamboeboom vermoord. Hierop vlugtte alles; ook de twee dochters, *Siti Médja* en *Siti Koening* verscholen zich in de wildernis. Daar evenwel overal, waar zij zich ophielden, zich een zeer welriekende geur in de lucht verspreidde was men haar weldra op het spoor. Gevangen genomen werden zij aan den radja *Moeda* van *Pidir* overgegeven die, na de noodige regelingen gemaakt te hebben met haar naar *Atsjè* terugkeerde. Niet lang daarna vertrok merhoem *Mangkat di Tassik*, alleen of met zijne broeders, weder naar *Atsjè* om te trachten zijne zusters terug te krijgen, schamende zij zich, dat die krijgsgevangen waren. Onder weg derwaarts namen zij *Si Mergolang* [radja *Hara*], Batta's hoofd te *Asahan* mede, en gelukte het hun door dezen, die een groot hanenvechter en kenner was, het hoofd te *Atsjè* gunstig voor hun verzoek te stemmen. *Siti Koening* was overleden en *Siti Médja* was bijzit geworden van den radja, zelfs zwanger. Hij gaf haar terug en gaf ook voor het kind, waarvan zij zwanger was een kebesarran, de degen genaamd *Bawar*, mede; zij werd te *Asahan* achtergelaten en huwde, na hare bevalling van een zoon, de stamvader der Asa-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

kaporboomen allen hellen naar 't wester- en de Tombosoe-boomen naar het ooster-strand. Verder beschikte de allerhoogste het zóó, dat *Batara Goeroe Paijong* te *Kota Bargot*, in een groote kaijoe-araboom de hantoe *Si Modom* leerde kennen en met hare dochter in het huwelijk trad. De oudere kwam, zijne reis voorzettende, met zijne zuster te *Pinangawan* aan, eene plaats gelegen aan de uitwatering eener rivier van dien naam in de *Aijer Merah*, die wat beneden *Si Soemoet* in de *Beroemoen* valt. Daar had zekere *Pertimbal* over de Bataksche soekoe *Tombak na Sopang* het gezag. Door Gods bestier werd deze vorst dadelijk de hooge afkomst van den vreemdeling gewaar, ontving hem met alle eerbewijzen in zijne kampong en stelde hem in zijne plaats als vorst voor. *Batara Goeroe Pinaijoengan* nam dit aan, onder voorwaarde, dat het gebied der *Aijer Merah* hem in eigendom werd afgestaan en men hem op één dag een huis zoude bouwen van negen vademen. Aan deze voorwaarden werd door *Allah taäla's* bemiddeling geheel voldaan, en zoo was aan een tak van het Menangkabouwsche vorstenhuis het radjaschap over deze streken overgegaan.

De oude vorst, of zijn afstammeling, stichtte als nu aan de soengei *Kanan*, de kampong *Oetana Godang*, na alvorens getuige te zijn geweest van het huwelijk van het pas aangestelde hoofd met zijne zuster, die hij als eene vreemde vrouw — hij had zich vooraf van haar gescheiden — deed voorkomen.

Na eene lange regering, overleed de nieuwe vorst en gaf men hem den naam van merhoem *Mangkat di Hottang Moemoet*, ook wel, *di Pinangawan*. Zijn zoon, bekend als merhoem *Mangkat di Djamboe*, bij zijne zuster gewonnen, volgde hem op.

De vrouw of vrouwen van dezen vorst zijn niet bekend, en daarom vermoedelijk uit de in gezetenen van de soekoe *Tombak na Sopang*. Hij liet drie zonen na, genaamd:

De geschiedenis van dit vorstengeslacht wordt na de scheiding der drie zonen van merhoem *Mangkat di Djamboe*, bovengenoemd, de geschiedenis der drie rijken *Bila*, *Panei* en *Kota Pinang*.

Reeds onder merhoem *Mangkat di Ganting* van soengei *Toras*, die te negri-lama [*Pintassan* bij *Laboeanbatoe*] een kampong stichtte, werd diens gebied en bestuur verminderd en bemoeijelijkt door merhoem *Si Pègè I* en *II*, met het gevolg, dat hij vlugten moest, eerst naar *Oeloe si Pasoch*, later naar *Si Banggali*, uitwatering der soengei *Kanan* in de *Beroemoen*, en hij eindelijk te *Ganting* door merhoem *Mangkat di Messagit* werd overwonnen en gedood. Ondertusschen waren er afstammelingen van merhoem *Mangkat di Si Koemboel*. Een dezer huwde met een meisje van *Boetnéjang* [een eertijds aanzienlijke kampong digt bij *Djandji Maoli*, aan den regteroever der *Bila*-rivier, thans geheel verlaten] uit de soekoe *Dadi Moenté*. Hij was voortdurend met zijne familie in strijd en werd afgemaakt, doch bleef voortleven, tot men eindelijk er toe overging hem te onthoofden en zijn hoofd te begraven aan de overzijde der rivier van de plaats waar zijn ligchaam gelegen was. Zijn opvolger, merhoem *Simpang*, was niet gelukkiger. Daarom ging zijn zoon, bekend als merhoem *Mangkat di Si Pègè* naar *Panei*, en vestigde zich aan het riviertje van dien naam.

Anderen zeggen, dat merhoem *Mangkat di Soengei Toras II* eene bijzondere schoone dochter had, die door penglima *Laut* van *Atsjè* gedwongen werd hem te behooren, zonder dat haar vader bij magte was dat te beletten. Deze vroeg daarop hulp aan de vorsten van *Kota Pinang* en *Bila*, waarop *Bila* het eerst zou zijn overgegaan om die te verleenen, door merhoem *Si Pègè*, terwijl penglima *Laut* afgemaakt werd door den radja van *Kota Pinang*, vergezeld door tien doebelangs, allen als hadji's gekleed, en door de kracht van de piek kebesarran *Si Mombangkoening*. Hoe dit zij, merhoem *Si Pègè* werd weldra magtig in

hansche radja's sinds dien tijd, met *Si Mergolang*. Van zijn oom te soengei *Toras* ontving hij [de zoon] later als kebesarran de piek *Pantja oba*.

De afstamming der tegenwoordige radjas over *Bila*, *Panei*, *Kota Pinang* en de soengei *Toras*, is als volgt:

Bila.

M. M. di Si Koemboel.
" " " Alaban, broeder van Saleh.
M. Sakti.
M. M. di Si Abal.
[Soetan Indra Alam Sjah].
M. M. di Kota-lama.
[Soetan Bidar Alam].
1866, Julij.
Toengkoe Soetan Bidas Alam kind van 9 jaar.

Panei.

M. di Simpang.
" " " Si Pègè I.
" " " " " II.
" " " Messagit.
" Saleh [1].
" Sati [2].
" M. di Laboeanbilik.
[Soetan Mengadar Alam].
Tongkoe Soetan Gagar Alam.

Kota Pinang.

M. M. di Tassik [3].
" Kahar.
" M. di Kadongdong.
" " " Kota Pinang.
[M. Toea].
M. M. di Kota Pinang.
[Pertoean Moeda].
M. M. di Poulou.
[Soetan Bongso].
IJang di Pertoean besar van Kota Pinang.

Soengei Toras.

M. M. di soengei Toras I.
" " " " " II.
" " " Ganting.
" Radja Ganding.
" " Asal.
Soetan Moeda.
[Ongkoe Toewa].
de tegenwoordige Soetan Moeda.

---

(1) Eene zuster van merhoem *Saleh* (*Panei*) huwde met den radja van *Asahan*. Zij heette Tongkoe *Poewan*.

(2) Merhoem *Sati* huwde met *Djadja Dendem* uit het vorstenhuis van *Asahan*.

(3) Behalve merhoem *Kahar* had merhoem *Mangkat di Tassik* nog een zoon, genaamd radja *Pengondian*, de stamvader van het geslacht, waaruit Soetan *Mangsoer* van *Si Mongi*, een gebied, dat loopt van *Tassik* tot aan de soengei *Kanan*, gesproten is.

ding, die de radja'svan *Boetnéjang* en *Si Alang Tadji*, voorouders van den tegenwoordigen radja *Nalang Boetja* van *Bila*, voortdurend tegen hen aannamen.

Een broeder van merhoem *di Messagit*, niet te vreden in *Panei* de tweede persoon te zijn, vertrok naar *Bangko* en huwde daar. Uit dat huwelijk geen nakomelingschap krijgende, scheidde hij van zijne vrouw en keerde hij terug naar *Panei*, van waar hij door radja *Moeda Djandjie* daartoe overgehaald en met diens hulp radja te *Bila* werd. De afstammeling van merhoem *M. di Simpang*, genaamd *Meradja Laut*, vlugtte nu geheel uit *Bila* en verhuisde naar *Rambé:* later zette hij zich neder te *Si Soemoet*. Zijne afstammelingen zijn radja *Sandjos* en radja *Hendak's* familie.

In *Bila* huwde de nieuwe radja van *Bila*, bekend als merhoem *Mangkat di Alaban*, met eene dochter van radja *Lillo Manis*, hoofd in de bovenlanden van *Bila*, die hij had laten schaken toen ze hem eerst geweigerd was. Uit dat huwelijk werd geboren de hem opgevolgde radja, bekend als merhoem *Sakti*. Merhoem *Mangkat di Alaban* had zich gevestigd aan de monding der *Bila*-rivier. Hier werd hij overvallen en verjaagd door Rauwenaars. Hij stichte daarop een nieuwe kampong te *Laboe-krambil*, meer boven aan de rivier. Niet lang duurde het of hij werd weder verjaagd door „orang Illanoen", waarna hij, de kampong *Negri lama* gesticht hebbende, in rust bleef en als soetan *Moeda* het bestuur in handen hield. Zijne zuster, tongkoe *Poewan* huwde met den radja van *Asahan*. Behalve deze had hij nog twee halve broeders, van denzelfden vader doch van eene andere moeder, genaamd radja *Said* en radja *Padoeka*. Uit de eersten ontstond de familie van den tegenwoordigen radja *Hoema* en uit den laatsten die van de gebroeders radja *Marsah* en radja *Boesoe*, allen in *Bila*. Soetan *Indra Alam*, merhoem *Sakti*, volgde hem op, en regeerde ook in een vrij rustigen tijd. Zijne kinderen uit eene vrouw waren drie zoons: tongkoe *Adjie*, deze stierf jong; tongkoe *Daring*, deze werd

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Panei en verjoeg met zijne opvolgers, merhoem *Si Pègè II* en merhoem *di Messagit*, den afstammeling van merhoem *Mangkat di Soengei Toras*, merhoem *di Ganting*, zoo als boven is verhaald, tot dat eindelijk de vorsten uit de bovenlanden, n. l. van *Si Mengambat*, *Binanga Antheer Oedang*, *Oeljoeng Batoe* enz., 40 kampongs, zich vereenigden om dien gevreesden overweldiger terug te dringen. Een huwelijk tusschen den zoon van merhoem *Mangkat di Ganting*, genaamd radja *Ganding*, met eene dochter van den pertoean van *Si Mengambat*, bragt er veel toe bij, om die expeditie met spoed tot stand te doen komen. Zij had het gevolg dat merhoem *di Messagit* te *Laboeanbatoe*, waar hij een kampong had gesticht, in een kotta of koeboe werd overvallen en de kotta ingenomen. Door een krijgslist verschrikt, trokken echter de overwinnenden terug; doch werd daarop een verbond gesloten, waarbij radja *Ganding* het gebied van af *Alahantiga* tot *Silang Si Oetan* in eigendom terug bekwam en hij zelf als radja *Moeda* van *Panei* werd aangesteld. De overwinningen van merhoem *Si Pègè* waren grootendeels te wijten aan de hulp, die deze van *Siak* had ingeroepen en verkregen. Daarvoor werd hij als 't ware ondergeschikt aan *Siak*.

Ook *Bila* schijnt in dien tijd aan *Siak* cijnsbaar te zijn geworden. Altans wordt van dien tijd — welligt onder den siakschen vorst *Said Ali* [?] — meermalen gewag gemaakt van hulp door de radja's van *Panei* en *Bila* aan *Siak*, zelfs persoonlijk, bewezen bij krijgstogten en andere gelegenheden, b. v. ook tot maken der djambans voor den siakschen sultan. Van *Kota Pinang* is uit dien tijd niets te vermelden; wel hoort men nu en dan van kleine togten tegen enkele hoofden in de bovenlanden, maar van inmenging in de zaken van *Panei* en *Bila* is niets bekend.

Ondertusschen hadden de afstammelingen van merhoem *Mangkat di Simpang* moeite zich in de bovenlanden van *Bila* staande te houden, tengevolge der vijandelijke hou-

gende rijken. Genoemde vorsten waren eijnsbaar aan en door *Siak* in hunne waardigheid bevestigd.

Nadat evenwel soetan *Mengadar Alam*, door den Siakschen vorst, merhoem *Kota Tinggi*, in zijn bestuur was bevestigd, veranderde deze toestand. De sultan van *Siak* vroeg namelijk aan *Panei* en *Bila*, die gewoon waren te „*mengerdjakan radja Siak*" hulp om *Asahan* te beoorlogen, waartoe tongkoe *Penglima Besar*, reeds een vrij aanzienlijke magt vereenigd had. De hulp werd gegeven, doch *Asahan* na een heel jaar strijdens niet ten ondergebragt. Door bemiddeling van bandar *Amat*, iemand te *Batoebarah* te huis behoorende, kwam het tot eene schikking, waarbij *Asahan* met 2000 reaal werd beboet. Toen de boete ontvangen was trok tongkoe *Penglima besar* zich terug, doch vestigde zich tijdelijk in *Panei*, te soengei *Radja Melawan*. Soeltan *Mengadar Alam* vlugtte naar *Kota Pinang* met familie en onderhoorigen; zijn oom, radja *Ketjil besar*, zoon van merhoem *Sati*, uit een andere vrouw, achterlatende om zijne belangen waartenemen. Hij sloot er een verbond met soetan *Bongso*, radja te *Kampong Radja*, om gezamelijk de Siakkers te verdrijven, soetan *Bongso* te land en hij zelf te water. Verraderlijke handelingen van soetan *Bongso*, die vrienden met *Siak* wilde worden, om zich zoo van *Panei* meester te maken, (oneenigheden omtrent de heffing der regten, waarvan *Kota-Pinang* aan de *Koewala* wilde vrij zijn, gaven aanleiding daartoe, als ook dat de radja van *Panei* den zoutopvoer verbood), deden die poging mislukken om zich van *Siak* onafhankelijk te maken. Het kwam evenwel tot eene schikking en tongkoe *Penglima besar* keerde naar Siak terug, na ook hier 2000 reaal boete te hebben ontvangen. Niet lang daarna ging soetan *Mengadar* naar *Kota-Pinang* met het voorgewende doel soetan *Bongso* te willen betitelen met den naam van ijang di pertoean. Daar aangekomen liet hij hem integendeel op klaar lichten dag in de poeasamaand door eenige doebelangs vermoorden op 't eiland

soetan *Bidar Alam* en is bekend als merhoem *Mangkat di Soengei Abal*, en tongkoe *Abdulganie*, die radja *Moeda* in *Bila* werd. Een zijner dochters bij een andere vrouw, *Intje Pèndèk* genaamd, huwde met soetan *Bongso*, merhoem *di Poulou*, van *Kota Pinang*. Dit hoofd werd opgevolgd door den in 1866 [Julij] overleden radja van *Bila*, soetan *Bidar Alam*, die ongeveer in 1834 à 35 het bestuur aanvaardde en over 't geheel een onrustige regering had.

Ingevolge eene overeenkomst, gemaakt tijdens het aanwezen van den resident van *Riouw* te *Laboeanbatae* in het begin van November 1865, liet hij, reeds lang sukkelende, altans na zijn eventueel overlijden, het bestuur over *Bila* in handen van den radja *Moeda*, genaamd *Ongkoe Daut*, zoon van tongkoe *Abdulganie*, tijdens de minderjarigheid van zijn zoon uit *Meradja dalem*, dochter van radja *Bila Belattan*, genaamd tongkoe *Abas*, in Augustus 1865, met toestemming van het hooger bestuur reeds benoemd tot sultan van *Bila*, onder den naam van soetan *Bidar Alam*. Tijdens radja *Ganding* stierf pertoean besar [?] merhoem *Mangkat di Messagit*, die vervangen werd door zijnen zoon, bekend als merhoem *Saleh*, die zijne kampong had te soengei *Baroe*. Onder diens regering overleed radja *Ganding*, die als radja *Moeda* van *Panei* vervangen werd door zijn zoon radja *Asal*, uit zijn huwelijk met *Boroe Si boean* van *Si Mengambat*. Deze bemoeide zich met niets en liet zijn broeder, radja *Tarip*, uit een andere moeder, *Baroe rambé*, als zoodanig fungeren. Tijdens deze stierf merhoem *Saleh*, die opgevolgd werd door zijn zoon, bekend als merhoem *Sati*, (zijn eigenlijke naam was soetan *Mahmoed*), ook genaamd merhoem *Mangkat di negri baroe*, waar hij, over *Koemala Indat*, en ook merhoem *Saleh* begraven ligt.

Onder het bestuur van merhoem *Saleh* en *Sati*, welke laatste gehuwd was met *Djadja Dendem*, uit het vorstenhuis van *Asahan* heerschte voortdurend rust en vrede, was *Panei* sterk bevolkt, en in goede verstandhouding met omlig-

verhuizingen waren er het gevolg van. Met evenveel succes beoorloogde de ijang di pertoean, 't zij alleen, 't zij in bondgenootschap met andere radja's van *Pertibi*, *Koerestak* en *Beroenggam*, verscheidene negorijen in de bovenlanden. Bij een dezer oorlogen werd *Tapoes* genomen, bij een anderen de kampongs *Batoong* en *Mandiagin* onderworpen, en uit beiden veel slaven buitgemaakt. Nog bragt de ijang di pertoean den oorlog over naar de soengei *Kanan*, welke vrij sterk bevolkte streek mede cijnsbaar werd en boete betalen moest. Niet zoover echter, dat de vroegere radja's uit hunne vorstendommen werden verjaagd, kwam het aan de soengei *Kanan*. Ook in *Bila* trok de ijang di pertoean meermalen tot hulp van *Tveankoe Ali*, of voor eigen rekening, tegen den voornaamsten vorst van *Bila* ten oorlog, zonder het echter ooit in zijne magt te krijgen.

Dit gewest had mede veel te lijden door invallen van *Kwaloo*, waarvan de radja ijang di pertoean *Moeda*, hulp verleende aan den voornaamsten tegenstrever van *Bila*, *Tveankoe Ali* van *Belimbing*, gelegen in het gebied van *Belattan*. Dit rijk ging geheel en al te gronde. Ook van vele andere, en zeer aanzienlijke negorijen, die voorheen de bovenlanden van *Bila* goed bevolkt deden zijn, is door al die oorlogen tegenwoordig alleen nog de naam overgebleven.

Die staat van wanorde en onrust duurde voort tot in 1863. De radja van *Panei* kwam, na geruimen tijd in *Asahan* te hebben geleefd, waar zijne dochter, radja *Siti*, huwde met radja *Boesoe*, familie van den vorst van *Asahan*, terug en vestigde zich in *Bila*, daar hij zich in *Panei* niet zeker achtte tegen de invallen van den ijang di pertoean besar van *Kota-Pinang* en van de zeezijde van den boeginees *Wa Tan Olo* van soengei *Téngér*, hoeloebalang van den sultan van *Siak*.

Hij huwde er met radja *Poewan*, zuster van den radja, die de moeder werd van den tegenwoordigen radja van *Panei*. Na haar sterven, huwde hij, ingevolge de adat met

Poeloe Bira Mata; van daar de naam merhoem *di Poulou*; waarna hij zich met veel buit en alle poesaka's, naar *Panei* terugtrok.

Hierdoor kwamen de geheele bovenlanden in opstand.

Dewijl in die dagen reeds te *Pertibi* bezetting lag van het hollandsche gouvernement, beklaagde men zich daar, en verzocht en verkreeg hulp in het begin van 1839. Luitenant *Bedouin* (?) werd met eenige magt ter bijstand gezonden, en maakte een benting bij *Kala-Panei* te *Godang Roembia*; terwijl wat later luitenant *Borkas* met de noodige magt gedeeltelijk de rivier afvoer, gedeeltelijk langs trok, onder de leiding van den nog jeugdigen zoon van soetan *Bongso*, toen genaamd Radja *Moeda*, thans ijang di pertoean besar. Er werden bentings gemaakt te *Pintassan* bij *Laboeanbatoe* en wat later te *Selimbing* en nog later te *Tandjong-Kopijah* waar kapitein *Lingkang* en *Kroes* het bevel hadden, tot dat in 1843 al die posten weder werden ingetrokken.

Op het hooren van de komst der Hollanders vlugtte soetan *Mengadar Alam* uit *Selimbing*, waar hij toen zijne kampong had, naar *Asahan*. Eerst na het terugtrekken der hollandsche troepen keerde hij van daar terug en vestigde zich te Soengei *Soutang*. Niet lang was hij daar, of de nu door verscheidene hoofden uit de bovenlanden met den naam van ijang di pertoean besar *Kota-Pinang* vereerden radja van dat gewest deed een krachtigen aanval op *Soutang*, waarbij dit geheel werd verwoest, alle ingezetenen, voor zooveel zij niet waren ongekomen, als krijgsgevangen naar de bovenlanden werden gebragt en tengevolge waarvan soetan *Mengadar Alam* op nieuw uitweek naar *Asahan*. Deze krijg, een van de gewigtigste door de wreedheid waarmede hij gevoerd werd, maakte *Panei* tot aan soengei *Soutang* ondergeschikt aan *Kota Pinang*. De aanzienlijken, zelfs radja *Ketjil Moeda*, zoon van radja *Ketjil Besar*, werden krijgsgevangen. Hij zal een vijftien jaar, welligt langer, geleden hebben plaats gehad. Veel

reeds te *Laboeanbatoe* was, en men allerwege bentings had opgerigt, even als *Panei* van dien kant gedaan had. Radja *Boerhanoedien* bleef met succes zijne handelingen als bemiddelbaar voortzetten. Hij was nog dáár toen in Augustus van dat jaar de Resident van *Riouw*, met een oorlogstoomschip de Oostkust van *Sumatra* op last van het gouvernement bereizende, ook te *Panei*, dat is op de buitenreede kwam, en daar, behalve den soetan van *Bila*, die een wakil zond, de radja's der drie landschappen ontmoette aan boord van de *Haarlemmermeer* en met hen, op 11 Augustus, een kontrakt van vriendschap sloot in zeven artikelen, waarbij zij: eerstens: als zijnsbaar aan *Siak*, mede de souvereiniteit van het hollandsche gouvernement erkenden; ten tweede: beloofden met elkander in rust en vrede te leven, en ten derde: den slavenhandel met alle magt tegen te zullen gaan.

Die van *Panei* en *Bila* kregen bij die gelegenheid ook een acte van erkenning. De ijang di pertoean van *Kota Pinang* kreeg die eerst later, toen in het begin van October 1864, de resident met den adsistent resident van *Siak* per gouvernements stoomer *Dassoon* de *Panei*-rivier opstoomde tot aan *Laboeanbatoe*, een terrein in kwestie tusschen *Panei* en *Kota Pinang*, doch in April 1864 te *Bila*, in een vergadering der drie radja's en hunne grooten te *Negrilama* gehouden, aan radja *Boerhanoedien*, als afgezant van het Nederlandsch-Indisch gouvernement afgestaan, ten einde daardoor den twistappel tusschen beide vorsten weg te nemen.

Bij het vertrek van den Resident, op 4 October 1864, bleef te *Laboeanbatoe* een kontroleur der 1e klasse achter om er in de belangen van land en volk, en van het gouvernement werkzaam te zijn. De ijang di pertoean had toen nog immer gezag op *Laboeanbatoe*. Eerst in November 1865, nadat die afstand van grond gehomologeerd was door den sultan van *Siak* en aangenomen was door het gouvernement,

zegt men van *Siak*, als vorst uitgeroepen. Hij huwde met eene dochter van den laatsten sultan van *Bila*, en was daarom doorgaans aldaar. Eenigen tijd na het overlijden van zijn vader, dat cc. elf jaar geleden voorviel, vestigde hij zich te *Selimbing*. Vóór dien tijd was te *Tandjong Beroela* de kampong en *Kota* van de laatste hoofden van *Panei*. In 1863 werd hij daar nogmaals beoorloogd door den ijang di pertoean van *Kota Pinang*, in vereeniging met *Wa Tan Olo*, door den sultan van *Siak*, op zijne uitnoodiging gezonden, met het doel te voorkomen, dat *Asahan Panei* zoude in handen krijgen. Het hoofdtreffen viel voor te *Gala Kwalla*, waar *Wa Tan Olo*, even als te soengei *Palas*, een benting liet maken, en daardoor dat gedeelte van *Panei* tot aan zee als 't ware voor *Siak* bezette. Nakoda *Thijm* van *Asahan* wist echter toch zijn doel te bereiken en nam een honderdtal huisgezinnen gevankelijk mede naar *Asahan*, waar zij nog zijn. De toeleg van den ijang di pertoean om *Panei* in zijne magt te krijgen gelukte dus niet.

Een jaar vroeger was op een schrijven van *Tongkoe Soetan Panei*, radja *Boerhanoedien*, als afgezant van den adsistent resident van *Siak*, eene reis gaan maken tot in de bovenlanden van *Kota Pinang*, tot aan *Koeristak*, en daar, waar de – vermoedelijk – Hindoe-overblijfselen aan de *Batang Panei* te vinden waren. En *Kota Pinang* en *Panei* gaven hem brieven mede aan den adsistent resident te *Siak*, met verzoek om bemiddeling in hunne aangelegenheden. Een togt, door de vereenigde hoofden van *Padang-Lawas* tegen den ijang di pertoean ontworpen, en waartoe de strijdenden reeds verzameld waren, had daardoor geen plaats.

In Maart 1862 teruggekeerd, vertrok radja *Boerhanoedien* met nieuwe volmagt van den adsistent-resident en brieven van ZEDG. aan de hoofden op nieuw naar *Panei*, waar de ijang di pertoean van *Kota Pinang* toen

tjoeké-regeling gemaakt werd, teekende hij daarom mede.

Op het einde van het eerste kwartaal dezer eeuw deed zich te *Bila* voor zekere *Said Omar*, een Arabier, die zich met toestemming van den radja van *Bila* vestigde te soengei *Djawi-Djawi*, bij de uitwatering der *Bila*- in de *Panei*-rivier. Deze wist zich van lieverlede veel magt en invloed te verschaffen, waartoe rijkdom, aanvankelijk door handel verkregen, hem in staat stelde. Zijn aanzien en gezag nam in zulk eene mate toe, dat hij gevaarlijk werd voor den radja te *Bila*, wiens annak-boas (rajats), door schulden als anderzins, grootendeels ook om betere bescherming te vinden, gedwongen, hem volgden en gehoorzaamden. De radja van *Bila* verliet zelfs in die omstandigheden zijne negorij en vlugtte naar *Bandar* in de bovenlanden. Daar bleef hij zoo lang het hollandsche gouvernement te *Tandjong-Kopijah* bezetting had. Eenigen tijd na het inrukken dier troepen, stierf bedoelde *Said Omar*, en was zijn zoon, *Said Hassan*, niet bij magte meer zich tegenover den teruggekeerden radja van *Bila* staande te houden, zoodat hij naar *Koeboe*, zoo als men mededeelt, verhuisde en daar bleef. Zijn vader was gehuwd met familie van den tegenwoordigen radja van *Panei*.

Laboeanbatoe, November 1866.

hield alle gezag van inlandsche hoofden op die plaats op, daar die grond, bij publicatie van den Resident van *Riouw* (als vertegenwoordigende het Nederlandsch-Indisch gouvernement) van 5 November 1865, tot gouvernements grondgebied verklaard werd, van af soengei *Baroe*, iets beneden *Laboeanbatoe*, tot aan *Pintassan*, iets daarboven. De afgestane grond liep evenwel van *Si Bedoengkong*, nu de grens met *Panei*, tot aan *Silangsè Oetan*, de grens met een afzonderlijk rijkje, kampong *Radja* of soengei *Toras*. Over dat nog niet onder direkt beheer genomen gedeelte werden, voor de eigenlijke onderhoorigen der radja's, op last van den resident wakils aangesteld, terwijl de maleische vreemdelingen daar, even als te *Laboeanbatoe*, zich in geval van moeijelijkheden als anderzins moeten wenden aan het, ook bij die gelegenheid aangestelde hoofd over de maleische vreemdelingen. De Chinezen stonden onder een eigen hoofd, genaamd baba *Soe Ho*. De Maleijer is radja *Mandeling* (*Si Anggang*) een Mandelinger, die, na de inlandsche scholen in *Mandeling* te hebben doorloopen, te *Batavia* in de geneeskunde studeerde en na voldoend examen afgelegd te hebben als doktor djawa terugkwam.

Radja *Asal* werd opgevolgd door zijn zoon *Soetan Moeda*, ook genaamd *Ongkoe Toewa*, iemand van welligt 70 jarigen ouderdom. Diens gebied heeft door de onophoudelijke krijgstogten van den ijang di pertoean middelijk en onmiddelijk veel geleden. Hij was bijna van geen invloed meer op den gang der zaken, en hield zich reeds lang buiten alle bemoeijenis met andere vorsten. De zoon van *Ongkoe Toewa*, ook genaamd *Soetan Moeda*, woont te soengei *Toras*– de eerste te *Kampong-Radja*- en zal hem moeten opvolgen. Door de zeer geringe bevolking beteekent dit gewest zeer weinig; de voorname, edele afkomst echter van *Soetan Moeda* doen hem evenwel nog van genoeg gewigt zijn om hem niet te mogen veronachtzamen. Bij de teekening van een vriendschapskontrakt, door de drie radja's in 1864, onder de medewerking van radja *Boerhanoedien* gesloten, waarbij te gelijk de

Elke soekoe wordt verdeeld in kampongs; zoo heeft *Tanah Datar* er tien, als: *Laboean-roekoe*, *Taroesan*, *Plangkie*, *Padang Genting*, kampong *Pandjang*, *Si Djangat*, *Ielabouw*, *Kloebie Ketjiel*, *Tandjong Poetoes* en *Kedah*, welke laatste gelegen is aan den linkeroever der soengei *Kiri*.

Lima Poeloe heeft er twaalf, als: *Santang*, *Troesan*, *Mesdjid*, *Ajer Itam*, *Kwala Goenoeng*, *Soentoel*, *Poeloe Paija Combo*, *Sarie Lama* en *Ajer Trabiet*; voorts de tusschen *Tandjong* en *Batoebarah* nabij het strand gelegen kampongs *Teloek Piai*, *Proepoe* en *Gamboes*.

De soekoe *Pasisier* zeven, als, *Pamatang*, *Simpang*, *Kloebie besar*, die aan den regteroever der soengei *Kanan* even boven *Tanah Datar* liggen, en de kampongs *Kwaloo*, *Lalang*, *Tasi* en *Taloek Boeroe*, allen aan de soengei *Si Pare-Pare* gelegen.

Tot de *Lima-Laras* behooren de kampongs *Goentoeng*, *Niboeng Angoes*, *Lalang*, *Sintang*, *Pinang*, *Ambatjong Alei*, *Radja*, *Tandjong*, *Rawo*, *Lalang* en *Nipah*.

De twee laatstgenoemde kampongs zijn te vinden in de soengei *Kanan*; *Pahang* ligt aan den regteroever en *Nipah* aan den linkeroever dier rivier.

De kampong *Bagan* diende vroeger tot vergaderplaats der soekoehoofden en behoorde onder het regtsgebied van *Bogah*. De laatste penghoeloe dier kampong werd, nu 25 jaren geleden, door een der handlangers van den laksamana *Poetra Radja* (1) vermoord.

De datoe laksamana was slechts toengkat (2) van de *Lima Laras* en wel van de kampongs *Niboeng Angoes* en *Goentoeng*.

Na den dood van het soekoehoofd der *Lima Laras*, matigde zich de laksamana er het gezag aan en wist door politieke

---

(1) Deze persoon had zijn titel gekregen van den sultan van *Serdang* en steunde op de magt van *Atjèh*. Tot groote blijdschap der bevolking werd hij in 1865 gevangen genomen en naar Java gebannen.

(2) Toengkat (stok) is de titel van een plaatsvervanger van een hoofd.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

IV.

NOTA

BETREFFENDE HET LANDSCHAP

BATOEBARAH

door den kontroleur 1e klasse

L. DE SCHEEMAKER.

Het landschap *Batoebarah* wordt volgens den loop der twee rivieren, die beiden in de Bataklanden ontspringen, verdeeld in *Batoebarah Kanan* en *Batoebarah Kiri*.

Batoebarah zou zijn naam ontleend hebben aan een steen, die bij dag grijs, bij nacht een vuurroode kleur aanneemt, en welke steen vroeger te vinden was in het *Lima Poeloesche*.

Aan de soengei *Kanan* liggen de soekoes *Tanah Datar*, *Pasisier*, *Lima Poeloe* en de kampong *Bogah*.

Ten N. W. van *Batoebarah* loopen in zee uit de soengeis *Tandjong*, *Si Pare-Pare* en *Pagarawan*. Ten Z. O. ligt de soengei *Silauw*, die volgens verklaring van de hoofden de grensscheiding uitmaakt tusschen *Asahan* en *Batoebarah*.

De soengei *Si Pare-Pare* behoort tot de soekoe *Pasisier*; *Tandjong* en *Pagarawan* stonden vroeger onder *Asahan*, doch worden tegenwoordig, volgens de door den resident gemaakte regeling, door hun eigen hoofden bestuurd en behooren tot de afdeeling *Batoebarah*.

De oudste soekoe is de soekoe *Tanah Datar*; op deze volgt *Lima Poeloe*; daarna de *Lima Laras*, vervolgens de soekoe *Pasisier* en eindelijk de kampong *Bogah*.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

schenkomst van de toengkets. Wordt het volk tot den oorlog of tot het verrigten van eenig werk in het algemeen belang opgeroepen, dan geschiedt zulks door het slaan op een koperen bekken (tjanang) doch altijd na beraadslaging met de toengkets en de voornaamsten der kampongs.

Tanah Datar heeft zes, *Lima Poeloe* vijf, *Pasisier* vier en de *Lima Laras* vijf toengkets. Dus in het geheel twintig kamponghoofden. *Tuloek Piai*, *Proepoek* en *Gamboes* worden door twee gewone penghoeloes bestuurd. Voor de vier kampongs in *Si Pare–Pare* is een penghoeloe.

Datoe bandahara en het hoofd van *Bogah* hadden ieder een panglima ter hunner beschikking.

Aan het hoofd der soekoehoofden stond vroeger een bandahara. Door de soekoehoofden gekozen, hadden deze ook het regt hem, ingeval hij van de landsinstellingen afweek, aftezetten. De keuze moest echter altijd uit het geslacht van den bandahara geschieden. In den regel volgde de zoon den vader op, en bij niet aanwezen van een zoon, een broeder of neef. Was hij door de hoofden gekozen dan rustte op hem de verpligting zich naar *Siak* te begeven tot het erlangen van een galar. Het zegel van zijnen voorganger moest hij weder ter beschikking van den sultan stellen, daarvoor ontving hij eene nieuwe tjap, waarop zijn eeretitel gesneden was.

Het geven van een galar door den sultan van *Siak* stond gelijk met eene goedkeuring van de gedane keuze der hoofden. Ook op de soekoehoofden rustte de verpligting zich tot hetzelfde einde naar *Siak* te begeven, zoodra zij door het volk gekozen waren. Door het volk wordt verstaan de voornaamsten en oudsten der kampongs met de tongkets aan het hoofd. Dat bij het volk, dat hen gekozen heeft, ook het regt berust, de hoofden, zoo deze de hadat niet handhaven, aftezetten behoeft wel geen betoog.

Opiumschuivers, afzetters of dobbelaars kunnen niet in aanmerking komen voor soekoehoofd of toengket.

Met uitzondering van het tegenwoordig soekoehoofd van

huwelijken zijn gezag in gemelde soekoe te handhaven. Alleen de kampong *Rawa*, wier hoofd hij verraderlijk had om het leven laten brengen, wilde van hem niets weten.

De orang kaija *Djapar*, tegenwoordig hoofd van de *Lima Laras*, is een schoonzoon van dien laksamana.

Ten westen van de kampong *Bogah* ligt de kampong *Goreh*, weleer eene welvarende en volrijke kampong en de zetel van den bandahara, doch thans schier geheel verlaten. Aan het einde van gemelde kampong wijst een houten kruis het plekje aan, waar het stoffelijk overschot rust van den kontroleur *Demeline*, den eersten nederlandschen ambtenaar op dit gedeelte der kust.

Het inlandsch bestuur te *Batoebarah* bestaat tegenwoordig uit de vijf soekoehoofden, met name panglima besar *Ajas*, van *Tanah Datar*; *Wan Oesoep* van *Lima Poeloe*; orang-kaija *Bedoel* van *Pasisier*; orang-kaija *Djapar* van de *Lima Laras*; en orang-kaija *Abd'oel Samat* van de de kampong *Bogah*.

Kort na onze vestiging alhier heeft de datoe *Indra Moeda*, de vader en voorganger van orang-kaija *Abd'oel Samat*, met het soekoehoofd van *Tanah Datar* eene overeenkomst aangegaan, waarbij partijen zich verbonden om de inkomsten van hunne kampongs, voortvloeijende uit de boeten, gelijkelijk onder elkander te verdeelen. Die overeenkomst was echter niet verbindend voor hunne opvolgers en werd later gesloten met wederzijdsch goedvinden na elke aftreding van een hoofd en na raadpleging der toengkets en oudsten der kampongs.

Op de soekoehoofden volgen de tongkets, die ieder een of meer kampongs onder zich hebben. Zij worden aangesteld door de soekoehoofden. Deze zijn echter verpligt, alvorens tot de benoeming over te gaan, den raad der oudsten van de kampong intewinnen. De toengkets worden in het bestuur bijgestaan door sokongs, met wie zij over zaken van zeer ondergeschikt belang raadplegen. De soekoehoofden mogen geen direkte bevelen aan de bevolking geven; verlangen zij iets van haar, dan geschiedt dit altijd door tus-

terugkomst in genoemde kampong, deed de datoe, den bandahara, dien hij verdacht hield in het geheim medegewerkt te hebben tot zijne gevangenneming, den oorlog aan. Niet bestand tegen de herhaalde aanvallen van den datoe die, geholpen door *Lima Poeloe*, over meer magt kon beschikken dan hij, nam de bandahara de wijk naar *Pagarawan*, alwaar hij in de maand Junij van het afgeloopen jaar is overleden."

„Toen de sultan van *Asahan* van het voorgevallene kennis kreeg, verscheen hij weder in de kampong *Bogah*, en dwong den datoe *Indra Moeda* andermaal zijne waardigheid neder te leggen, en zijn kampong te verlaten. Van hier begaf deze zich alleen naar *Laroet*, schiereiland van Malakka, alwaar hij een paar jaren als balling rondzwierf. De sultan, bewogen door de beden zijner achtergeblevene vrouw en kinderen, stond den datoe toe naar *Bogah* terug te keeren, onder voorwaarde, dat hij zich als gewoon burger rustig zoude gedragen. In zijne plaats werd de datoe toemenggoeng het eigenlijk hoofd van *Bogah*, en als zoodanig door den sultan van *Asahan* in het bezit van een tjap van *Siak* gesteld; in die hoedanigheid bleef hij tot op onze komst ter kust.

De datoe *Indra Moeda* liet intusschen geene pogingen onaangewend om het verloren gezag terug te krijgen. De pangeran van *Langkat* was het die hem den weg daartoe aanwees. Toen deze van *Siak* terugkwam, werwaarts hij zich begeven had om den ouden vriendschapsband, die sedert jaren verbroken was, te hernieuwen, raadde hij den datoe aan, om zich regtstreeks met het gouvernement in kontakt te stellen. Deze aarzelde geen oogenblik om dien weg in te slaan.

Toen de datoe *Indra Moeda* weder hoofd der kampong *Bogah* was geworden, verliet de datoe toemenggoeng de plaats en schaarde zich met vele andere ontevredenen aan de zijde van *Asahan*. Uit dankbaarheid gaf *Indra Moeda*

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Tanah Datar zijn hier al de hoofden in het bezit van een zegel van *Siak*. De tjap van *Tanah Datar* is door den orangkaija *Hoesien*, bij zijn vertrek naar *Mekka* medegenomen.

Wanneer de hoofden zich naar *Siak* begeven tot het ontvangen van een galar, is het de gewoonte dat zij eenige geschenken medenemen.

De datoe *Indra Moeda* heeft zijn tjap niet van den sultan van *Siak*, maar van den tongkoe besar van *Poeloe Lawan* ontvangen. In hoeverre deze het regt had eeretitels te geven, kan hij, die mgeer bekend is met de verhouding van het hoofd van laatstgemeld landschap tot den sultan van *Siak*, beter beoordeelen. De datoe wendde zich eerst tot den sultan, doch deze weigerde hem een zegel, op grond Z. H. den datoe toemenggoeng, als hoofd van de kampong, reeds van een zegel had voorzien. Intrigúes schijnen hier in het spel te zijn geweest.

Bij mijn vertrek naar hier werd mij door den adsistent-resident bij eene nota opgedragen, te onderzoeken de verhouding van den datoe *Indra Moeda* tot den bandahara.

Hieraan voldoende teekent de ondergeteekende het volgende aan:

„Blijkens de aanteekeningen van den resident van *Riouw*, op zijne eerste inspectiereis langs deze kust, zou de datoe *Indra Moeda*, wegens den opbouw zijner tegenwoordige woning, door den sultan van *Asahan*, met wien hij aanvankelijk zeer bevriend was, beboet zijn geworden met eene som van 4,000 spaansche matten. Volgens anderen zou de datoe zelf daartoe aanleiding gegeven hebben door eene prauw, toebehoorende aan iemand van de soekoe *Tanah Datar*, aan de monding der *Asahan*-rivier uit te plunderen.

Doch, hoe het zij, de datoe *Indra Moeda* werd beboet en, de boete niet in haar geheel kunnende voldoen, afgezet en met vrouw en kinderen gevankelijk naar *Asahan* weggevoerd, van waar hij, na een verblijf van ongeveer drie maanden, naar de kampong *Bogah* mogt terugkeeren. Kort na zijne

اینله فلکة

دیدالم

نکري باتو بهرا تمت*

کذد *سنة ۱۲۵۵ کفد درا قوله هاري بون شعبن هاري ثلت چم توکل درا کفد کذوک اینله دانو بندهرا دان دانو یغ بسر دان دانو لم قوله دان دانو لم تراس دان دانو صمصير دان دانو تمشکوغ دان شهبندار اي دان شهبندار محمد باتو بهرا مفورنکن قلعة اين دالم نکري باتو بهرا سفاي بات انس سکليمن انق نکري دان داکع يغ کلوار ماسق کدالم نکري جانس مفجلادي تضمار انس سکنمي اورتغ برندائت مک سبب ابله د ديتان عدة فريفقه اين سفاي نادو سکليمن اورتغ برندائت دالم نکري باتو بهرا مک دکاره چوکي دالم نکري سفرت يغ ماسق دان يغ کلوار د مکفدله اداس*

اولتن يالله ريا سلطان سدک راج وزير بسر بهسر سنة ۱۲۲۱*	1	فصل يغ فرتام ديتاکي کذد سکليمن داکع دان انق نکري سفرت اوسمن امعت قوله ريال دالم سلا فتي چوکين
	2	فصل يغ کدوا سفرت دکاتش ايروه دان جمن دان کلغ دان جاوا دان بوکس نقه تيکت ريال دالم سرانس چوکين
	3	فصل يغ کذيکت سفرت کارام امعت ريال دالم سوبس چوکين
	4	فصل يغ کامعت سفرت براس امعت ريال دالم سلا کوين چوکين
	5	فصل يغ کليم سفرت فلدي درا ريال دالم سلا کوين چوکين
	6	فصل يغ کاتم سفرت تمعاکو سلا ريال دالم سلا فيکين چوکين
	7	فصل يغ کدوچ سفرت کمبير سلا ريال دالم سربس چوکين
	8	فصل يغ کدالم سفرت تلور توربو سرول دالم سربدو چوکين
	9	فصل يغ کسمبيلي اينى فوکت سلا ريال دالم سربدو چوکين
	10	فصل يغ کسفوله اينى بسر سلا ريال دالم سرانس چوکين
اولتن يالله کرنيا سلطان مهراج سري مهاراج ابي فلاک سري ماهارا راجبر باتو بهر سنة ۱۲۲۱*	11	فصل يغ کسبلس بودالى قراه‌قوان درا ريال کفد سکورغ چوکين
	12	فصل يغ کدوا بلس بودالى لاکيلاکي سرول کفد سکورغ چوکين
	13	فصل يغ کذيکت بلس سفرت لبلين سلا ريال دالم سفيکول چوکين
	14	فصل يغ کاعدت بلس سفرت روتن سلا ريال دالم سرانس روتن چوکين
	15	فصل يغ کليم بلس سفرت ميبق دبور تفه تيکت ريال دالم سرانس ريال چوکين
	16	فصل يغ کاتم بلس سفرت نبو سلا ريال دالم سربس چوکين
اولتن يالله کرنيا سلطان سما بلد باتو بهر سنة ۱۲۲۹*	17	فصل يغ کنوچ بلس سفرت دکاتش بانچ يغ کلوار داري باتو بهرا تفه تيکت دالم سرانس چوکين
	18	فصل يغ کدالم بلس سفرت سمبير سلا ريال دالم سربس چوکين
	19	فصل يغ کسمبيلي بلس سفرت دامر درا ريال دالم سلا کوين چوکين
	20	فصل يغ کدوا قوله سفرت تمبعة سلا ريال دالم سفيکول چوکين
اولتن يالله کرنيا سلطان دمشمغوغ سبقا راج معهفقه بوکق سنة ۱۲۲۵*	21	فصل يغ کدوا قوله سلا سفرت دکاتش اجيد تفه تيکت ريال دالم سرانس چوکين
	22	فصل يغ کدوا قوله درا سفرت دکاتش کاليغ سلا کفال سرول تفاق برت لم قوله کاتي
	23	فصل يغ کدوا قوله تيکت سفرت بيدي بسر دالم سلا کودي سرول چوکين
	24	فصل يغ کدوا قوله امعت سفرت بيدي کچي دالم سلا کودي سسوکر چوکين

جف يغ درا تبدا تمفا لاکي سورتن*

د مکفدله عدة يفدلفکن دانو يغ دلفن اين انس نکري باتو بهرا بارشسدف ملطوي حکم دانو اين سالم اي ارشکيت سفقوت* سالم لاوان دانو يفترسيوة ايفله ارشکيت افويل دان اکبر لاوان سکانله ارشکيت د مکفدله د ديتان افويل اورتغ مذجوري جوکي يفترسيوة دالم فلسفة اين افويل هاري مالم د رامفس افويل دي مذجوري سبغ مک د کددانن چوکين د مکفدله يفدورية عدة اوليه دانو يفدلفن اين د مکفدله دان انفي انلام*

Bijlage A.

ed de datoe, den ban-
geheim medegewerkt
den oorlog aan. Niet
n van den datoe die,
magt kon beschikken
ar *Pagarawan*, alwaar
pen jaar is overleden."

an het voorgevallene
n de kampong *Bogak*,
ermaal zijne waardig-
ng te verlaten. Van
roat, schiereiland van
ls balling rondzwierf.
zijner achtergebleven
e toe naar *Bogak* terug
ich als gewoon burger
plaats werd de datoe
an *Bogak*, en als zoo-
in het bezit van een
anigheid bleef hij tot

schen geene pogingen
ag terug te krijgen.
et die hem den weg
Siak terugkwam, wer-
n ouden vriendschaps-
was, te hernieuwen,
n regtstreeks met hen
. Deze aarzelde geen

er hoofd der kampong
datoe toemenggoeng de
dere ontevredenen aan
rheid gaf *Indra Mada*

zijne dochter aan den pa
Om deze, schijnt de pa
bekreunen, want sedert
meer van zich hooren.

De datoe bandahara hee
zouden hebben kunnen opv
Si Bopeng, heeft zich in der
het niet direkt te kennen
gehouden gesprek afleid
de herstelling der waard

In *Batoebarah* zijn twe
dere tegen den bandaha
en de *Lima Laras*, tege
Datar en natuurlijk het

Naar mijne meening
digheid van bandahara
roepen, dewijl het aan
lei verwikkelingen zou
lijk voor den goeden g
hoofden thans bij onde
wenden, wiens raad zi

Behalve den bandaha
hoorden weleer tot de
door de gezamelijke
met de inning der in-
sistentie had hij een
een penghoeloe batanga
gezocht worden in de
toelis moest iemand zi
mata-mata uit de soel
batangan uit de soekoe

De heffing der in- e
blijkens het hierbij o
volgenden maatstaf al

(1) Zie bijlage A.

zijne dochter aan den pangeran van *Langkat* tot vrouw. Om deze, schijnt de pangeran zich echter weinig te bekreunen, want sedert een paar jaren laat hij haar niets meer van zich hooren.

De datoe bandahara heeft geen zonen nagelaten, die hem zouden hebben kunnen opvolgen. Een zijner neven, met name *Si Bopeng*, heeft zich in der tijd bij mij vervoegd. Ofschoon hij het niet direkt te kennen gaf, kon ik toch uit het met hem gehouden gesprek afleiden hij en zijne trawanten gaarne de herstelling der waardigheid van bandahara zouden zien.

In *Batoebarah* zijn twee partijen: de eene is vóór, de andere tegen den bandahara; voor zijn: de soekoes *Pasisier* en de *Lima Laras*; tegen: de soekoes *Lima Poeloe*, *Tanah Datar* en natuurlijk het hoofd van *Bogah*.

Naar mijne meening is het wenschelijk, dat de waardigheid van bandahara niet meer in het leven worde geroepen, dewijl het aanwezen van een titularis tot allerlei verwikkelingen zou aanleiding geven, niet bevorderlijk voor den goeden gang van zaken. Te meer daar de hoofden thans bij onderling geschil zich tot den kontroleur wenden, wiens raad zij zelden versmaden.

Behalve den bandahara, soekoehoofden en toengkets behoorden weleer tot de publieke dienst een bandar, die door de gezamelijke hoofden gekozen en belast werd met de inning der in- en uitgaande regten. Tot zijne adsistentie had hij een djoeroetoelies, een mata-mata en een penghoeloe batangan (boomwachter). De bandar moest gezocht worden in de soekoe *Tanah Datar*, de djoeroetoelis moest iemand zijn uit de soekoe *Lima Poeloe*, de mata-mata uit de soekoe *Lima Laras* en de penghoeloe batangan uit de soekoe *Pasisier*.

De heffing der in- en uitgaande regten geschiedde toen, blijkens het hierbij overgelegd schriftuur (1), naar den volgenden maatstaf als:

(1) Zie bijlage A.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

voor den invoer van een kist opium 40 realen; voor idem van lijnwaden, hetzij europesche, chinesche, bengaalsche, javaansche of makassaarsche, 2½ reaal voor eene waarde van 100 realen.

voor	invoer	van	zout	per kojang	4	reaal (1)
〃	〃	〃	rijst	〃 〃	4	〃
〃	〃	〃	padi	〃 〃	2	〃
〃	〃	〃	tabak	〃 〃	1	〃
〃	〃	〃	gambier, 100 sts.		1	〃
〃	uitvoer	〃	gedr. visch (kl. soort)	per 1000 sts.	1	reaal.
〃	〃	〃	idem (gr. 〃)	〃 100	〃 1	〃
〃	〃	〃	eene slavin		2	〃
〃	〃	〃	een slaaf		1	〃
〃	〃	〃	was, per picol		1	〃
〃	〃	〃	rotting, per 100 bossen		1	〃
〃	〃	〃	klapperolie voor de waarde van 100 reaal		2½	〃
〃	〃	〃	klappers, per 1000 stuks		1	〃
〃	〃	〃	katoen voor de waarde 100 reaal		2	〃
〃	〃	〃	semamboe, per 1000 stuks		1	〃
〃	〃	〃	harst, per kojang		2	〃
〃	〃	〃	lood, per pikol		1	〃
〃	〃	〃	olifantstanden, weg. 50 katties.		1	〃
〃	invoer	〃	zijden of andere goederen van *Atjèh* voor de waarde van 100 reaal,		2½	reaal;
〃	〃	〃	matwerk (tikar bidar, groote soort) per kodie (2)		1	reaal;
〃	〃	〃	idem (id. kleine soort) per kodie		275	dt.

Hij die des nachts goederen invoert, om de regten te ontduiken, wordt bij ontdekking geplunderd; geschiedt het bij dag, zoo wordt hij verpligt het dubbele van het bepaalde regt te betalen.

---

(1) Een reaal staat gelijk met een spaansche mat.
(2) Een kodie houdt in twintig stuks.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Die regeling van de regten is, zegt men, tot stand gekomen door den invloed van den bandar *Amat*, ten einde alle willekeurige belastingen op den in- of uitvoer te voorkomen.

De opbrengst, die volgens opgave van den laatsten bandar, 1200 spaansche matten per jaar zou bedragen, werd in acht deelen verdeeld, als:

$\frac{1}{8}$ aan den bandahara
$\frac{4}{8}$ " de soekoehoofden
$\frac{1}{8}$ " het hoofd van *Bogah*
$\frac{1}{8}$ " den bandar
$\frac{1}{8}$ " " bandar *Amat* van *Deli*.

De djoeroetoelies vond zijne inkomsten in het opmaken van passen, de mata-mata had een aandeel in de aanhalingen, terwijl de penghoeloe batangan een zekere tol op de doorvaart hief.

Toen de laatste bandar, met name *Mohamad*, tengevolge van eene twist met het hoofd van *Bogah* zijn ontslag nam, en geen ander in zijne plaats werd aangesteld, begon men de regten zeer willekeurig te heffen.

Een handelaar moest voor een en dezelfde koopwaar twee- soms driemalen regten voldoen, waardoor de prijzen der goederen enorm stegen en velen afschrikten hier ten handel te komen. De Boeginezen, die jaarlijks voor eene waarde van 10,000 spaansche matten aan sarongs invoerden, bleven voor goed weg.

Zelfs toen de Nederlandsche vlag hier reeds woei maakten sommigen zich nog aan dien willekeur schuldig. Bij mijne komst alhier ontving ik te dier zake van verschillende zijden klagten. Om daaraan een einde te maken, riep ik de hoofden bij een, en betoogde hun het verkeerde hunner handelwijze. Ik ben er toen in geslaagd te doen bepalen, dat voortaan, wat den invoer aangaat, alleen regten zullen geheven worden dáár, waar de handelaar zijne koopwaren van de hand zet, en wat den uitvoer betreft, dáár,

waar de goederen uitgevoerd worden; zoo betaalt men regten aan het hoofd van de *Lima Laras* van de produkten uit die soekoe herkomstig; aan de soekoe *Pasisier* van de olie, die daar uitgevoerd wordt.

In het *Tanah Datarsche* worden geene regten geheven. Men eindigt evenwel altijd met ze te betalen, naardien de handelaar als 't ware verpligt wordt zijne goederen goedkooper te verkoopen. Desniettemin ziet men toch de meeste prauwen met tabak, padi en rijst naar *Tanah Datar* gaan.

Eene poging van mij, om de belastingen, even als zulks vroeger plaats had, door één persoon (bandar) te doen heffen, heeft schipbreuk geleden op den omwil van een paar hoofden.

Behalve de opbrengst der in- en uitgaande regten hebben de hoofden nog andere inkomsten, die wel tot de zeer wisselvallige kunnen gerekend worden. Zij bestaan in de boeten.

Elk soekoehoofd heeft het regt in zijne soekoe eene boete op te leggen van 30 tot 400 spaansche matten. Hij is evenwel verpligt daarvan $^1/_3$ aan de gezamelijke toengkets en $^1/_3$ aan de bevolking te geven. De toengkets mogen geen hoogere boeten opleggen dan van 5 thails of 15 sp. matten.

Geschillen tusschen kampongs in dezelfde soekoe worden door het soekoehoofd uitgemaakt. Zijn het kwesties tusschen twee soekoes, dan komen de hoofden dier soekoes bij elkander om de zaak te onderzoeken en volgens de hadat te beslissen. Konden partijen het vroeger met elkander niet eens worden, zoo wendden zij zich toen tot den bandahara. Deze belegde eene vergadering, waarin hij het voorzitterschap bekleedde. De kwesties werden dan aan de hadat getoetst; schoot deze te kort, men nam zijne toevlugt tot den hoekoem *Allah*. Alsdan moest de kadi in zijne hoedanigheid van schriftgeleerde optreden. Aan de uitspraak dier vergadering moesten partijen zich onderwerpen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

De boete, die de verliezende partij bij die gelegenheid betaalde, werd onder de leden der vergadering en de winnende partij verdeeld: ½ aan de winnende partij en ½ aan de vergadering.

Met uitzondering van een geval, n. l. wanneer de slaaf zijn heer doodt, zijn alle misdaden afkoopbaar. Manslag op een gelijke in maatschappelijken rang wordt gestraft met eene boete van 200 tot 400 sp. matten, al naar mate het feit onder verligtende of verzwarende omstandigheden is gepleegd. De doodstraf wordt uitgevoerd door middel van krissen of fusileren.

Straffen worden opgelegd volgens de hadat, gegrond op de drie hoofdverzen van de maleische oendang oendang, luidende: menantjang, memampas, dat is: die wondt moet heelen; beroetang, bebaijar, die schuld heeft moet betalen; memboenoeh, menbangoen, die doodt moet opwekken.

Bevolking.

Deze kan men schatten op 9,200 zielen, als:

soekoe Tanah Datar	1,800.	zielen
„ Lima Poeloe	1,500.	„
„ Lima Laras	2,000.	„
„ Pasisier	1,500.	„ met inbegrip van si Pare
Pare		
Bogah en Bagan	600.	„
Tandjong	800.	„
Pagarawan	1,000.	„
Als boven	9,200.	

waarvan ¾ uit vrouwen bestaan.

Acht Chinezen zijn de eenige vreemdelingen, die zich na onze komst op het etablissement gevestigd hebben. Rauwenaars vindt men alleen te *Pagarawan*.

Batoebarah moet vroeger meer bevolkt geweest zijn. Vierhonderd huisgezinnen hebben de plaats, toen hier twist

en tweedragt heerschten, verlaten om elders een veiliger bestaan te zoeken. Langs de geheele kust vindt men Batoebarahnezen.

De bevolking wordt verdeeld in vijf klassen, als:

de datoes en hun geslacht.
de intjehs
de orang mardika
" " mardikaän en
de hambas.

De soekoes leven schier geheel gescheiden van elkander. Een man, eene vrouw uit eene andere soekoe huwende, volgt de soekoe der vrouw. Ook de kinderen volgen de soekoe der moeder. De omstandigheid, dat de soekoes gescheiden van elkander wonen, is oorzaak dat zelden huwelijken tusschen verschillende soekoes gesloten worden. De man zoekt zijne vrouw in zijn eigen soekoe. Veelal in dezelfde kampong. De kampongs zijn dus groote huisgezinnen, die gewoonlijk den penghoeloe tot stamvader hebben.

Slaven.

Deze zijn voor het grootste gedeelte afkomstig uit de Bataklanden. Men vindt hier ook siamesche en afrikaansche slaven. De laatsten zijn medegebragt door hadjis van *Mekka*. Zij werken zonder kost, loon of kleeding. Dit alles moeten zij zelve zoeken. De enkele uitzonderingen, die hier bestaan, kunnen niet als regel gelden. Wanneer zij oud en ziekelijk zijn, en men van hen geene diensten meer kan trekken, worden zij vrij gelaten. Een slaaf, het mohammedanisme omhelsd hebbende, blijft slaaf, doch mag niet meer als koopwaar behandeld worden. Zulks is in strijd met de voorschriften van den koran.

De Tobas, bij welke het nog de gewoonte is, dat de mannen oorversierselen dragen, zijn om hunne trouw en eerlijkheid hier zeer gewild.

De gemiddelde prijs van een gezonden, jeugdigen slaaf is 40 sp. matten; voor eene zoodanige slavin 50 sp. matten.

Aan- of uitvoer van slaven heeft sedert de Nederlandsche vlag hier waait, voor zoover mij bekend is, niet plaats gehad. Volgens ontvangen mededeeling hebben wel handelaren van *Batoebarah* slaven, die zij te *Asahan* opkochten, naar de naburige britsche plaatsen overgevoerd.

Hij die zich de moeite wil geven *Perak* en *Laroet* op het schiereiland Malakka te bezoeken, zal de bewijzen kunnen erlangen van den, vóór onze vestiging, tusschen deze kust en genoemde plaatsen bestaan hebbenden menschenhandel. Hoe zijn de Bataks, die daar in de tinmijnen en elders werken, er gekomen? Zeker niet uit vrijen wil, want het is van algemeene bekendheid dat de Batak zich nooit te water begeeft.

Pandelingen.

Het pandelingstelsel bestaat hier op grooten schaal, en geloof ik niet ver van de waarheid te zijn door te beweren, dat het aantal pandelingen $^1/_3$ gedeelte der bevolking uitmaakt. Zoo zijn, om maar een paar voorbeelden optenoemen, de meeste opvarenden der prauwen, de visschers van *Bogak*, *Bagan* en *Goentoem*, pandelingen. Hun schuld vermindert niet, noch door geleverden arbeid, noch door langdurige dienst, doch zij ontvangen eene geringe schadeloosstelling, even voldoende om in hunne eerste levensbehoeften te voorzien; zoo ontvangt de opvarende een gering aandeel van de winst op de lading; de visscher $^1/_4$ deel van de vangst.

Komt een pandeling te overlijden, dan wordt de schuld niet verhaald op zijne vrouw, maar op zijne kinderen. De schuld mag ook niet bij gedeelten, maar in eens voldaan worden. Zoolang dezelve niet afbetaald is, is de schuldenaar verpligt zijn heer, werwaarts deze zich ook begeve, te volgen.

Handel.

In *Batoebarah* zelf is de handel levendig, doch met de binnenlanden kwijnende. Daartoe heeft in *Batoebarah Kanan* veel bijgedragen de inmenging van het soekoehoofd van de *Lima Poeloe* in de onlangs tusschen den radja van *Tanah Djawa* en den bandar plaats gehad hebbende oorlogen, en in *Batoebarah Kiri* de verbannen datoe laksamana, die den Bataks allerlei willekeurige belastingen oplegde en hen daardoor afschrikte aan de grens ten handel te komen. De meest handeldrijvende bevolking is die van *Tanah Datar*. Zij is dientengevolge ook de rijkste soekoe. Hare prauwen, metende van acht tot achttien kojangs, bezoeken *Poeloe Pinang*, *Perak*, *Saroet*, *Slangoer* en de geheele oostkust. Het getal prauwen (toops en lantjangs) in *Tanah Datar*, wordt door het soekoehoofd opgegeven te bedragen zestig. Daar *Batoebarah* geen genoegzame lading voor die prauwen kan geven, zoo zoeken zij die te *Padang*, *Bedagei*, *Serdang* of *Langkat*. In *Asahan* komen zij nooit, aangezien de geheele handel daar in handen van één persoon is en wel van den chineschen pachter *Johong*, die door zijne voorschotten *Asahan* domineert.

Uitvoer.

Rotting, getah maijam en romboen, was, pinangnoten, klappers, olie, olifantstanden, gedroogde visch en roggevellen zijn de produkten, die van hier worden uitgevoerd; voorts zijden sarongs, hoofddoeken, andere soorten van kleedingstukken, en aardewerken.

Invoer.

Bestaat in opium, zout, meer zwart dan wit, lijnwaden, zijden garens, glas- en aarde-werk, ijzerwaren, koperdraad van *Poeloe Pinang*, tabak en gambier van *Langkat* en *Deli*; voorts padi en opium.

Padi van *Asahan*, *Bila en Panei*. Daar de oogst dit

jaar gunstig is geweest, is de invoer van dit voedingsartikel verminderd.

De invoer van zout in deze afdeeling bedraagt jaarlijks:

Te Batoe-Barah	35	kojangs
" Tandjong	4	"
" Si Pare-Pare	6	"
" Pagarawan	20	"

De prijs van het zwarte zout is te *Poeloe Pinang* gemiddeld 19 a 20 sp. matten de kojang. Hier wordt het van de hand gezet voor 28 à 29 sp. matten, en in de binnenlanden voor 64 sp. matten de kojang verkocht. De verkoop van zout in het klein geeft natuurlijk ruime winsten. De Batak gebruikt alleen zwart zout.

De prijs van de opium is zeer variërende. Te *Poeloe-Pinang* kost de kist van 380 tot 700 sp. matten. Hier wordt ze verkocht met eene winst van 2 à 3 sp. matten op de bol. Een kist houdt 40 bollen in. Een ieder mag ongeprepareerde opium verkoopen. Het regt tot den verkoop van geprepareerde opium berust alleen bij de hoofden.

De Batak gebruikt de opium niet zooals de Chinees maar hij prepareert ze met een soort van blad. Op deze wijze bereid oefent dat heulsap een verderfelijker invloed op het gestel van den gebruiker uit dan de tjandoe van den Chinees.

De Batak is zeer verslaafd aan de opium; zelfs kinderen ziet men met een opiumpijp in de hand.

De meerdere of mindere invoer van zout, opium en andere bij de Bataks gewilde artikelen is afhankelijk van het verkeer met de binnenlanden.

Oude lieden herinneren zich, dat nu ongeveer 40 à 50 jaren geleden jaarlijks honderden Bataks naar beneden kwamen, om het zoo onmisbare zout en andere artikelen te koopen. Zij bragten paarden, karbouwen, geiten, rotting, benzoïn en andere soorten van produkten mede. Levendig was toen de handel; doch toen men de niets

kwaad vermoedende Bataks, onder allerlei voorwendsels begon te knevelen, optevatten en als slaven weg te voeren, bleven zij voor goed weg, en met den binnenlandschen handel was het gedaan.

Asahan werd toen de leverancier der Bataks; van af het tijdstip, dat de binnenlandsche handel hier begon te kwijnen, dagteekent ook de opkomst van *Asahan*. Wil men het handelsverkeer met de binnenlanden heropend zien, dan moeten de hoofden met de bataksche radjas overeenkomen om in *Batoebarah*, en wel aan de grenzen, twee handelsplaatsen aanteleggen, eene in het *Lima Poeloesche* en eene in de *Lima Laras*. Slaagt men hierin, zoo lijdt het geen twijfel of de in- en uitvoer zal in vijf jaren tijds verdrievoudigen.

Nijverheid.

Deze bepaalt zich tot het bouwen van planken woningen en sampans, het weven van zijden sarongs en andere inlandsche kleedingstukken in *Tanah Datar* en *Bogah*, het maken van toedoengs (hoofddeksels) in de kampong *Lalangen*, en aardewerk in de kampongs *Sintang* en *Pinang*.

Het bereiden van klapperolie en van suiker uit de palmwijn geschiedt in de soekoe *Pasisier*. Goudsmeden worden in elke soekoe gevonden. Zij werken echter niet zoo netjes als de padangsche, terwijl zij de gewoonte hebben het goud door bijmenging van koper of zilver te vervalschen. De inwoners van *Bogah*, *Bagan* en *Goentoem* houden zich meer met de visscherij bezig. Tot de vischvangst worden gebruikt: djermals (1), ballats (2), en poekats (3). Tot het daarstellen van een djermal heeft men noodig een kapitaal van p. m. 100 sp. matten. Hij is duurzaam, maar ver-

(1) zware fuiken met wipnetten.
(2) kleine fuiken.
(3) netten.

eischt voortdurend onderhoud. De opbrengst ervan is jaarlijks gemiddeld 240 sp. matten. Een ballat kost 10 à 12 pilaar matten, duurt slechts drie maanden en brengt gedurende dien tijd op 30 a 35 sp. matten. Voor een poekat betaalt men gemiddeld 60 pilaar-matten; hij kan vier of vijf jaren duren, en geeft per jaar 50 pilaar-matten. Slechts drie maanden van het jaar houdt men zich met de vischvangst bezig en wel na den zaai- en oogsttijd van de padi.

Bogah heeft djermals; *Bogan* ballats en *Goentoem* poekats (groote netten).

LANDBOUW.

Deze staat nog op een lagen trap. Ploegen worden niet gebruikt en sawahs worden niet aangelegd. Men verbouwt hier twee soorten van rijst, n. l. padi pandow en padi toegalan. De eerste wordt op lage gronden, die in de westmoeson onder water staan, de laatste op drooge gronden geteeld. Voorts plant men djagong, suikerriet, pisang en de zoo geliefkoosde siri. Klappers vindt men schier in elke kampong, doch het meest in de kampongs *Pamatang*, *Simpang*, *Laboean Roekoe*, *Lalang*, *Niboeng Angoes* en *Proepoek*. Aan de klapperkultuur schijnt men in den laatsten tijd niet die zorg besteed te hebben, welke zij om haar veelzijdig nut in de inlandsche huishouding wel verdient. Wat de rijstkultuur betreft, deze gaat vooruit; produceerde *Batoebarah*, nu twee jaren geleden, slechts zooveel rijst als ter nauwernood voldoende was voor de consumptie, tegenwoordig oogst men meer dan voldoende, omdat de bevolking, die vroeger tot allerlei diensten werd geprest, nu tijd in overvloed heeft om hare ladangs te bewerken. Dit heeft zij aan ons te danken. Ik laat daarom geen enkele gelegenheid voorbijgaan haar daarop te wijzen en haar aantesporen tot dankbaarheid jegens het gouvernement, dat haar bescherming verleent.

VEE.

Men houdt hier kippen, eenden, geiten en schapen;

karbouwen worden alleen in het *Lima Poeloesche* en in de kampong *Bagan* gevonden. Het geregeld slagten van karbouwen heeft hier niet plaats, zulks geschiedt alleen voor en tegen het einde van de poeasa en bij feestelijke gelegenheden, en dan nog moeten ze uit de binnenlanden gehaald worden. Te *Pagarawan* en te *Si Pare-Pare* vindt men ook karbouwen, die echter aan de hoofden toebehooren.

Gesteldheid van den grond.

Alleen in *Lima Poeloe* en in de *Liña Laras* vindt men hooge gronden, overigens is het terrein hier laag en moerassig. Van daar dat de meeste kampongs op ruggen, die loodregt op de rivier loopen, of langs den oever der rivier gebouwd zijn. Ik houde het er voor dat daar, waar de kampongs *Niboeng Angoes* en *Pamatang* staan, vroeger zee is geweest; want als men den grond daar eenige voeten diep opgraaft, dan stuit men op een laag klei of modder, waarin schelpen en andere overblijfselen van zeedieren gevonden worden.

Geestelijken.

Hun aantal is betrekkelijk groot. Zij worden het meest in *Bogah* en *Tanah Datar* gevonden. In laatstgemelde soekoe woont in de kampong *Pandjang* een hadji, die om zijne kennis van den koran en om de nauwgezetheid in het vervullen zijner geestelijke pligten, de vraagbaak is van geheel *Batoebarah*. De priesters leven echter hier niet, zooals ik op vele andere plaatsen gezien heb, ten laste van de bevolking. De meesten bezitten prauwen en drijven handel. Voorts heeft elke misdjid, die bijna in elke kampong gevonden wordt, zijn imam, chatib en bilal, die hunne bepaalde inkomsten hebben.

Scholen.

Bestaan hier niet; sommige priesters geven onderrigt

in het lezen en schrijven, en het van buiten leeren van eenige texten uit den koran, die zij zelve niet verstaan. Op de ontwikkeling van het verstand des leerlings wordt niet gewerkt. Ook hier kan met der tijd eene school worden opgerigt, waarvan men goede resultaten verwachten mag.

Gezondheidstoestand der bevolking.

Deze kan, over het algemeen genomen, gunstig genoemd worden. De gewone ziekten der bevolking zijn de zoogenaamde javasche pokken (poeroe) en huiduitslag. De oorzaak dier ziekten moet, geloof ik, gezocht worden in de mindere zindelijkheid van den inlander en in het vele gebruik van roggen en haaijen. De vreemdelingen worden dikwijls aangetast door moeraskoortsen, vooral zij die op het etablissement wonen.

Grondbezit.

Het soekoehoofd is eigenaar van den grond; hij kan gronden ter ontginning afstaan. Over het regt tot den verkoop van gronden bestaat verschil van gevoelen. Het eene hoofd beweert wel het regt daartoe te hebben, het andere spreekt dit tegen en zegt, dat de grond alleen mag afgestaan worden ter bebouwing. Het schijnt dat daaromtrent geen bepaalde voorschriften bestaan, en dat elk soekoehoofd in zijne soekoe naar eigen goedvinden over de gronden beschikt.

V.

EXTRAKT uit eene aanteekening van den kontroleur van *Panei* en *Bila*.

Van *Tandjong Kopiah*, plaats van zamenvloeijing der *Panei* en *Bila* rivieren, laatstgenoemde opvarende bereikt men de kampong *Soengi Abal*, onder het bestuur van radja *Mocda* en bevattende p. m. 50 huizen.

De kampong *Lama*, verblijfplaats van den soetan van *Bila* ligt 6 uren roeijens hooger de rivier op. Deze kampong, die vrij uitgestrekt is, heeft een welvarend aanzien en bevat vele goed gebouwde woningen; het getal huizen bedraagt p. m. 80. Langs de geheele uitgestrektheid van *Tandjong Kopiah* tot negri *Lama* zijn ladangs langs de rivier aangelegd, die aan de bewoners der beide genoemde hoofdkampongs behooren; het terrein is hier laag en moerassig.

De *Bila*-rivier is tot negri *Lama* voor kruisbooten bevaarbaar, boven negri *Lama* wordt de stroom voor die vaartuigen te sterk. Voor stoomschepen wordt de *Bila*-rivier geheel onbruikbaar geoordeeld.

Boven negri *Lama* is de bevolking langs de rivier *Palaijoewan*, een afstand van p. m. 3 dagen roeijens, zeer schaarsch; behalve eenige verspreide ladangs ontmoet men gedurende dat trajekt slechts één kleine kampong. Verder rivieropwaarts vindt men de aanzienlijke kampong *Bandar*, die als de uiterste grens van de bovenlanden van *Bila* en de onafhankelijke *Bataklanden* te beschouwen is.

Boven *Bandar* is de *Bila*-rivier niet meer bevaarbaar. De rivier ontspringt in de *Bataklanden* (*Toba*) te *Parsanga-*

van, en neemt in haren loop verscheidene kleinere rivieren op, waarvan de voornaamste zijn:

Aijer Koemboel,	regter-oever.	
" Ketiak,	linker	"
" Bala Mingté,	linker	"
" Aloeran Naga,	regter	"
Soengei Merbouw,	linker	"
Aijer Bila,	regter	" , en
Aijer Mendjantan,	regter	"

Langs deze zijtakken van de *Bila*-rivier is eene vrij talrijke bevolking gevestigd, van gemengd maleisch en bataksch ras.

Het terrein is heuvel- en bergachtig, en de grond schijnt zeer veel goud te bevatten. In vroegere jaren werden in de omstreken van *Bandar* talrijke goudmijnen bewerkt, die echter thans meerendeels verlaten zijn, ten gevolge van de voortdurende twisten en onderlinge oorlogen.

De groote rijkdom aan goud van het aangrenzende gebergte wordt echter bewezen door het feit, dat één persoon, het rivierzand uitwasschende, per dag voor p. m. *f* 3 aan goud kan verzamelen.

Het gebied van den soetan van *Bila* strekt zich in naam uit tot *Bandar*, doch de meeste hoofden der aan de zijtakken gelegen kampongs hebben zich aan dat gezag onttrokken.

Het heuvelachtige terrein wordt als voor alle takken van landbouw geschikt beschreven; de bevolking plant, met kleine uitzonderingen, op hare ladangs slechts produkten voor eigen konsumptie, zoodat de handel in die streken dan ook niet belangrijk is.

Van de kampong *Bandar* de rivier afzakkende bereikt men in vier dagen negri *Lama*.

Van de zijtakken is de soengei *Merbouw*, die niet ver boven negri *Lama* in de soengei *Bila* valt, de voornaamste. Onder verscheidene hoofden, allen meer of min onafhan-

376,06

kelijk, is langs die rivier eene bevolking gevestigd van p. m. 400 huisgezinnen.

De bevolking in die streken wordt over het algemeen welvarend en tevreden genoemd; de kontroleur werd in de verschillende kampongs zeer voorkomend ontvangen, en waren de hoofden over het algemeen genegen het oppergezag van het Nederlandsch-Indisch gouvernement te erkennen.

Van *Tandjong Kopijah* de *Panei*-rivier opstoomende, bereikt men in 7 à 8 uren *Laboeanbatoe*, de woonplaats van den kontroleur.

De bevolking van *Panei*, die niet zeer talrijk is, woont in ladangs verspreid en is tengevolge van de vroegere aanhoudende oorlogen in armoede gedompeld; langs de geheele *Panei*-rivier tot *Laboeanbatoe* wordt geen enkele vruchtdragende klapperboom aangetroffen.

De *Panei*-rivier, die boven *Laboeanbatoe* den naam draagt van *Batang Beroemoen* opvarende, bereikt men, na eerst eenige kleine kampongs en ladangs, waarvan kampong *Radja* de voornaamste is, gepasseerd te zijn, in 3 dagen *Kala Panei*, de verblijfplaats van den ijang di pertoean van *Kota Pinang*.

De rivier splitst zich een weinig boven *Kala Panei* in twee takken; de soengei *Kanan* heeft zijn oorsprong in het gebergte van *Toba*, de soengei *Kiri*, die hoogerop gevormd wordt door de soengei *Beroemoen Pertibie*, ontspringt in het grensgebergte van *Mandeling* en *Ankola*.

De geheele bovenlanden der *Panei*-rivier zijn zeer arm aan bevolking, die over de geheele uitgestrektheid in ladangs en kleine kampongs, van 4 tot 10 huizen, verspreid is. De hoofdkampong van den ijang di pertoean, *Kala Panei*, bevat p. m. 40 huizen, en heeft een zeer armoedig voorkomen.

De aanhoudende oorlogen en de sterke uitvoer van slaven hebben deze landen totaal uitgeput, en jaren van rust en geregeld bestuur zullen noodig zijn, om er eenige welvaart te doen heerschen.

PERPUSTAKAAN

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

